

สูตรสำเร็จ
บาลีไวยากรณ์

www.kalyanamitra.org

สูตรสำเร็จ
บาลีไวยากรณ์

พิมพ์ครั้งที่ ๙

หนึ่งในโครงการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา
พระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ

โดย พระราชภาวนาวิสุทธิ

(ไชยบูลย์ ธมฺมชโย)

วัดพระธรรมกาย จ. ปทุมธานี

(ก)

คณะผู้จัดทำ

ISBN : 974-90103-5-3

ที่ปรึกษา

พระมหาสมชาย จานวฑฺฒโน (Ph.D)

พระมหาสุธรรม สุรตโน ป.ธ.๙

พระมหาสมบัติ อินทปญฺโญ ป.ธ.๙

บรรณาธิการบริหาร

นภาพร วรสายัณห์ บ.ศ. ๙

รูปเล่ม

พระวฑฺฒม์ สุวฑฺฒนิโก

พระมหาสมพร พุฑฺธิโร ป.ธ. ๙

ปก/ภาพวาด

วัลลภ นิลถนอม จันทนา พรหมกลีกร

พิมพ์ครั้งที่ ๙ : พฤษภาคม ๒๕๕๔ ๓๐,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิธรรมกาย

พิมพ์ที่ บริษัทสุขขุมวิทการพิมพ์ จำกัด

(ข)

โครงการส่งเสริมสนับสนุน
การศึกษาพระปริยัติธรรม

โดย พระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อัมมชโย)

“ผู้ที่สอบได้เปรียญธรรม ถือว่าเป็น
วีรบุรุษกองทัพธรรม เป็นผู้นำความภาคภูมิใจ
มาสู่การคณะสงฆ์ หลวงพ่อรู้สึกชื่นชมยินดีเป็น
อย่างยิ่งและปรารถนาจะให้กำลังใจแก่ผู้ที่สอบได้
และผู้ที่กำลังจะสอบได้ตามมาให้เห็นความสำคัญ
และรับรู้ว่า สิ่งที่ท่านทั้งหลายกำลังมุ่งพากเพียร
ศึกษาอยู่นี้มีความสำคัญมาก และยังมีผู้คนทั้ง
หลายรอคอยและปรารถนาจะเห็นความสำเร็จ
ของทุกท่านผู้จะเป็นกำลังใจสำคัญในการทำงาน
พระศาสนาเพื่อความเจริญยั่งยืนนานของ
พระพุทธศาสนาสืบต่อไปในอนาคต”

(ค)

ด้วยตระหนักและเห็นความสำคัญอย่างยิ่งยวดของการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรดังกล่าวยืนยันของพระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อรัम्मชโย) ซึ่งได้กล่าวไว้ในโอกาสที่ได้จัดงานแสดงมุทิตา ลักการะแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ อันเป็นปีที่ ๑๓ ของการจัดงานมุทิตาลักการะแก่พระภิกษุสามเณรเปรียญธรรม ๙ ประโยค

โครงการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ภายใต้การริเริ่มของท่านนี้ก็เช่นกัน ได้ถือกำเนิดขึ้น ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้การส่งเสริม สนับสนุนเป็นกำลังใจ อีกทั้งมุ่งหมายจะก่อให้เกิดการตื่นตัวด้านการ

ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ รวมถึงเป็นสื่อกลางให้คณะสงฆ์ผู้บริหารการศึกษาทั่วสังฆมณฑลได้มาร่วมปรึกษาเพื่อการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ก้าวหน้าไปในทิศทางเดียวกัน โดยเริ่มต้นจากการถวายทุนการศึกษา การจัดงานมุทิตาสักการะแก่พระภิกษุสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค การจัดพิมพ์ตำราคู่มือบาลีถวายแก่สำนักเรียนที่สนใจ และอื่น ๆ ที่จะได้ริเริ่มจัดทำในโอกาสต่อไป

เฉพาะในเรื่องถวายทุนการศึกษา จากจุดเริ่มต้น ทางโครงการได้มีการพัฒนาข้อกำหนดการถวายทุนเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยรวมอย่างต่อเนื่องเสมอมา เป็นที่น่ายินดียิ่งว่า การจัดงานมุทิตาสักการะแก่พระภิกษุสามเณรเปรียญธรรม ๙ ประโยคในทุก ๆ ปีนั้นเป็นการ

นำมาซึ่งโอกาสพบปะสนทนาของพระสังฆาธิการ
 เจ้าสำนักเรียนและครูอาจารย์ในแวดวงการศึกษา
 พระปริยัติธรรม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน
 ความคิดและจุดประกายการพัฒนาการศึกษา
 อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏผลว่า มีสำนักเรียน
 ที่มีผู้สอบได้เกินกว่า ๑๐๐ รูปขึ้นไป หลายสำนัก
 ทั้งสำนักเรียนที่มีชื่อเสียงแต่เดิม และสำนัก
 เรียนดาวรุ่งใหม่ ๆ ที่เติบโตทั้งปริมาณและ
 คุณภาพอย่างรวดเร็ว นับเป็นที่น่าปิติยินดีแก่
 เหล่าสาธุชน และเป็นนิมิตหมายแห่งความเจริญ
 รุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอนาคต

พระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ
 (หลวงพ่อัมมชโย) ได้น้อมรับคำแนะนำของพระ
 เถรานุเถระผู้ทรงภูมิรู้ภูมิธรรมและความสามารถ
 ด้านบริหารการศึกษามาปฏิบัติ พัฒนากติกาการ

(ฉ)

ถวายรางวัลทุนการศึกษาอยู่เสมอ . ไม่ว่าจะเป็
รางวัลสำนักเรียนที่มีผู้สอบได้จำนวนสูงสุดในส่วน
กลาง ระดับจังหวัด จนกระทั่ง ปีพุทธศักราช
๒๕๔๘ ที่ผ่านมา ทางโครงการได้พัฒนาเพิ่ม
รางวัลสำนักเรียนที่มีนักเรียนสอบได้จำนวนสูง
สุดในแต่ละระดับชั้น (แต่ละประโยค) ก่อให้เกิด
การถวายทุนไปยังสำนักเรียนต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
และเป็นกำลังใจแก่สำนักเรียนที่มีความโดดเด่น
เฉพาะระดับชั้นนั้น ๆ อีกด้วย

อนึ่ง หนึ่งในโครงการส่งเสริมสนับสนุน
การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร
ที่โดดเด่นไม่แพ้งานมฤตดาสิกการะเปรียญธรรม ๙
ประโยคซึ่งจัดขึ้นในวันอาทิตย์แรกของเดือน
สิงหาคมของทุกปี ก็คือ การจัดพิมพ์หนังสือ สูตร
สำเร็จบาลีไวยากรณ์ เล่มที่ท่านถืออยู่ในขณะนี้

(ช)

เพราะจากการพิมพ์ถวายแก่พระภิกษุสามเณร และสำนักเรียนที่สนใจจากทั่วประเทศตั้งแต่การพิมพ์ครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน มีสถิติการพิมพ์เข้ามาแล้ว ๘ ครั้ง ด้วยจำนวน ๘๐,๐๐๐ เล่ม และจัดพิมพ์ครั้งที่ ๙ นี้ ๓๐,๐๐๐ เล่ม รวมเป็น ๑๑๐,๐๐๐ เล่ม และมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมจากนักเรียนและสำนักเรียนทั่วประเทศมากขึ้นไปอีก ซึ่งพระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อรัญมชโย) มีความยินดีที่จะสนับสนุนและขอปวารณาที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรตลอดไป ตราบนานเท่านั้น

คำนำ

การเรียน บาลีไวยากรณ์ ในสมัยแรกเริ่ม
 นั้นมีเนื้อหาที่เรียนมาก ทั้งมีนักวิจิตรพิสดารยิ่ง
 นัก ผู้เรียนต้องใช้เวลาเป็นแรมปี และต้องมีความ
 พากเพียรอย่างสูงส่งจึงจะสำเร็จ สมัยต่อมา
 เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงปรับเข้าสู่ระบบใหม่
 โดยรจนาคือเหลือเพียงเนื้อหาสาระในส่วนที่
 จำเป็นและเหมาะสำหรับเป็นพื้นฐานที่จะแปล
 ภาษาบาลีขั้นเริ่มต้นต่อไป ทำให้การเรียนบาลี
 ไวยากรณ์ในปัจจุบันใช้เวลาน้อยลงมาก

(ณ)

หนังสือสูตรสำเร็จ บาลีไวยากรณ์เล่มนี้ คณะผู้จัดทำได้เรียบเรียงตามแบบฉบับ ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ โดยคงเนื้อหาสาระที่เหมาะสมแก่การท่องจำไว้เท่านั้น จะยังไม่มุ่งอธิบายความมากนัก ได้เพิ่มหลักการแปลมคธเป็นไทย หลักสัมพันธ์ และกลอนช่วยจำไว้ท้ายเล่ม

ได้จัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยใช้ชื่อว่า “สูตรสู่ความสำเร็จ บาลีไวยากรณ์” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สูตรสำเร็จ บาลีไวยากรณ์” ซึ่งก็ได้รับความสนใจจากสำนักเรียนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง จากการพิมพ์ครั้งแรกจำนวน ๒,๐๐๐ เล่มครั้งต่อ ๆ มาอีกรวมทั้งสิ้น ๕๐,๐๐๐ เล่มแล้ว โครงการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา พระปริยัติธรรม โดย พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย) วัดพระธรรมกาย

(ญ)

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะเพียงพอต่อความต้องการ
การของนักเรียนในปีการศึกษานี้

อนึ่ง หากหนังสือเล่มนี้ยังมีการขาดตกบก
พร่องประการใด หรือมีข้อเสนอแนะที่เป็น
ประโยชน์ ขอความอนุเคราะห์โปรดแจ้งให้ทาง
โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย ทราบ
ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง เพื่อจะได้นำมาปรับปรุง
แก้ไขให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นในการจัดพิมพ์ครั้งต่อไป

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

วัดพระธรรมกาย จ.ปทุมธานี

(๘)

ประวัติย่อ

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

วัดพระธรรมกาย

นับแต่พระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ
(หลวงพ่อรัम्मชโย) อุปสมบท ณ พัทธสีมา วัด
ปากน้ำ ภาษีเจริญ โดยมีพระเทพวรเวที (ช่วง
วรปุณฺโณ) ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระ
มหารัชมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ
ภาษีเจริญ ฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อวันที่ ๒๓
สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นต้นมา พระเดช
พระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ นอกจากมี
มโนปณิธานมั่นในการเผยแผ่วิชชาธรรมกายตาม
พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)

แล้ว ยังตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา
พระปริยัติธรรม จึงให้การส่งเสริมและสนับสนุน
ตลอดมา ในส่วนของวัดพระธรรมกายนั้น ได้จัด
ให้มีการเปิดเรียนบาลีปีแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ โดย
คณะผู้บุกเบิกสร้างวัด และส่งสอบบาลีสนาม
หลวงครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นต้นมา

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๒๘ วัดพระธรรมกายมี
การเปิดรับสามเณร รวมทั้งมีพระภิกษุอยู่จำ
พรรษามากขึ้น จึงได้จัดให้มีการเรียนการสอนที่
เป็นระบบโดยได้เชิญคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ
ด้านพระปริยัติธรรมมาช่วยสอน

จนกระทั่งพระภิกษุสามเณรรุ่นแรก ๆ ได้
ศึกษาจนมีความรู้ระดับหนึ่งจึงเกิดระบบพี่สอนน้อง
ซึ่งได้ใช้ระบบการเรียนการสอน อย่างนี้เรื่อยมา
จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ทางวัดเห็นว่า

จำนวนพระภิกษุสามเณรเพิ่มมากขึ้น ควรที่จะจัดให้มีที่ศึกษาเล่าเรียน พร้อมทั้งวางระบบการศึกษาของวัดให้ชัดเจน จึงได้จัดสร้างอาคารเรียนมุงด้วยจาก จำนวน ๑๒ หลัง โดยเหล่านักเรียนรวมพลังแรงสร้างกันทั้งกลางวันกลางคืนจนเสร็จสมบูรณ์ และเปิดดำเนินการเรียนการสอนในอาคารใหม่อย่างเป็นทางการครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๓๔ ซึ่งตรงกับวันคล้ายวันเกิดของพระเดชพระคุณ พระราชภาวนาวิสุทธิ

ในปีเดียวกันนั้น วัดพระธรรมกายได้ส่งพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมากเข้าสอบบาลีสนามหลวง ตั้งแต่ประโยค ๑-๒ ถึง ป.ธ.๙ และสอบได้มากที่สุด เป็นอันดับ ๑ ของประเทศ

ตั้งแต่นั้นมาถือว่า เป็นยุคทองของการศึกษาพระปริยัติธรรม ของวัดพระธรรมกาย ทั้งแผนก

(๓)

บาลี นักธรรม และธรรมศึกษา ดังมีผลการสอบ
ได้ในลำดับสูงสุดเสมอมา และเมื่อวันที่ ๒๐
ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ โรงเรียนพระปริยัติธรรม
วัดพระธรรมกาย ได้รับประกาศจัดตั้งเป็น
โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำ
จังหวัดปทุมธานี แห่งที่ ๒ ในจำนวน ๒๙ แห่ง
ทั่วประเทศ จากมหาเถรสมาคม

ผลการสอบบาลีสนามหลวงเป็นที่น่ายินดี
ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน มีนักเรียนสอบผ่านมาก
รวมพระภิกษุเปรียญธรรม ๙ ประโยค ๕๗ รูป
เป็นพระภิกษุ ๔๙ รูป นาคหลวง ๕ รูป และ
นาคในพระบรมราชานุเคราะห์ ๓ รูป โดยในปีพ.ศ.
๒๕๔๗ มีผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค จำนวน
๙ รูป ซึ่งเป็นสถิติสูงสุดของวงการคณะสงฆ์ที่
เคยมีมา นอกจากนั้น ยังสอบได้ทุกชั้นประโยค

(ตม)

รวมกันเป็นอันดับหนึ่งของประเทศมาแล้ว ๙ ปี

ในด้านสถานที่อาคารเรียน ได้มีการพัฒนา
ปลูกสร้างอาคารคอนกรีตถาวรตามคำแนะนำ
ของพระเถรานุเถระ เสร็จสมบูรณ์ในปีพุทธศักราช
๒๕๔๕ และใช้เป็นสถานศึกษาจนถึงปัจจุบัน

วัดพระธรรมกายไม่เพียงมุ่งมั่นที่จะสนับสนุน
ส่งเสริมนักเรียนบาลีของวัดเท่านั้น ยัง
ปรารถนาจะเห็นความสำเร็จทางการศึกษาพระ
ปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งสังฆมณฑล
และยินดีที่จะสนับสนุนส่งเสริมตามกำลังความ
สามารถตลอดไป

(๗)

อักษรย่อ

อุ.	อุทาหรณ์	ปญ.	ปัญญาวิรัตติ
บุ.	บุลึงค์	ฉ.	ฉန္ฐวิรัตติ
อิต.	อิตถิลึงค์	ส.	สัตตมวิรัตติ
นบุ.	นบุสกลึงค์	อา.	อาลปนะ
เอก.	เอกวจนะ	ท.	ทั้งหลาย
พหุ.	พหุวจนะ	ป.	ปฐมบุรุษ
ป.	ปฐมาวิรัตติ	ม.	มัธยมบุรุษ
ท.	ทุตติยาวิรัตติ	อุ.	อุตตมบุรุษ
ต.	ตติยาวิรัตติ	วิ.	วิเคราะห์
จ.	จตุตถีวิรัตติ		

สารบัญ

บาลีไวยากรณ์ -----	๑
วจีวิภาค ภาคที่ ๒ -----	๓
๐ นาม -----	๕
ลิงค์ -----	๘
วจนะ -----	๑๔
วิภัตติ -----	๑๔
อายุตนิบาต -----	๑๖
วิธีแจกนามนาม -----	๑๗
การันต์ -----	๑๗
แบบแจกการันต์ในลิงค์ทั้ง ๓ -----	๑๘
แจกบุ้ลิงค์ -----	๑๘
แจกอิตถीलิงค์ -----	๒๔
แจกนบุ้สกลิงค์ -----	๓๑

(ต)

กติปยศัพท์ -----	๓๕
มโนคณศัพท์ -----	๔๘
สังขยา -----	๕๕
วิธีแจกปกติสังขยา -----	๖๐
ศัพท์นาม -----	๖๘
วิธีแจกปริสศัพท์นาม -----	๗๐
วิธีแจกอนิยมวิเสสนศัพท์นาม -----	๗๕
วิธีแจกนิยมวิเสสนศัพท์นาม -----	๘๒
◎ อพยยศัพท์ -----	๙๑
อุปสรรค -----	๙๑
นิบาต -----	๙๓
ปัจจัยในอพยยศัพท์ -----	๑๐๐
◎ อาชยาต -----	๑๐๕
วิภัติ -----	๑๐๕
กาล -----	๑๐๘
บท -----	๑๑๔
วจนะ -----	๑๑๕

บุรุษ -----	๑๑๖
ธาตุ -----	๑๑๗
วาทก -----	๑๒๖
ปัจจัย -----	๑๒๙
ปัจจัยพิเศษ ๕ ตัว -----	๑๓๑
อสุ ธาตุ -----	๑๔๖
◎ กิตก์ -----	๑๔๘
นามกิตก์ -----	๑๔๘
สารณะ -----	๑๔๙
รูปวิเคราะห์แห่งสารณะ -----	๑๕๓
ปัจจัยแห่งนามกิตก์ -----	๑๕๓
กิริยากิตก์ -----	๑๗๔
วิภัตติและวจนะ -----	๑๗๔
กาล -----	๑๗๕
วาทก -----	๑๗๘
ปัจจัยแห่งกิริยากิตก์ -----	๑๗๙
กิตปัจจัย -----	๑๘๐

กิจจปัจฉัย ----- ๑๘๑

กิตกิจจปัจฉัย ----- ๑๘๒

◎ **สมาส** ----- ๑๙๑

กัมมธารยสมาส ----- ๑๙๓

ทิกุสสมาส ----- ๒๐๐

ตัมปปริสสมาส ----- ๒๐๑

ทวันทวสมาส ----- ๒๐๖

อภัยยิวาสสมาส ----- ๒๐๙

พหุพพิทิสสมาส ----- ๒๑๒

สมาสทออง ----- ๒๒๓

◎ **ตัทธิต** ----- ๒๒๖

สามัญญตัทธิต ----- ๒๒๖

โคตตตัทธิต ----- ๒๒๘

ตรัตยาทิตัทธิต ----- ๒๓๒

ราคาทิตัทธิต ----- ๒๓๔

ชาตาทิตัทธิต ----- ๒๓๕

(๖)

สมุหัตถ์ทริต -----	๒๓๘
ฐานัตถ์ทริต -----	๒๔๐
พหุลัตถ์ทริต -----	๒๔๒
เสฏฐัตถ์ทริต -----	๒๔๓
ตทิสลัตถิตัตถ์ทริต -----	๒๔๕
ปกติตัตถ์ทริต -----	๒๕๐
ปุรณัตถ์ทริต -----	๒๕๑
สังขยัตถ์ทริต -----	๒๕๔
ภาวัตถ์ทริต -----	๒๕๕
อภัยยัตถ์ทริต -----	๒๖๑
ตถ์ทริตนอกแบบ มี ๒ คือ -----	๒๖๒
อุปมาตถ์ทริต -----	๒๖๒
นิสสิตตถ์ทริต -----	๒๖๒
อักษรวิธี -----	๒๖๔
◎ สมัญญาภิธาน -----	๒๖๔
สระ -----	๒๖๕

พยัญชนะ -----	๒๖๗
ฐานกรณ์ของอักษร -----	๒๖๙
เสียงของอักษร -----	๒๗๒
พยัญชนะสังโยค -----	๒๗๕
อัฒสระ -----	๒๗๗
ลำดับอักษร -----	๒๗๗
ลำดับการเรียงอักษร -----	๒๗๙

◎ สนิธิ ----- ๒๗๙

การต่ออักษรจัดเป็น ๓ คือ -----	๒๘๑
สนธิกริโยปกรณ์ -----	๒๘๑
สระสนธิ -----	๒๘๒
พยัญชนะสนธิ -----	๒๘๙
นิคคหิตสนธิ -----	๒๙๔

◎ หลักสัมพันธ ----- ๒๙๘

◎ หลักการแปลมคธเป็นไทย ----- ๓๒๐

◎ กลอนช่วยจำ ----- ๓๒๑

❀ คณะผู้จัดทำครั้งที่ ๑ - ๗ ❀

โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย

พระมหาประดิษฐ์ สิริภาโส พระมหาศิริศักดิ์ เหมมูล

พระมหาธนา เตชธมโม พระมหาธีระยุทธ์ สิริคุตโต

คณะพระภิกษุ-สามเณรเปรียญธรรม

พระพุทธศาสนตรบัณฑิต สถาบันธรรมกายนานาชาติ

อ. สุเทพ นากุดนอก ศิริมาส พัฒนะศรี ระเบียบ พลราษฎร์

นภาพร วรสายัณห์ ละอองดาว นนทะสร

กราบขอขอบคุณ ขอขอบคุณและอนุโมทนา

ผู้มีส่วนช่วยให้ “สูตรสำเร็จบาลีไวยากรณ์”

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๙ สำเร็จบริบูรณ์

พระสมุห์อำนวยการศักดิ์ มุณีสกโกและคณะกรรมการสื่อ ฯ

พระมหาอดิศักดิ์ สดุดิชนิ พระมหาสอน พุทธิสาโร

พระสุชาติ สุโรจโน, กองรับบริจาค พระอนันต์ ตโมนุโท

พระชัยกาญจน์ กาญจนชโย อ. สุเทพ นากุดนอก

คุณวินิจ พันธุ์วิริยรัตน์และคณะ คุณอรนุช ฐิติญาณพร

คุณศรีกานดา เบญจพลสิริจิตต์ คุณละอองดาว นนทะสร

คุณเสาวรส ปัทมะกลางคุณ คุณสายชล สายทอง

คุณพรรณี โอษฐ์นภาพร คุณประไพศรี สุภีโพธิ์

คุณวิไล ทาปัญญา และผู้มีคุณูปการทุกท่าน

บาลีไวยากรณ์

บาลีไวยากรณ์นี้แบ่งเป็น ๔ ภาค ก่อน คือ

อักษรวิธี วจิวภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณะ

๑. อักษรวิธี ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ
  - ๐ สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษร ที่เป็นสระ และพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์
  - ๐ สนิธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น ให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน
๒. วจิวภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ

นาม, อพยยศัพท์, สมาส,
 ตัทธิต, อาชยาด, กิตก์
๓. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก และประพันธ์

ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจิวภาค ให้เข้าเป็น
 ประโยคเดียวกัน
๔. ฉันทลักษณะ แสดงวิธีแต่งฉันท์ คือคาถา

ที่เป็นวรรณพฤทธิและมาตราพฤทธิ

วจีวิภาค ภาคที่ ๒

การศึกษานั้น สามารถเปลี่ยนชีวิตผู้ศึกษา
ให้สูงกว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาดี
จะได้อะไรก็ดีกว่า ประณีตกว่าผู้อื่น
คนมีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิ
กินใช้ไม่หมด

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)
หลวงพ่อดาวดึงส์ปากน้ำภาษีเจริญ

นาม

[๓๗] นามศัพท์นั้น แบ่งเป็น ๓ คือ
 นามนาม ๑ คุณนาม ๑ สัพพนาม ๑

นามที่เป็นชื่อของคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ,
 เป็น นามนาม

นามนามนี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ

- ◎ สาธารณนาม ๑
- ◎ อสาธารณนาม ๑

นามที่ทั่วไปแก่คน, สัตว์, ที่, อื่นได้ เหมือนคำ
 ว่า มนุสฺโส มนุสฺย, ติรจฺฉาโน สัตว์ติรจฺฉาน, นคร
 เมือง เป็นต้น เป็น สาธารณนาม

นามที่ไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น เหมือนคำว่า **ทิมารุ**
กุมารชื่อทิมารุ, เอรารโน ช่างชื่อเอราวัณ, **สาวตถิ**
เมืองชื่อสาวตถิ เป็นต้น เป็น **อสาธารณนาม**

นามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับหมาย
 ให้รู้ว่านามนามนั้นดีหรือชั่ว เป็นต้น เป็น **คุณนาม**
 เหมือนคำว่า **ปญญา** มีปัญญา, **ปรีโส** บุรุษ ถือ
 เอาความตามภาษาของเราว่า **บุรุษมีปัญญา ปรีโส**
 เป็น **นามนาม, ปญญา** เป็น **คุณนาม**

คุณนาม นี้แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

- ◎ **ปกติ ๑**
- ◎ **วิเสส ๑**
- ◎ **อติวิเสส ๑**

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วเป็นปกติ เหมือน
 คำว่า **ปญทิตโต** เป็นบัณฑิต, **ปาโป** เป็นบาป ชื่อ
ปกติ

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่ว มากหรือน้อยกว่า **ปกติ** เหมือนคำว่า **ปณฺฑิตตโร** เป็นบัณฑิตกว่า, **ปาปตโร** เป็นบาปกว่า ชื่อ **วิเสส**

คุณนามที่แสดงความดีหรือชั่วมากที่สุด หรือน้อยที่สุด เหมือนคำว่า **ปณฺฑิตตโม** เป็นบัณฑิตที่สุด **ปาปตโม** เป็นบาปที่สุด ชื่อ**อติวิเสส**

วิเสสนั้นใช้ **ตร อีย** ปัจจัยในตัดทิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัค **อติ** [ยิง] นำหน้าบ้าง

อติวิเสสใช้ **ตม อิกฺข** ปัจจัยในตัดทิต ต่อปกติบ้าง ใช้อุปสัคและนิบาต คือ **อติวีย** [เกินเปรียบ] นำหน้าบ้าง

สัพพนาม เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนาม ที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งไม่เพราะหุนามทั้ง ๓ นั้น ต้องประกอบด้วย **ลิงค์** **วจนะ**

วิภัตติ

ลิงค์

[๓๘] นามศัพท์ในบาลีภาษานั้น ท่านแบ่ง
เป็นลิงค์ ๓ คือ

- ปุลิงค์ เพศชาย ๑
- อิตถิลิงค์ เพศหญิง ๑
- นปฺสกลิงค์ มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑

นามนามเป็นลิงค์เดียว คือ จะเป็นปุลิงค์
อิตถิลิงค์ หรือนปฺสกลิงค์ก็อย่างเดียวกันบ้าง

เป็น ๒ ลิงค์ คือ ศัพท์อันเดียวมีรูปอย่างเดียว
เป็นได้ทั้ง ๒ ลิงค์ หรือมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยน
แต่สระที่สุดให้แปลกกัน พอเป็นเครื่องหมายให้
ต่างลิงค์กันบ้าง

คุณนามและสัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์
ลิงค์นั้น จัดเป็น ๒ คือ

- จัดตามสมมติของภาษาบ้าง
- จัดตามกำเนิดบ้าง

ที่ จัดตามสมมติ นั้น เหมือนหนึ่งกำเนิดสตรี
 สมมติให้เป็นบุลึงค์ และของที่ไม่มีวิญญาณ สมมติ
 ให้เป็นบุลึงค์และอิตถิลึงค์ เหมือนคำว่า ทาโร [เมีย]
 สมมติให้เป็นบุลึงค์, ปเทโส [ประเทศ] สมมติให้
 เป็นบุลึงค์, ภูมิ [แผ่นดิน] สมมติให้เป็นอิตถิลึงค์

ที่ จัดตามกำเนิด นั้น เหมือน ปุริโส [ชาย]
 เป็นบุลึงค์, อิตถิ [หญิง] เป็นอิตถิลึงค์ เป็นต้น

ต่อไปนี้จะแสดงอุทาหรณ์ คัมภที่ เป็นลึงค์
 เดียว ๒ ลึงค์ ๓ ลึงค์ พอเป็นตัวอย่าง

[๓๙] นามนามเป็นลึงค์เดียว

บุลึงค์	คำแปล	บุลึงค์	คำแปล
อมโร	เทวดา	โอโฆ	ห้วงน้ำ
อาทิจโจ	พระอาทิตย์	กณโณ	หู
อินโท	พระอินทร์	จนโท	พระจันทร์
อีโส	คนเป็นใหญ่	ตรุ	ต้นไม้
อุทริ	ทะเล	ปพพโต	ภูเขา
เอरणโท	ต้นละหุ่ง	ยโม	พระยม

อิติลึงค์	คำแปล	อิติลึงค์	คำแปล
อจุฉรา	นางอัปสร	โอชา	โอชา
อาภา	รัศมี	กฏิ	สะเอว
อิทุธิ	ฤทธิ์	จมุ	เสนา
อีสา	งอนไถ	ตารา	ดาว
อุหุ	ดาว	ปภา	รัศมี
เอสิกา	เสาระเนียด	ยาคุ	ข้าวต้ม

นบุสกลึงค์	คำแปล	นบุสกลึงค์	คำแปล
องค์	องค์	โอกั	น้ำ
อารมมณั	อารมณั	กมมั	กรรม
อิณั	หนี่	จกขุ	นัยน์ตา
อีริณั	ทุ่งนา	เตลั	น้ำมัน
อุทกั	น้ำ	ปณณั	ใบไม้
เอพาลุกั	ฟักเหลือง	ยานั	ยาน

[๔๐] นามนามศัพท์เดี่ยวมีรูปอย่างเดียว
เป็น ๒ ลิงค์

บุคลิङ्	นบุสกลิงค์	คำแปล
อกุขโร	อกุขรํ	อัศจรรย์
อคาโร	อकारํ	เรื่อน
อุตุ	อุตุ	ฤดู
ทิวโส	ทิวสํ	วัน
มน	มน	ใจ
สํวจนโร	สํวจนรํ	ปี

[๔๑] นามนามมีมูลศัพท์เป็นอย่างเดียว
เปลี่ยนแต่สระที่สุด เป็น ๒ ลิงค์

บุคลิङ्	อิตถิลิงค์	คำแปล
อรหา, อรหํ	อรหนตี	พระอรหันต์
อาชีวก	อาชีวิกา	นักบวช [ชาย-หญิง]
อุปาสโก	อุปาสิกา	อุบาสก, อุบาสิกา
กุมาร	กุมาริ, กุมาริกา	เด็ก [ชาย-หญิง]

ขตติโย	ขตติยานี, ขตติยา	กษัตริย์
โคโณ	คาวี	โค
โจโร	โจรี	โจร
ฉาตโก	ฉาติกา	ญาติ
ตรุโณ	ตรุณี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
เถโร	เถรี	พระเถระ, พระเถรี
ทารโก	ทาริกา	เด็กชาย, เด็กหญิง
เทโว	เทวี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชเทวี
นโร	นารี	คน [ชาย-หญิง]
ปริพพาชโก	ปริพพาชิกา	นักบวช [ชาย-หญิง]
ภิกขุ	ภิกขุณี	ภิกษุ, ภิกษุณี
ภว	โภติ	ผู้เจริญ
มनुสโส	มनुสสี	มนุษย์ [ชาย-หญิง]
ยกุโช	ยกุขินี	ยักร์, ยักร์ณี
ยฺวา	ยฺวตี	ชายหนุ่ม, หญิงสาว
ราชา	ราชินี	พระเจ้าแผ่นดิน, พระราชินี

สขา	สขี	เพื่อน [ชาย-หญิง]
หตถี	หตถินี	ข้างปลาย, ข้างพัง

[๔๒] คุณนามเป็น ๓ ลิงค์

บุลึงค์	อิตถิลิงค์	นบุสกลิงค์	คำแปล
กมมกาโร	กมมการินี	กมมการ	ทำการงาน
คุณวา	คุณวดี	คุณว	มีคุณ
จณโท	จณทา	จณท	ดูร้าย
เชฏโฐ	เชฏฐา	เชฏฐ	เจริญที่สุด
ตาโณ	ตาณา	ตาณ	ด้านทาน
ถิโร	ถิรา	ถิร	มัน
ทกฺโข	ทกฺขา	ทกฺข	ขยัน
ธมฺมิโก	ธมฺมิกา	ธมฺมิก	ตั้งในธรรม
นาโถ	นาธา	นาถ	ที่พึง
ปาโป	ปาปา	ปาป	บาป
โกคิ	โกคินี	โกคิ	มีโกคะ
มติมา	มติมดี	มติม	มีความคิด

ลาภี	ลาภินี	ลาภิ	มีลาภ
สทุโธ	สทุธา	สทุธั	มีศรัทธา

วจนะ

[๔๓] คำพูดในบาลีภาษาจัดเป็นวจนะ ๒ คือ

เอกวจนั คำพูดสำหรับออกชื่อของสิ่งเดียว ๑

พหุวจนั คำพูดสำหรับออกชื่อของมากกว่า
สิ่งเดียว คือตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป ๑

วจนะทั้ง ๒ นี้มีเครื่องหมายให้แปลกกันที่
ท้ายศัพท์ เหมือนคำว่า **ปฺริโส** ชายคนเดียว เป็น
เอกวจนะ **ปฺริสา** ชายหลายคน เป็นพหุวจนะ

วิภัตติ

[๔๔] คำพูดที่ท่านจัดเป็นลิงค์ และวจนะดังนี้นั้น
ต้องอาศัยวิภัตติช่วยอุปถัมภ์ เหมือนภาษาของเรา
ซึ่งนักปราชญ์บัญญัติเรียกว่า **อายตนิบาต** เหมือน

คำว่า **ซึ่ง, ด้วย, แก่, จาก, ของ, ใน** เป็นต้น ต้องใช้วิภัติข้างหลังศัพท์บอกให้รู้เนื้อความเหล่านี้ทั้งสิ้น วิภัตตินั้นมี ๑๔ ตัว แบ่งเป็นเอกวจนะ ๗ พหุวจนะ ๗ ดังนี้

เอกวจนะ   พหุวจนะ

ปจมา	ที่ ๑	ลี	โย
ทุตยา	ที่ ๒	อ	โย
ตตยา	ที่ ๓	นา	หิ
จตุตถิ	ที่ ๔	ส	นั
ปญจมี	ที่ ๕	สุมา	หิ
ฉฎฐิ	ที่ ๖	ส	นั
สตุตถิ	ที่ ๗	สุมี	สุ
[อालปน		ลี	โย]

ปจมาวิภัตติที่ต้นนั้นแบ่งเป็น ๒ คือ เป็น **ลิงคตุโย** หรือ **กตุตา** ที่เป็นตัวประธานอย่าง ๑ เป็น **อาลปนั** คำสำหรับร้องเรียกอย่าง ๑

อายตนิบาต

[๔๕] อายตนิบาต แปลว่า คำเชื่อมเนื้อความให้ติดกัน ใช้เป็นคำแปลประจำหมวดวิภัติทั้ง ๗ ดังนี้

เอกวจนะ [พหุวจนะ เติม ท. [ทั้งหลาย]]

ป. ที่ ๑ อ. [อันว่า]

ท. ที่ ๒ ซึ่ง, สู, ยัง, ลั้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ

ต. ที่ ๓ ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง

จ. ที่ ๔ แก่, เพื่อ, ต่อ

ปญ. ที่ ๕ แต่, จาก, กว่า, เหตุ

ฉ. ที่ ๖ แห่ง, ของ, เมื่อ

ส. ที่ ๗ ใน, ไกล, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ,
เหนือ, บน, ณ

อालปน แน่, ดูก่อน, ข้าแต่

วิธีแจกนามนาม

การันต์

[๔๖] สระที่สุดแห่งศัพท์เรียกว่า การันต์

ใน ปุจฉิงค์ มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ อู

ใน อิตถิลิงค์ มีการันต์ ๕ คือ อา อิ อี อุ อู

ใน นปุสกลิงค์ มีการันต์ ๓ คือ อ อิ อุ

[นามที่ยังมิได้ประกอบด้วยวิภัตติ เรียกว่า ศัพท์
ส่วนนามที่ประกอบด้วยวิภัตติแล้ว เรียกว่า บท]

แบบแจกกัณฑ์ในลิงค์ทั้ง ๓

แจกปูลิงค์

[๔๗] อ กัณฑ์ในปูลิงค์

แจกอย่าง ปุริส [บุรุษ] ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. ปุริโส	ปุริสา
ท. ปุริส	ปุริเส
ต. ปุริเสน	ปุริเสติ ปุริเสภิ
จ. ปุริสสุส ปุริสสาย ปุริสตถุ ปุริसानุ	
ปญ. ปุริสสุมา ปุริสมหา ปุริสา	ปุริเสติ ปุริเสภิ
ฉ. ปุริสสุส	ปุริसानุ
ส. ปุริสสุมี ปุริสมุติ ปุริเส	ปุริเสสุ
อา. ปุริส	ปุริสา

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน ปุริส

อาจารย์	อาจารย์	ปาก	ไฟ
กุมาร	เด็ก	ผลิก	แก้วผลิก
ขตติย	กษัตริย์	พก	นกยาง
คณ	หมู่	ภว	ภพ
โจร	โจร	มนุสส	มนุษย์
ฉณ	มหรสพ	ยกุข	ยักษ์
ชน	ชน	รุกข	ต้นไม้
ตุรค	ม้า	โลก	โลก
เถน	ขโมย	วานร	ลิง
ทูต	ทูต	สหาย	เพื่อน
ธช	ธง	หตถ	มือ
นร	คน		

[๔๘] อิ การันต์ ในปฺลิงค์ แจกอย่าง มฺนิ [ผู้รู้] ดังนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	มฺนิ		มฺนโย	มฺนิ
ท.	มฺนึ		มฺนโย	มฺนึ
ต.	มฺนินา		มฺนึหิ	มฺนึภิ
จ.	มฺนิสฺส	มฺนิโน	มฺนินํ	
ปญ.	มฺนิสฺมา	มฺนิมฺหา	มฺนึหิ	มฺนึภิ
ฉ.	มฺนิสฺส	มฺนิโน	มฺนินํ	
ส.	มฺนิสฺมี	มฺนิมฺหิ	มฺนิสฺ	
อา.	มฺนิ		มฺนโย	มฺนิ

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน มฺนิ

อคฺคิ	ไฟ	ปติ	เจ้า, ผัว
อริ	ข้าศึก	มณิ	แก้วมณิ
อหิ	งู	วิหิ	วิธี
ถปติ	ช่างไม้	วิทฺติ	ข้าวเปลือก
นิหิ	ขุมทรัพย์	สมานิ	สมานิ

[๔๙] อี การันต์ในบุลึงค์
แจกอย่าง เสฏฺฐิ [เศรษฐิ] ดังนี้

เอก.		พหุ.		
ป.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐิ	
ท.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐิ	
ต.	เสฏฺฐินา	เสฏฺฐิทิ	เสฏฺฐิภิ	
จ.	เสฏฺฐิสส	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินิ	
ปญ.	เสฏฺฐิสมา	เสฏฺฐิมหา	เสฏฺฐิทิ	เสฏฺฐิภิ
ฉ.	เสฏฺฐิสส	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินิ	
ส.	เสฏฺฐิสมี	เสฏฺฐิมหิ	เสฏฺฐิสุ	
อา.	เสฏฺฐิ	เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐิ	

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน เสฏฺฐิ

กริ	ช่าง	มนติ	คนมีความคิด
ตปสี	คนมีตบะ	เมธาวิ	คนมีปัญญา
ทณฺฐิ	คนมีไม้เท้า	สิขี	นกยูง
ภาณิ	คนช่างพูด	สุขี	คนมีสุข
โกคิ	คนมีโกคะ	หตถิ	ช่าง

[๕๐] อุ การันต์ในปฺลิงค์ แจกอย่าง ครุ [ครุ] ดังนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	ครุ		ครโว	ครุ
ท.	ครุ		ครโว	ครุ
ต.	ครุณา		ครุหิ	ครุภิ
จ.	ครุสส	ครุโน	ครุนิ	
ปญ.	ครุสมา	ครุมหา	ครุหิ	ครุภิ
ฉ.	ครุสส	ครุโน	ครุนิ	
ส.	ครุสมิ	ครุมหิ	ครุสุ	
อา.	ครุ		ครเว	ครโว

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน ครุ

เกตุ	ธง	ภิกขุ	ภิกษุ
ชนตุ	สัตว์เกิด	ริปู	ข้าศึก
ปสุ	สัตว์ของเลี้ยง	สตุตุ	ศัตรู
พนธฺ	พวกพ้อง	เสตุ	สะพาน
พพฺพ	เลื้อปลา, แมว	เหตุ	เหตุ

[๕๑] อู การันต์ในปฐิ๊งค์แจกอย่าง วิณญู [ผู้รู้วิเศษ] ดังนี้

เอก.

พท.

ป. วิณญู	วิณญุโน	วิณญู
ท. วิณญุ	วิณญุโน	วิณญู
ต. วิณญุณา	วิณญุหิ	วิณญุภิ
จ. วิณญุสส วิณญุโน	วิณญุน	
ปญ. วิณญุสมา วิณญุมหา	วิณญุหิ	วิณญุภิ
ฉ. วิณญุสส วิณญุโน	วิณญุน	
ส. วิณญุสมี วิณญุมหิ	วิณญุส	
อา. วิณญู	วิณญุโน	วิณญู

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วิณญู

อภิฏ	พระผู้เป็นยั้ง
กตณญู	ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว
ปารคู	ผู้ถึงฝั่ง
เวทคู	ผู้ถึงเวท
สยมภู	พระผู้เป็นเอง

แจกอิตติลึงค์

[๕๒] อา การันต์ในอิตติลึงค์
แจกอย่าง กณฺหา [นางสาวน้อย] ดังนี้

เอก.

พหู.

ป. กณฺหา

กณฺหาโย กณฺหา

ทุ. กณฺหํ

กณฺหาโย กณฺหา

ต. กณฺหાય

กณฺหาหิ กณฺหาภิ

จ. กณฺหાય

กณฺหานํ

ปณ. กณฺหાય

กณฺหาหิ กณฺหาภิ

ฉ. กณฺหાય

กณฺหานํ

ส. กณฺหાય กณฺหายํ

กณฺหาสุ

อา. กณฺเหา

กณฺหาโย กณฺหา

ศัพท์ที่เป็น อา การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน กณฺญา

อจฺฉรา	นางอัปสร	ตารา	ดาว
อาภา	รัศมี	ถวิกา	ฤง
อิภฺษณิกา	หญิงแม่มด	ทาริกา	เด็กหญิง
อีสา	งอนไถ	โทลา	ชิงช้า
อุกฺกา	คบเพลิง	ธารา	ธารน้ำ
อุกา	เส้น	นารา	รัศมี
เอสิกา	เสาระเนียด	ปณฺญา	ปัญญา
โอชา	โอชา	พาหา	แขน
กจฺฉา	รักแร้	ภาสา	ภาษา
คทา	ตะบอง	มาลา	ระเบียบ
ฆฏฺฐิกา	ลิ่ม	ลาชา	ครั้ง
เจตนา	เจตนา	สาลา	ศาลา
ฉุริกา	กฤษ	สิลา	ศิลา
ชปา	ชะบา	หนุกา	คาง

[๕๓] อิ การันต์ในอิติลึงค์

แจกอย่าง รตติ [ราตรี] ดังนี้

	เอก.	พหู.
ป.	รตติ	รตติโย รตติ
ท.	รตตี	รตติโย รตติ
ต.	รตติยา	รตตีหิ รตตีภิ
จ.	รตติยา	รตตินิ
ปญ.	รตติยา รตยา	รตตีหิ รตตีภิ
ฉ.	รตติยา	รตตินิ
ส.	รตติยา รตติยํ รตยํ	รตตีสุ
อา.	รตติ	รตติโย รตติ

ศัพท์ที่เป็น อี การ์นต์เช่นนี้ แจกเหมือน รตติ

อาณิ	ลิม	ตุนติ	เส้นด้าย
อิทธิ	ฤทธิ์	นุนติ	ความเพลิดเพลิน
อีติ	จัญไร	ปณฺธิ	สันเท้า
อุกฺขลิ	หม้อข้าว	มติ	ความรู้
อุมิ	คลื่น	ยฏฺจิ	ไม้เท้า
กฏฺิ	สะเอา	รติ	ความยินดี
ขนฺติ	ความอดทน	ลทฺธิ	ลัทธิ
คณฺธิ	ระฆัง	วติ	รั้ว
ฉวิ	ผิว	สตฺติ	หอก
ชลฺลิ	สะเก็ดไม้	สนฺธิ	ความต่อ

[๕๔] อี การันต์ในอิตถิลิงค์แจกอย่าง นารี [นาง] ดังนี้

	เอก.	พหู.
ป.	นารี	นารีโย นารี
ท.	นารี นารีย์	นารีโย นารี
ต.	นาริยา	นารีหิ นารีภิ
จ.	นาริยา	นารินั
ปญ.	นาริยา	นารีหิ นารีภิ
ฉ.	นาริยา	นารินั
ส.	นาริยา นารีย์	นารีสุ
อา.	นารี	นารีโย นารี

ศัพท์ที่เป็น อี การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน นารี

กุมารี	เด็กหญิง	ปจวี	แผ่นดิน
ขรณี	หญิงแม่เรือน	มาตุลานี	ป่า, น้ำ
ถี	หญิง	วิชณี	พัด
ธานี	เมือง	สิมพลี	ไม้จ้าว

[๕๕] อู การันต์ในอิตถีลิงค์แจกอย่าง รชชฺ [เขือก] ดังนี้

	เอก.	พหู.
ป.	รชชฺ	รชชฺโย รชชฺ
ท.	รชชฺ	รชชฺโย รชชฺ
ต.	รชชฺยา	รชชฺหิ รชชฺหิ
จ.	รชชฺยา	รชชฺนํ
ปญ.	รชชฺยา	รชชฺหิ รชชฺหิ
ฉ.	รชชฺยา	รชชฺนํ
ส.	รชชฺยา รชชฺยํ	รชชฺสุ
อา.	รชชฺ	รชชฺโย รชชฺ

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน รชชฺ

อรุ	ทราย	ยาคุ	ข้าวต้ม
กาสุ	หลุม	ลาคุ	น้ำเต้า
เณรุ	แม่โคนม	วิชชฺ	สายฟ้า

[๕๖] อู การันต์ ในอดีตติลิ่งค์
แจกอย่าง วฐ [หญิงสาว] ดังนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	วฐ		วฐโย	วฐ
ท.	วฐุ		วฐโย	วฐ
ต.	วฐยา		วฐุหิ	วฐุภิ
จ.	วฐยา		วฐุนั	
ปญ.	วฐยา		วฐุหิ	วฐุภิ
ฉ.	วฐยา		วฐุนั	
ส.	วฐยา	วฐุยั	วฐุสุ	
อา.	วฐ		วฐโย	วฐ

ศัพท์ที่เป็น อู การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วฐ

จมุ	เสนา	วิฐ	เถาวัลย์
ชมพู	ไม้หว่า	สรวุ	ตุ๊กแก
ภู	แผ่นดิน, คิ้ว	สินฐ	แม่น้ำสินธุ

แจกนปฺสกลิงค์

[๕๗] อ การันต์ในนปฺสกลิงค์
แจกอย่าง กุล [ตระกูล] ดังนี้

	เอก.	พหุ.
ป.	กุลํ	กุลานิ
ท.	กุลํ	กุลานิ
ต.	กุลเณ	กุลเอहि กุเลภิ
จ.	กุลสฺส กุลา ย กุลตฺถํ	กุลานํ
ปญ.	กุลสฺมา กุลมฺหา กุลา	กุลเอहि กุเลภิ
ฉ.	กุลสฺส	กุลานํ
ส.	กุลสฺมี กุลมฺหิ กุเล	กุลเอสุ
อา.	กุล	กุลานิ

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน กุล

องค	องค์	ธน	ทรัพย์
อิณ	หนี้	ปณณ	ใบไม้, หนังสือ
อุทร	ท้อง	ผล	ผลไม้
โอฏจ	ริมฝีปาก	พล	กำลัง, พล
กฏจ	ไม้	ภตต	ข้าวสวย
กมล	ดอกบัว	มชช	น้ำเมา
ขร	เรือน	ยนต	ยนต์
จกุก	จักร, ล้อ	รฏจ	แวนแคว้น
ฉตต	ฉัตร, ร่ม	รตน	แก้ว
ชล	น้ำ	วตถ	ผ้า
ตล	พื้น	สกกฏ	เกวียน

[๕๘] อิ การันต์ ไนนบุสกลิงค์
แจกอย่าง อกฺขิ [นัยน์ตา] ดังนี้

	เอก.	พหุ.
ป.	อกฺขิ	อกฺขิณิ อกฺขิ
ท.	อกฺขี	อกฺขีณิ อกฺขี
ต.	อกฺขินา	อกฺขีหิ อกฺขีมิ
จ.	อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขินํ
ปญ.	อกฺขิสฺมา อกฺขิมฺหา	อกฺขีหิ อกฺขีมิ
ฉ.	อกฺขิสฺส อกฺขิโน	อกฺขินํ
ส.	อกฺขิสฺมี อกฺขิมฺหิ	อกฺขิสฺสุ
อา.	อกฺขิ	อกฺขิณิ อกฺขิ

ศัพท์ที่เป็น อิ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน อกฺขิ

อจฺจิ	เปลวไฟ	ทริ	นมส้ม
อฏฺฐิ	กระดุก	สปรฺปิ	เนยใส

[๕๙] อุ การันต์ ในนปฺสกลิงค์
แจกอย่าง วตฤ [พัสดฺ] ดังนี้

	เอก.		พหู.
ป.	วตฤ		วตฤนิ วตฤ
ท.	วตฤ		วตฤนิ วตฤ
ต.	วตฤนา		วตฤหิ วตฤภิ
จ.	วตฤสส	วตฤโน	วตฤนํ
ปญ.	วตฤสมา	วตฤมहा	วตฤหิ วตฤภิ
ฉ.	วตฤสส	วตฤโน	วตฤนํ
ส.	วตฤสมิ	วตฤมहि	วตฤสุ
อา.	วตฤ		วตฤนิ วตฤ

ศัพท์ที่เป็น อุ การันต์เช่นนี้ แจกเหมือน วตฤ

อมพ	น้ำ	ธนุ	ธนู
อสสุ	น้ำตา	มธุ	น้ำผึ้ง
อายุ	อายุ	มสสุ	หนวด
จกขุ	นัยน์ตา	วปุ	กาย
ชต	ยาง	สชฌ	เงิน

กติปยศัพท์

[๖๐] ศัพท์ที่จะแจกต่อไปนี้ คือ อตต, พุทฺทม, ราช, ภควนฺต, อรหนฺต, ภวนฺต, สตฺถุ, ปิตฺ, มาตฺ, มน, กมฺม, โค ศัพท์เหล่านี้ เรียกว่า กติปยศัพท์ แปลว่า ศัพท์จำนวนเล็กๆ น้อยๆ มีวิธีแจกเฉพาะตนต่างหาก

[๖๑] อตต [ตน] เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

- ป. อตฺตา
- ท. อตฺตานํ
- ต. อตฺตนา
- จ. อตฺตโน
- ปณ. อตฺตนา
- ฉ. อตฺตโน
- ส. อตฺตนิ
- อา. อตฺต

[๖๒] พุรหุ [พฺรหฺม] เป็นบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	พฺรหฺมา	พฺรหฺมานो
ท.	พฺรหฺมานํ	พฺรหฺมานो
ต.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
จ.	พฺรหฺมฺโน	พฺรหฺมานํ
ปญ.	พฺรหฺมฺนา	พฺรหฺเมหิ พฺรหฺเมภิ
ฉ.	พฺรหฺมฺโน	พฺรหฺมานํ
ส.	พฺรหฺมฺนิ	พฺรหฺเมสุ
อา.	พฺรหฺเม	พฺรหฺมานो

[๖๓] ราช [พระราชา] เป็นทวิลิงค์
ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	ราชา	ราชาโน
ท.	ราชานัน	ราชาโน
ต.	รณณา	ราชูหิ ราชูภิ
จ.	รณโณ ราชิโน	รณณัน ราชูนัน
ปญ.	รณณา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉ.	รณโณ ราชิโน	รณณัน ราชูนัน
ส.	รณเณ ราชินิ	ราชูสุ
อา.	ราช	ราชาโน

ราช คัพทในอิตถิลิงค์ เป็น ราชินิ แจกอย่าง
นารี อี การันต์ในอิตถิลิงค์

ศัพท์สมาส มี ราช ศัพท์เป็นที่สุด
เหมือน มหาราช แจกอย่างนี้ก็ได้อีก

เอก.

พหู.

ป.	มหาราชา		มหาราชาโน
ท.	มหาราช		มหาราเช
ต.	มหาราเชน		มหาราเชหิ มหาราเชภิ
จ.	มหาราชสฺส	มหาราชาย	มหาราชานํ
	มหาราชตถ		
ปญ.	มหาราชสฺมา	มหาราชมฺหา	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
ฉ.	มหาราชสฺส		มหาราชานํ
ส.	มหาราชสฺมี	มหาราชมฺหิ	มหาราเชสุ มหาราเช
อา.	มหาราช		มหาราชาโน

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน มหาราช

อนุราช	พระราชาน้อย
อภิราช	พระราชายิ่ง
อุปราช	อุปราช
จกุกวตติราช	พระราชาจักรพรรดิ
เทวราช	เทวดาผู้พระราช
นาคราช	นาคผู้พระราช
มิกราช	เนื้อผู้พระราช
สุปณณราช	ครุฑผู้พระราช
หังสราช	หงส์ผู้พระราช

[๖๔] ภควนตุ [พระผู้มีพระภาค] เป็นบุลึงค์
แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.
ป.	ภควา		ภควนตา ภควนโต
ท.	ภควนตํ		ภควนเต ภควนโต
ต.	ภควตา		ภควนเตหิ ภควนเตภิ
จ.	ภควโต		ภควตํ ภควนตานํ
ปญ.	ภควตา		ภควนเตหิ ภควนเตภิ
ฉ.	ภควโต		ภควตํ ภควนตานํ
ส.	ภควติ	ภควนเต	ภควนเตสุ
อา.	ภคว	ภควา	ภควนตา ภควนโต

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน ภควนตุ

อายุสมนตุ	คนมีอายุ	ธิติมนตุ	คนมีปัญญา
คุณวณตุ	คนมีคุณ	ปญญวณตุ	คนมีปัญญา
จกขุมนตุ	คนมีจักขุ	ปุญญวณตุ	คนมีบุญ
ชุติมนตุ	คนมีความโพล่ง	พนธุมนตุ	คนมีพวงพ้อง
ธนวนตุ	คนมีทรัพย์	สติมนตุ	คนมีสติ

คำว่า ภควนฺตา ภควนฺเต ภควนฺโต นั้นมี
วิธีใช้ไม่เหมือนกัน

ภควนฺตา ภควนฺเต ใช้เป็นทวิวจนะ สำหรับ
กล่าวถึงคน ๒ คน

ภควนฺโต ใช้เป็นพหุวจนะ สำหรับกล่าวถึง
คนมาก ตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป

ภควนฺตุ คัพท์ ใช้เป็นนามนาม บุลึงค์อย่าง
เดียว คัพท์อื่นนอกจากนี้ มี **คุณวณฺตุ** เป็นต้น เป็น
คุณนามแท้ แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์

บุลึงค์ แจกเหมือน ภควนฺตุ

อิตถิลิงค์ เป็น **คุณวณฺติ** แจกอย่าง อี การันต์
ในอิตถิลิงค์

นบุสกลิงค์ ป.เอก **คุณว**, **คุณวณฺต**

อา. เอก. **คุณว** ป. ท. อา. พหุ. **คุณวณฺตานิ**
ที่เหลือนั้น เหมือน ภควนฺตุ

อรหุต [พระอรหันต์] เป็นทวิลิงค์ ในบุลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	อรหา อรหฺ	อรหุตตา อรหุตโต
ท.	อรหุตฺ	อรหุตเต อรหุตโต
ต.	อรหุตตา	อรหุตเตหิ อรหุตเตภิ
จ.	อรหฺโต	อรหุตฺ อรหุตตานํ
ปญ.	อรหุตตา	อรหุตเตหิ อรหุตเตภิ
ฉ.	อรหฺโต	อรหุตฺ อรหุตตานํ
ส.	อรหฺติ อรหฺนฺเต	อรหฺนฺเตสุ
อา.	อรหฺ อรหา	อรหฺนฺตา อรหฺนฺโต

อรหุต ในอิตถิลิงค์เป็น อรหฺนฺติ แจกอย่าง
นารี

[คำว่า อรหา ใช้กับพระอรหันต์ทั่วไป

คำว่า อรหฺ ใช้กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น]

[๖๕] ภาวนต [ผู้เจริญ] เป็นทวิลิงค์
ในปฺลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	ภาว	ภาวนตา ภาวนโต
ท.	ภาวนตํ	ภาวนเต ภาวนโต
ต.	ภาวตา โภตา	ภาวนเตหิ ภาวนเตภิ
จ.	ภาวโต โภโต	ภาวตํ ภาวนตานํ
ปญ.	ภาวตา โภตา	ภาวนเตหิ ภาวนเตภิ
ฉ.	ภาวโต โภโต	ภาวตํ ภาวนตานํ
ส.	ภาวนเต	ภาวนเตสุ
อา.	โภ	ภาวนตา ภาวนโต
		โภวนตา โภวนโต

ภาวนต ในอิตถิลิงค์ เป็น ภาวนตี แจกอย่าง นารี

[๖๖] สตฤ [ผู้สอน] เป็นบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.
ป.	สตฤ		สตฤโร
ท.	สตฤร		สตฤโร
ต.	สตฤรา	สตฤนา	สตฤเรหิ สตฤเรภิ
จ.	สตฤ	สตฤโน	สตฤราน
ปญ.	สตฤรา		สตฤเรหิ สตฤเรภิ
ฉ.	สตฤ	สตฤโน	สตฤราน
ส.	สตฤริ		สตฤเรสุ
อา.	สตฤ		สตฤโร

ศัพท์เหล่านี้ แจกเหมือน สตฤ

กตต	ผู้ทำ	เนต	ผู้นำไป
ขตต	ผู้ขุด	ภตต	ผู้เลี้ยง, ผัว
ฌตต	ผู้รู้	วตต	ผู้กล่าว
ทตต	ผู้ให้	โสต	ผู้ฟัง
นตต	หลาน	หนต	ผู้ฆ่า

[๖๗] ปิตุ [พ่อ] เป็นบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	บิดา	บิดโร
ท.	บิดร	บิดโร
ด.	บิดรา บิดุนา	บิดเรหิ บิดเรภิ บิดูหิ บิดูภิ
จ.	บิดุ บิดุโน	บิดรานัน บิดุนัน
ปญ.	บิดรา	บิดเรหิ บิดเรภิ บิดูหิ บิดูภิ
ฉ.	บิดุ บิดุโน	บิดรานัน บิดุนัน
ส.	บิดริ	บิดเรสุ บิดูสุ
อา.	บิดา*	บิดโร

ภาค พี่ชาย, น้องชาย ซามาตุ ลูกเขย ๒
ศัพท์นี้ แจกเหมือน ปิตุ

*อาลปนะนั้น เมื่อว่าตามแบบเป็นอย่างไร แต่
คำพูดหรือวิธีเขียนหนังสือไม่ใช่ ใช้ ตาต แทน,
เอก. ตาต, พหู. ตาตา ใช้ได้ทั่วไปทั้งเรียกบิดา
หรือบุตร [เหมือนภาษาของเรา] คำว่า ตาต [พ่อ]

ถ้าเป็นวิภคิตอื่น เป็นชื่อของบิดา ถ้าเป็น อาลปนะ
ใช้เรียกได้ทั้งบิดาทั้งบุตร

[๖๘] มาตุ [มารดา] เป็นอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. มาตา	มาตโร
ท. มาตริ	มาตโร
ต. มาตรา มาตฺยา	มาตราหิ มาตราภิ มาตุหิ มาตุภิ
จ. มาตุ มาตฺยา	มาตฺรานํ มาตฺนํ
ปญ. มาตรา	มาตราหิ มาตราภิ มาตุหิ มาตุภิ
ฉ. มาตุ มาตฺยา	มาตฺรานํ มาตฺนํ
ส. มาตริ	มาตราสุ มาตุสุ
อา. มาตา	มาตโร

ธิตฺ [ธิดา] แจกเหมือน มาตุ

ในคำพูดและวิธีเขียนหนังสือก็ไม่ใช้อาลปะนะ ตามแบบนี้ใช้ อมฺม แทน, เอก. อมฺม, พหุ. อมฺมา ใช้ได้ทั่วไป ทั้งมารดาทั้งธิดา เหมือน ภาษาของเรา โดยนัยที่ได้อธิบายมาแล้ว

แต่ในดัมปปริสสมาส ใช้อาลปะนะ เป็น มาเต, ธีเต เหมือนคำว่า ดิสฺสมาเต, เทวมาเต, เทว- ธีเต เป็นตัวอย่าง

มโนคณศัพท์

[๖๙] ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี **মন** ศัพท์เป็นต้น ที่
จะว่าต่อไปนี้เรียกว่า **มโนคณะ** เพราะเป็นหมู่แห่ง
মন ศัพท์ มีวิธีแจกเหมือน **মন** ศัพท์ แต่วิธีแจก
นั้นก็ไม่ได้กับ **อ** การันต์ ในบุลึงค์และนบุสกลึงค์ที่
กล่าวแล้วข้างต้นนี้ ก็ แยกอยู่ ๕ วิภัติ คือ

นา กับ สุมา เป็น อา,

ส ทั้ง ๒ เป็น โอ,

สมี เป็น อิ,

แล้วลง ส อากม เป็น सा เป็น सो เป็น लि,

เอา อัม เป็น ओ ได้บ้าง เหมือนคำว่า

อथाने गुरुते मने [चने चने] ย่อมทำซึ่งใจ
ในความไม่ให้

ยโส लथान मथथथथ [चने] ได้แล้ว ซึ่งยศ
ไม่พึงเมา เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อศัพท์เหล่านี้เข้าสมาสแล้ว
 เอาสระที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือนคำว่า
 มโนคโณ หมูแห่งมนะ
 อโยมยํ ของบุคคลทำด้วยเหล็ก
 เตโชธาตุ ธาตุคือไฟ
 สิโรรุโห อวัยวะที่งอกบนหัว [ผม] เป็นต้น

ศัพท์เชื่อมโนคนะ

มน	ใจ	เดช	เดช
อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
อร	อก	ยส	ยศ
เจต	ใจ	วจ	วาจา
ตป	ความร้อน	วย	วัย
ตม	มิด	สิร	หัว

มน ศัพท์ที่เป็นนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. มนํ	มนานิ
ท. มนํ [มโน]	มนานิ
ต. มนสา	มเนหิ มเนภิ
จ. มนโส	มนานํ
ปญ มนสา	มเนหิ มเนภิ
ฉ. มนโส	มนานํ
ส. มนสิ	มเนสุ
อา. มน	มนานิ

[บางคราวศัพท์ที่มี อ เป็นที่สุด จะเป็นมโนคณะ
หรือมิใช่ก็ตาม อยู่ข้างหน้า

เอา นา วิภตติ เป็น โส ได้บ้าง อ. สุตตโส,
พยุฉนโส, อุปายโส, สพฺพโส, จานโส, ฅามโส

เอา สุมา เป็น โส ได้บ้าง อ. ทิมโส, อฺุรโส]

[๓๐] กम्म [กรรม] เป็นนบุสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	กम्मํ	กมฺมานิ
ท.	กम्मํ	กมฺมานิ
ต.	กम्मฺนา	กมฺเมติ กมฺเมภี
จ.	กम्मฺโน	กมฺมานํ
ปฉ.	กम्मฺนา	กมฺเมติ กมฺเมภี
ฉ.	กम्मฺโน	กมฺมานํ
ส.	กम्मฺนิ	กมฺเมสุ
อา.	กम्म	กมฺมานิ

[๗๑] โค [โค] สามัญ ไม่นิยมว่า
ผู้, เมีย แจกอย่างนี้

เอก.	พหุ.
ป. โค	คาโว
ทุ. คาวุ คาวุ	คาโว
ต. คาเวน	โคทิ โคภิ
	คาเวทิ คาเวภิ
จ. คาวสุส	คูนุ คาวานุ
ปญ. คาวสุมา คาวมฺหา	โคทิ โคภิ
	คาเวทิ คาเวภิ
ฉ. คาวสุส	คูนุ คาวานุ
ส. คาวสุมี คาวมฺหิ คาว	โคสุ คาเวสุ
อา. คาว	คาโว

โค เมื่อเป็นบุล่ง แปลงเป็น โคณ แจกอย่าง
ปุริส เมื่อเป็นอิตถิลิงค์ แปลงเป็น คาวี แจกอย่าง
นารี

[๓๗๒] ศัพท์ทั้งหลาย ๖ คือ

ปุม ชาย มฆว ชื่อพระอินทร์
 สา หมา [ไม่นิยมว่า ผู้เมีย] ยว ชายหนุ่ม
 อทฺธา กาลยิตยาว สข เพื่อน

ปุม เป็นบุลึงค์ มีที่ใช้บ้างแต่ ป. เอก. ปุมา
 สา เป็นคำกลางๆ ไม่นิยมว่าตัวผู้ตัวเมีย
 เหมือน โค ศัพท์ มีที่ใช้แต่ ป. เอก. สา ในบุลึงค์
 ใช้เป็น สุนข ในอิตถิลิงค์ใช้เป็น สุนขี

อทฺธา เป็นบุลึงค์ มีที่ใช้แต่ ป. เอก. อทฺธา,
 ท. อทฺธานํ, ต. อทฺธฺนา, จ. ฉ. อทฺธฺโน, ส. อทฺธานเ

มฆว เป็นบุลึงค์ มีที่ใช้แต่ ป. มฆวา

ยว เป็นทวิลึงค์ ในบุลึงค์ใช้มากแต่ ป. เอก.
 ยวฺวา ในอิตถิลิงค์ เป็น ยวฺติ แจกตาม นารี

สข เป็นทวิลึงค์ ในบุลึงค์ใช้มากแต่ เอก. ป.
 สขฺวา ในอิตถิลิงค์ เป็น สขี แจกตาม อี การันต์ใน
 ลิงค์นั้น

สังขยา

[๗๓] คัพท์ที่เป็นเครื่องกำหนดนับนามนามชื่อ
สังขยา สังขยาแบ่งเป็น ๒ คือ

๐ ปกติสังขยาอย่าง ๑

๐ ปุรณสังขยาอย่าง ๑

ปกติสังขยา นับโดยปกติ เป็นต้นว่า หนึ่ง สอง
สาม สี่ ห้า สำหรับนับนามนามให้รู้ว่ามีประมาณ
เท่าใด

ปุรณสังขยา สำหรับนับนามนามที่เต็มในที่
นั้นๆ คือนับเป็นชั้นๆ เป็นต้นว่า ที่หนึ่ง ที่สอง
ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า

ปกติสังขยานี้ ในคัมภีร์คัพทศาสตร์ท่าน
แบ่งเป็น ๒ พวก ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ จัดเป็น
สัพพนาม ตั้งแต่ ปณจ ไปเป็น คุณนาม

ส่วนปุรณสังขยาเป็นคุณนามแท้

[๗๔] วิธีนับปกติสังขยา อย่างนี้

เอก	๑	โสฬส	๑๖
ทวิ	๒	สตุตตรส	๑๗
ติ	๓	อฏฐการส	๑๘
จตุ	๔	เอกุนวิสติ, อุณวิส	๑๙
ปณจ	๕	วิส, วิสติ	๒๐
ฉ	๖	เอกวิสติ	๒๑
สตุต	๗	ทวาวิสติ, พาวิสติ	๒๒
อฏฐ	๘	เตวิสติ	๒๓
นว	๙	จตุวิสติ	๒๔
ทส	๑๐	ปณจวิสติ	๒๕
เอกาทส	๑๑	ฉพพิสติ	๒๖
ทวาทส, พารส	๑๒	สตุตวิสติ	๒๗
เตรส	๑๓	อฏฐวิสติ	๒๘
จตุททส, จุททส	๑๔	เอกุนตติส, อุณตติส	๒๙
ปณจทส, ปณณรส	๑๕	ติส, ตีสติ	๓๐

เอกตติส	๓๑	ฉจตตาทิส	๔๖
ทวตติส, พตติส	๓๒	สตตจตตาทิส	๔๗
เตตติส	๓๓	อฏฺจจตตาทิส	๔๘
จตตติส	๓๔	เอกุนปณณาส, } ๔๙	
ปณจตติส	๓๕	อุณปณณาส	
ฉตติส	๓๖	ปณณาส, ปณณาส	๕๐
สตตตติส	๓๗	สฏฺจ	๖๐
อฏฺจตติส	๓๘	สตตตติ	๗๐
เอกุนจตตาทิส, } ๓๙		อลิตติ	๘๐
อุณจตตาทิส		นวุติ	๙๐
จตตาทิส, ตาทิส	๔๐	สตี	ร้อย
เอกจตตาทิส	๔๑	สทสส์	พัน
เทวจตตาทิส	๔๒	ทสทสส์	หมื่น
เตจตตาทิส	๔๓	สตสทสส์, ลกฺข	แสน
จตจตตาทิส	๔๔	ทสสทสทสส์	ล้าน
ปณจจตตาทิส	๔๕	โกฏ	โกฏ

เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

เอกศัพท์นาม เป็นทวิวจนะ

ตั้งแต่ ทวิ จนถึง อฏฐการส เป็นพหุ
วจนะอย่างเดียว เป็น ๓ ลิงค์

ตั้งแต่ เอกนวิสติ จนถึง อฏฐนวุติ เป็น
เอกวจนะ อิตถิลิงค์อย่างเดียว แม้เข้ากับศัพท์ที่
เป็นพหุวจนะลิงค์อื่นก็คงอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง
ตาม

๐ ปกตีสังขยาจัดเป็นนาม ดังนี้

ตั้งแต่ เอก [๑] ถึง จตุ [๔] จัดเป็น สัพพนาม

ตั้งแต่ ปญจ [๕] ถึง อฏฺชนวฺติ [๙๘]

เป็น คุณนามอย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสตํ [๙๙] ขึ้นไป เป็น นามนาม

๐ ส่วนปุรณสังขยา เป็นคุณนามแท้

๐ ปกตีสังขยาจัดเป็นลิงค์ ดังนี้

ตั้งแต่ เอก [๑] ถึง อฏฺชารส [๑๘] เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์

ตั้งแต่ เอกุณวิสติ [๑๙] ถึง อฏฺชนวฺติ [๙๘]

เป็น อิตถิลิงค์อย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสตํ [๙๙] ขึ้นไป เป็น นบุสกลิงค์อย่างเดียว

เฉพาะ โกฎิ [โกฏิ] เป็น อิตถิลิงค์อย่างเดียว

วิธีแจกปกติสังขยา

[๗๕] เอก ศัพท์ แจกอย่างนี้

	ปु.	อิตุ.	नपु.
	เอก.	เอก.	เอก.
ป.	เอโก	เอกา	เอกํ
ท.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ต.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ปญ.	เอกสุมา	เอกาย	เอกสุมา
	เอกมฺหา		เอกมฺหา
ฉ.	เอกสุส	เอกาย	เอกสุส
ส.	เอกสมิ	เอกาย	เอกสมิ
	เอกมฺหิ		เอกมฺหิ

เอก ศัพท์นี้ ถ้าเป็นสังขยาแจกอย่างนี้

ถ้าเป็นลัทธินาม แจกได้ทั้ง ๒ วชนะ เหมือน
ย ศัพท์ ในลัทธินามที่จะกล่าวข้างหน้า แปรลกจาก

ย ศัพท์ บ้างเล็กน้อยคือ ใน อิตฺ. เอก. จ. ฉ.
เอกิสฺสา ส. เอกิสฺส

[๓๖] ทฺวิ ศัพท์ ใน ๓ ลิงค์
อุภ [๒] ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้

	พทฺ.	พทฺ.
ป.	เทว	อุโภ
ทฺ.	เทว	อุโภ
ต.	ทฺวิหิ	อุโภหิ
จ.	ทฺวินนํ	อุภินนํ
ปญ.	ทฺวิหิ	อุโภหิ
ฉ.	ทฺวินนํ	อุภินนํ
ส.	ทฺวิสฺ	อุโภสฺ

[๗๗] **ติ ศัพท์ แจกอย่างนี้**

	ปฺ.	อิตฺ.	นปฺ.
	พหุ.	พหุ.	พหุ.
ป.	ตโย	ติสฺโส	ติณิ
ท.	ตโย	ติสฺโส	ติณิ
ต.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
จ.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนนฺ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
ปญ.	ตีหิ	ตีหิ	ตีหิ
ฉ.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนนฺ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
ส.	ติสฺ	ติสฺ	ติสฺ

[๓๘] จตุ ศัพท์ แจกอย่างนี้

	ป๋.	อิต.	นป๋.
	พหุ.	พหุ.	พหุ.
ป.	จตุตถาโร จตุโร	จตุสสโส	จตุตถาริ
ท.	จตุตถาโร จตุโร	จตุสสโส	จตุตถาริ
ต.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
จ.	จตุณนํ	จตุสสนนํ	จตุณนํ
ปญ.	จตุหิ	จตุหิ	จตุหิ
ฉ.	จตุณนํ	จตุสสนนํ	จตุณนํ
ส.	จตุสุ	จตุสุ	จตุสุ

[๓๗๙] ปณฺจ ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้

พหุ.

ป. ปณฺจ [ลบโย]

ท. ปณฺจ

ต. ปณฺจหิ [ไม่ทีฆะ]

จ. ปณฺจหนฺ

ปณ. ปณฺจหิ

ฉ. ปณฺจหนฺ

ส. ปณฺจสุ [ไม่ทีฆะ]

ตั้งแต่ ฉ [๖] ถึง อฏฺฐารส [๑๘] แจกอย่างนี้

เอภูนวีส ในอิตถิลิงค์ แจกอย่งนี้

เอก.

ป. เอภูนวีส [ลงนิกหิต]

ท. เอภูนวีส

ด. เอภูนวีสาย

จ. เอภูนวีสาย

ปญ. เอภูนวีสาย

ฉ. เอภูนวีสาย

ส. เอภูนวีสาย

ตั้งแต่ วิส [๒๐] ถึง ปญญาส [๕๐] แจกอย่งนี้

ตั้งแต่ เอภูนวีสติ [๑๙] ถึง อภุขตตีสติ [๓๘] และ

ตั้งแต่ เอภูนสตตติ [๖๙] ถึง อภุขนวูติ [๙๘]

แจกตามแบบ อี การ์นต์ ในอิตถิลิงค์ [รตติ]

ตั้งแต่ เอภูนสภุจ [๕๙] ถึง อภุขสภุจ [๖๘]

แจกตามแบบ อี การ์นต์ ในอิตถิลิงค์ [นารี]

[๘๐] ปุรณสังขยา นับในลิงค์ทั้ง ๓ อย่างนี้

ปุ.	อิต.	นปุ.	คำแปล
ปจโม	ปจมา	ปจม	ที่ ๑
ทุตโย	ทุตยา	ทุตย	ที่ ๒
ตตโย	ตตยา	ตตย	ที่ ๓
จตุตโถ	จตุตถี-ถา	จตุตถ	ที่ ๔
ปญจโม	ปญจมี-มา	ปญจม	ที่ ๕
ฉฏโจ	ฉฏจี-จา	ฉฏจ	ที่ ๖
สตุตโม	สตุตมี-มา	สตุตม	ที่ ๗
อฏจโม	อฏจมี-มา	อฏจม	ที่ ๘
นวโม	นวมมี-มา	นวม	ที่ ๙
ทสโม	ทสมมี-มา	ทสม	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสี-สี	เอกาทสม	ที่ ๑๑
ทฺวาทสโม	ทฺวาทสี	ทฺวาทสม	} ที่ ๑๒
พารสโม	พารสี	พารสม	

เตรสโม	เตรลี	เตรสม์	ที่ ๑๓
จตุทสโม	จตุทสลี-ลี	จตุททสม์	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรลี-ลี	ปณฺณรสม์	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสลี	โสฬสสม์	ที่ ๑๖
สตุตฺตรสโม	สตุตฺตรลี	สตุตฺตรสม์	ที่ ๑๗
อฏฺฐจารสโม	อฏฺฐจารลี	อฏฺฐจารสม์	ที่ ๑๘
เอกฺกนวิสฺติโม	เอกฺกนวิสฺติมา	เอกฺกนวิสฺติม์	ที่ ๑๙
วิสฺติโม	วิสฺติมา	วิสฺติม์	ที่ ๒๐

ปฺรณสํขยานี้เป็นคุณนาม แจกได้ทั้ง ๓
 ลิงค์ และเป็นเอกรวณะอย่างเดียว

ศัพท์นาม

[๘๑] ศัพท์นามนั้น แบ่งเป็น ๒ คือ

○ **ปฺริสศัพท์นาม ๑**

○ **วิเสสนศัพท์นาม ๑**

ปฺริสศัพท์นาม นั้นเป็นศัพท์สำหรับใช้แทนชื่อคนสัตว์และสิ่งของที่ออกชื่อมาแล้วข้างต้นเพื่อจะไม่ให้เป็นการซ้ำซาก นับตามบุรุษที่ท่านจัดไว้ในอาชยาด เป็น ๓ คือ **ต ศัพท์ ๑ ตุมห ศัพท์ ๑ อมฺห ศัพท์ ๑**

[๘๒] **วิเสสนศัพท์นาม**นั้น คล้ายๆ กับคุณนาม แต่มีวิธีแจกไม่เหมือนคุณนาม แบ่งเป็น ๒ คือ

○ **อนิยม ๑**

○ **นิยม ๑**

ศัพท์เหล่านี้ คือ ย อณฺณ อณฺณตร
อณฺณตม ปร อปร กตร กตม เอก เอกจจ
อุภย สพฺพ ก็ เป็น อนิยม

ต เอต อิม อมุ เป็น นิยม

ย ศัพท์นั้น พิจารณาเห็นว่า ไม่เป็นอนิยม
แท้ทีเดียว เพราะเข้ากับ ตมุห อมุห ศัพท์ก็ได้ แต่
เมื่อประสงค์แปล ย ศัพท์ว่า “ใด” แล้วก็ดูเหมือน
เป็นอนิยมแท้

วิเสสนศัพท์นาม ๒ อย่าง ที่กล่าวมานี้เป็น
๓ ลิงค์ แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์

ในศัพท์นามทั้งปวงไม่มีอาลปนะ

วิธีแจกปุริสศัพท์นาม

[๘๓] ต ศัพท์ ในปุริสค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	โส	เต
ท.	ตํ นํ	เต เน
ด.	เตน	เตหิ
จ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
		เนสํ เนसानํ
ปญ.	ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ.	ตสฺส อสฺส	เตสํ เตसानํ
		เนสํ เนसानํ
ส.	ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

ด ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.

พหู.

ป.

สา

ตา

ท.

ต้

นั

ตา

ต.

ตาย

ตาหิ

จ.

ตสุสา

อสุสา

ตาสั

ตาสานั

ติสุสา

ติสุสายน

ปญ.

ตาย

ตาหิ

ฉ.

ตสุสา

อสุสา

ตาสั

ตาสานั

ติสุสา

ติสุสายน

ส.

ตายั

ตสุสั

ตาสุ

อสุสั

ติสุสั

ต ศัพท์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.
ป.	ตํ		ตานิ
ท.	ตํ	นํ	ตานิ
ต.	เตน		เตหิ
จ.	ตสฺส	อสฺส	เตสํ เตसानํ
			เนสํ เนसानํ
ปณ.	ตสฺมา	อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ.	ตสฺส	อสฺส	เตสํ เตसानํ
			เนสํ เนसानํ
ส.	ตสฺมี	อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

[๘๔] ตุมห [ท่าน] ทั้งสองลิงค์
แจกอย่างเดียวกัน ดังนี้

	เอก.			พหุ.	
ป.	ตฺวํ	ตฺวํ		ตุมฺเห	โว
ท.	ตํ	ตฺวํ	ตฺวํ	ตุมฺเห	โว
ต.	ตยา	ตฺวยา	เต	ตุมฺเหหิ	โว
จ.	ตฺยหํ	ตุมฺหํ	ตว เต	ตุมฺหากํ	โว
ปณ.	ตยา			ตุมฺเหหิ	
ฉ.	ตฺยหํ	ตุมฺหํ	ตว เต	ตุมฺหากํ	โว
ส.	ตยิ	ตฺวยิ		ตุมฺहेสุ	

[๘๕] อมฺห [ข้า] ทั้งสองลิงค์
แจกอย่างเดียวกัน ดังนี้

เอก.	พหู.
ป. อหํ	มยํ โน
ท. มํ มมํ	อมฺहे โน
ต. มया เม	อมฺहेหิ โน
จ. มยํ อมํ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺமாகํ โน
ปญ. มया	อมฺहेหิ
ฉ. มยํ อมํ มม มมํ เม	อมฺหากํ อสฺமாகํ โน
ส. มยิ	อมฺहेสุ

วิธีแจกอนิยมวิเสสนศัพท์พพนาม

[๘๖] ย ศัพท์ [ใด] ในบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	โย	เย
ท.	ยั	เย
ต.	เยน	เยหิ
จ.	ยสุส	เยสั เยสานั
ปญ.	ยสุมา ยมหา	เยหิ
ฉ.	ยสุส	เยสั เยสานั
ส.	ยสุมี ยมหิ	เยสุ

ย ศัพท์ [ไต] ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	ยา	ยา
ท.	ยํ	ยา
ต.	ยาย	ยาहि
จ.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
ปญ.	ยาย	ยาहि
ฉ.	ยสุสา	ยาสํ ยาสานํ
ส.	ยสุสํ	ยาสु

ย ศัพท์ [ไต] ใน นปฺ. แจกอย่างนี้

เอก.

พหุ.

ป.	ยํ	ยานิ
ท.	ยํ	ยานि
ต.	येन	येहि
จ.	यसुस	येसं येसानं
ปญ.	यसुमा यमुहा	येहि
ฉ.	यसुस	येसं येसानं
ส.	यसुमी यमुहि	येसु

ศัพท์เหล่านี้แจกเหมือน ย ศัพท์

อณฺณ	อื่น
อณฺณตฺร	คนใดคนหนึ่ง
อณฺณตฺม	คนใดคนหนึ่ง
ปร	อื่น
อปฺร	อื่นอีก
กตฺร	คนไหน
กตฺม	คนไหน
เอก	คนหนึ่ง, พวกหนึ่ง
เอกจฺจ	บางคน, บางพวก
อุภฺย	ทั้งสอง
สพฺพ	ทั้งปวง
กึ	ใคร, อะไร

[๘๗] กิ ศัพท์ [ใคร, อะไร] คงรูปเป็น กิ อยู่แต่ใน
 นปฺ. ป. ทฺ. เอก. เท่านั้น นอกนั้นแปลงเป็น ก แล้ว
 แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์ เหมือน ย ศัพท์

ก็ ศัพท์ ที่มี จิ ต่อท้าย

เอกวจนะ แปลว่า น้อย, บางคน, บางสิ่ง

พหุวจนะ แปลว่า บางพวก, บางเหล่า

ก็ ศัพท์ในบุลึงค์ ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

	เอก.	พหุ.
ป.	โกจิ	เกจิ
ท.	กณฺจิ	เกจิ
ต.	เกนฺจิ	เกหิจิ
จ.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกสานณฺจิ
ปณ.	กสฺมาจิ กมฺหาจิ	เกหิจิ
ฉ.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกสานณฺจิ
ส.	กสฺมิณฺจิ กมฺหิจิ	เกสุจิ

กี ศัพท์ ในอิตถิลिङ्गं ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	กาจิ	กาจิ
ท.	กณฺจิ	กาจิ
ต.	กายจิ	กาหิจิ
จ.	กสฺสาจิ	กาสณฺจิ กาสานณฺจิ
ปณ.	กายจิ	กาหิจิ
ฉ.	กสฺสาจิ	กาสณฺจิ กาสานณฺจิ
ส.	กสฺสณฺจิ	กาสุจิ

ก็ ศัพท์ ใน นบุสกลิงค์ ที่มี จิ ต่อท้าย แจกอย่างนี้

เอก.	พหู.
ป. กิณฺจิ	กานฺจิ
ท. กิณฺจิ	กานฺจิ
ต. เกนฺจิ	เกหฺจิ
จ. กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกसानณฺจิ
ปญ. กสฺมาจิ กมฺหาจิ	เกหฺจิ
ฉ. กสฺสจิ	เกสณฺจิ เกसानณฺจิ
ส. กสมิณฺจิ กมฺหิจิ	เกสฺจิ

ก็ ศัพท์ที่มี ย นำหน้า จิ ต่อท้าย แปลว่า คน
ใดคนหนึ่ง หรือ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง

[บุ. โย โภจิ, อิตฺ. ยา กาจิ, นบุ. ยงฺกิณฺจิ]

ก็ ศัพท์ ถ้าเป็นคำถามแปลว่า หรือ [กิ ปเนตฺ
อาวฺโส ปฏฺิรูปฺิ ดูก่อนอาวฺโส ก็ ช้อนั้น สมควรหรือ]

ก็ ศัพท์ที่เป็นคำถามถึงเหตุที่เป็น แปลว่า
ทำไม [ก็ ปาลิต ปมชชลิ ดูก่อนปาลิต ทำไม
[ท่าน] ประมาทอยู่]

วิธีแจกนิยมนวิเสสนศัพท์นาม

[๘๘] เอต ศัพท์ [นั้น] ในบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	เอโส	เอเต
ท.	เอตฺ เอนํ	เอเต
ต.	เอเตน	เอเตหิ
จ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปญ.	เอตสุมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ส.	เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

เอต คัพท์ [นััน] ในอิตถิลิงค์แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	เอสา		เอตา	
ท.	เอตํ	เอณํ	เอตา	
ต.	เอตาย		เอตาหิ	
จ.	เอตสฺสา	เอติสฺสา	เอตาสํ	เอตาสานํ
	เอติสฺสาย			
ปญ.	เอตาย		เอตาหิ	
ฉ.	เอตสฺสา	เอติสฺสา	เอตาสํ	เอตาสานํ
	เอติสฺสาย			
ส.	เอตสฺสํ	เอติสฺสํ	เอตาสู	

เอต คัพท์ [นััน] ในนบุสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.
ป.	เอตํ		เอตานิ
ท.	เอตํ	เอนํ	เอตานิ
ต.	เอเตน		เอเตหิ
จ.	เอตสฺส		เอเตสํ เอเตसानํ
ปญ.	เอตสฺมา	เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ.	เอตสฺส		เอเตสํ เอเตसानํ
ส.	เอตสฺมี	เอตมฺหิ	เอเตสุ

[๘๙] อิม ศัพท์ [นี้] ในบุลึงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	อัย	อิเม
ท.	อิม	อิเม
ต.	อิมินา อเนน	อิเมหิ
จ.	อิมสส อสส	อิเมสํ อิเมसानํ
ปญ.	อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมหิ
ฉ.	อิมสส อสส	อิเมสํ อิเมसानํ
ส.	อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิเมสุ

อิม ศัพท์ [นี้] ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.
ป.	อัย	อิม
ทุ.	อิม	อิม
ต.	อิมาย	อิมาทิ
จ	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสฺ อิมาสานํ
ปญ.	อิมาย	อิมาทิ
ฉ.	อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสฺ อิมาสานํ
ส.	อิมิสฺสํ อสฺสํ	อิมาสู

อิม คัณฑ์ [นี้] ในนปุตกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.
ป.	อิทํ		อิมานิ
ท.	อิทํ	อิมํ	อิมานิ
ต.	อิมินา	อนเนน	อิเมหิ
จ.	อิมสฺส	อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ปญ.	อิมสฺมา	อิมมฺหา	อสฺมา อิเมหิ
ฉ.	อิมสฺส	อสฺส	อิเมสํ อิเมसानํ
ส.	อิมสฺมี	อิมมฺหิ	อสฺมี อิเมสุ

[๙๐] อมุ คัพท์ [โน้น] ในปุลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	อมุ		อมุ	
ท.	อมุํ		อมุ	
ต.	อมุณา		อมุหิ	
จ.	อมุสส	อมุโน	อมุสํ	อมุसानํ
ปญ.	อมุสมา	อมุมหา	อมุหิ	
ฉ.	อมุสส	อมุโน	อมุสํ	อมุसानํ
ส.	อมุสมิ	อมุมหิ	อมุสุ	

อมุ ศัพท์ [โन्न] ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.	พหู.	
ป.	อมุ	อมุ	
ท.	อมุํ	อมุ	
ต.	อมุยา	อมุหิ	
จ.	อมุสสา	อมุสํ	อมุसानํ
ปญ.	อมุยา	อมุหิ	
ฉ.	อมุสสา	อมุสํ	อมุसानํ
ส.	อมุสส์	อมุสุ	

อมุ คัพท [โน้น] ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้

	เอก.		พหู.	
ป.	อทุ		อมุนิ	
ท.	อทุ		อมุนิ	
ต.	อมุนา		อมุหิ	
จ.	อมุสส	อมุโน	อมุส	อมุसान
ปญ.	อมุสมา	อมุมหา	อมุหิ	
ฉ.	อมุสส	อมุโน	อมุส	อมุसान
ส.	อมุสมิ	อมุมติ	อมุสุ	

อมุ คัพทนี้ อาเทศเป็น อสุ บ้างก็ได้ อมุ และ
 อสุ ทั้ง ๒ นี้ ถ้ามี ก เป็นที่สุด เป็น อมุก อสุก
 ดังนี้ แจกตามแบบ ข คัพท ทั้ง ๓ ลิงค์ อมุ และ
 อสุ ที่มี ก เป็นที่สุด ท่านใช้มากกว่าที่ไม่มี ก

อภัยยศัพท์

[๙๑] ยังมีศัพท์อีกจำพวกหนึ่งจะแจกด้วย
วิภัตติทั้ง ๓ แปลงรูปไปต่างๆ เหมือนนามทั้ง ๓
ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว ศัพท์เหล่านี้เรียกว่า
อภัยยศัพท์ๆ นี้ เป็น อุปสัคบ้าง นิบาตบ้าง ปัจจัย
บ้าง

อุปสัค นั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกิริยา
ให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านาม มีอาการคล้ายคุณศัพท์
เมื่อนำหน้ากิริยา มีอาการคล้ายกิริยาวิเศษนะ

อุปสัค มี ๒๐ ตัว

อติ	ยิ่ง	เกิน	ล่วง
อธิ	ยิ่ง	ใหญ่	ทับ
อนุ	น้อย	ภายหลัง	ตาม

อป	ปราศ หลีก
อปิ หรือ ปิ	ใกล้ บน
อภิ	ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ข้างหน้า
อว หรือ โอ	ลง
อา	ทั่ว ยิ่ง กลับความ
อุ	ขึ้น นอก
อุป	เข้าไป ใกล้ มั่น
ทุ	ชั่ว ยาก
นิ	เข้า ลง
นิ	ไม่มี ออก
ป	ทั่ว ข้างหน้า ก่อน ออก
ปฏฺิ	เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ
ปรา	กลับความ
ปริ	รอบ
วิ	วิเศษ แจ้ง ต่าง
ส์	พร้อม กับ ดี
สุ	ดี งาม ง่าย

นิบาต

[๙๒] นิบาตนั้นสำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง
กิริยาศัพท์บ้าง บอกลาลปะนะ กาล ที่ ปริจเฉท
อุปไมย ปฏิเสธ ความได้ยินเล่าลือ ความปรักป
ความถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น

นิบาตบอกลาลปะนะ มี ๑๐ ตัว

ยคุเม	สรวมชีพ, ขอเดชะ	
ภนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	} [ผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่]
ภทฺนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	
ภณ	แนะนำ [คนผู้ดีเรียกคนใช้]	
อมฺโห	ผู้เจริญ [ใช้เรียกชายด้วยวาจาสุภาพ]	
อาวุโส	ดูก่อนผู้มีอายุ [พระพรราชาแก่เรียกพระ พรราชาอ่อน, พระเรียกคฤหัสถ์]	
เร	เว้ย โว้ย [เรียกคนเลวทราม]	
อเร	เว้ย โว้ย [เรียกคนเลวทราม]	
เท	เฮ้ย [เรียกคนเลวทราม]	

เซ แม่ [คำเรียกสาวใช้]

นิบาตบอกกาล มี ๙ ตัว

อถ	ครั้งนั้น	ทียโย	วันวาน
ปาโต	เช้า	เสว	วันพรุ่ง
ทิวา	วัน	สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สายย์	เย็น	อายติ	ต่อไป
สุเว	ในวัน		

นิบาตบอกที่ มี ๑๖ ตัว

อุทฺธ	เบื้องบน	อโธ	เบื้องต่ำ
อุปริ	เบื้องบน	เหตุจา	ภายใต้
อนฺตรา	ระหว่าง	โอร	ฝั่งใน
อนฺโต	ภายใน	ปาร	ฝั่งนอก
ติโร	ภายนอก	หุริ	โลกอื่น
พหิ	ภายนอก	สมมุขา	ต่อหน้า
พหิทฺธา	ภายนอก	ปรมุขา	ลับหลัง
พาหิรา	ภายนอก	รโห	ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเฉท มี ๑๐ ตัว

กิว	เพียงไร
ยาว	เพียงใด
ดาว	เพียงนั้น
ยาวเทว	เพียงใदनั้นเทียว
ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว
ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
กิตดาวตา	มีประมาณเท่าใด
เอตดาวตา	มีประมาณเท่านั้น
สมนฺตา	รอบคอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย มี ๖ ตัว

วีย	ราวกะ	เสยฺยถา	ฉันใด
อิว	เพียงดั่ง	ตถา	ฉันนั้น
ยถา	ฉันใด	เอว	ฉันนั้น

นิบาตบอกประการ มี ๓ ตัว

เอว ด้วยประการนั้น   กถ ด้วยประการไร
ตถา ด้วยประการนั้น

นิบาตบอกปฏิเสธ มี ๗ ตัว

น	ไม่	เอว	นั่นเทียว
โน	ไม่	วินา	เว้น
มา	อย่า	อล	พอ, อย่าเลย
ว	เทียว		

นิบาตบอกความได้ยินเล่าถือ มี ๓ ตัว

กิริ ได้ยินว่า   สุกิ ได้ยินว่า
ขลุ ได้ยินว่า

นิบาตบอกปริกัป [คาดคะเน] มี ๖ ตัว

เจ	หากว่า	อถ	ถ้าว่า
ยทิ	พิว่า	อปฺเปว	นาม ชื่อแม่ไหน
สเจ	ถ้าว่า	ยนฺนุน	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม มี ๘ ตัว

กี	หรือ, อะไร	นनु	มิใช่หรือ
กถั	อย่างไร	อุทาทุ	หรือว่า
กจจิ	แลหรือ	อาทุ	หรือว่า
นุ	หนอ	เสยยถิทั	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ มี ๒ ตัว

อาม	เออ	อามนุดา	เออ
-----	-----	---------	-----

นิบาตบอกความเตือน มี ๓ ตัว

อิงม	เชิญเถิด	หนุท	เอาเถิด
ตคฺม	เอาเถิด		

นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยค

มีอັตตะเป็นอเนก มี ๘ ตัว

จ	ด้วย, หนึ่ง,	วา	หรือ, บ้าง
	ก็, จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็

อปี แม่, บ้าง   อปีจ เออกี้
 ทิ ก็, จริงอยู่, เพราะว่า   อถวา อีกอย่างหนึ่ง
 ตุ ส่วนว่า, ก็

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม มี ๗ ตัว

นุ	หนอ	ไซ	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว้ย	หเว	เว้ย
โว	โว้ย		

นิบาตมีเนื้อความต่างๆ มี ๓๑ ตัว

อฉยทตฤ	โดยแท้	นูน	แน่
อโถ	อนึ่ง	นานา	ต่างๆ
อทธา	แน่แท้	ปจฉา	ภายหลัง
อวสุส	แน่แท้	ปฏุจาย	ตั้งก่อน
อโห	โอ	อาวี	แจ้ง
อารา	ไกล	อุจจ	สูง
นิจ	ต่ำ		

อติ	เพราะเหตุ นั้น,	ปฐุติ	จำเต็ม
	ว่าดังนี้,	ปุ่น	อีก
	ด้วยประการนี้, ชื่อ	ปุ่นปุ่น	บ่อยๆ
กัญจาปี	แม่น้ำน้อยหนึ่ง	ภิชโย	ยิ่ง
กวจิ	บ้าง	ภิชโยโส	โดยยิ่ง
มิจฉา	ผิด	สทุธิ	พร้อม, กับ
มุธา	เปล่า	สณิก	ค่อยๆ
มุสา	เท็จ	สย	เอง
สกี	คราวเดียว	สห	กับ
สตกุขตตุ	ร้อยคราว	สาม	เอง

ปัจจัยในอัพยัคฆ์

[๙๓] ปัจจัยนั้นลงท้ายนามคัณฑ์ เป็นเครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุ เป็นเครื่องหมายกิริยาบ้าง อย่างนี้

ปัจจัยที่ลงท้ายนามคัณฑ์มี ๑๗ ตัว ดังนี้

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยาวิภัตติ แปลว่า ช้าง เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัตติแปลว่า แต่ เป็นต้น ดังนี้

สพฺพโต แต่-ทั้งปวง

อณฺยโต แต่-อื่น

อณฺยตรโต แต่-อันใดอันหนึ่ง

อิตรโต แต่-นอกนี้

เอกโต ช้างเดียว

อุกโต ช้างทั้งสอง

ปรโต ช้างอื่น

ตโต	แต่-นั้น
เอโต	แต่-นั้น
อโต	แต่-นั้น
อิโต	แต่-นี้
อปรโต	ข้างอื่นอีก
ปุโรโต	ข้างหน้า
ปัจฉโต	ข้างหลัง
ทกฺขินโต	ข้างขวา
วามโต	ข้างซ้าย
อุตฺตรโต	ข้างเหนือ
อธฺรโต	ข้างล่าง
ยโต	แต่-ใด
อมฺโต	แต่-โน้น
กตฺรโต	แต่-อะไร
กุโต	แต่-ไหน

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ตฺร ตฺถ ห ธ ธิ หี ห์
 หิณฺจณํ ะ เป็นเครื่องหมายลัตตมวิภक्ति แปล
 ตามลัตตมมี ดังนี้

สพฺพตฺร	ใน-ทั้งปวง	อตฺถ	ใน-นี้
สพฺพตฺถ	ใน-ทั้งปวง	เอกตฺร	ใน-เดียว
สพฺพธิ	ใน-ทั้งปวง	เอกตฺถ	ใน-เดียว
อณฺยตฺร	ใน-อื่น	อฺภยตฺร	ใน-สอง
อณฺยตฺถ	ใน-อื่น	อฺภยตฺถ	ใน-สอง
ยตฺร	ใน-ใด	เอตฺถ	ใน-นี้
ยตฺถ	ใน-ใด	อิธ	ใน-นี้
ยฺหี	ใน-ใด	อิห	ใน-นี้
ยฺหํ	ใน-ใด	กตฺร	ใน-ไหน
ตตฺร	ใน-นั้น	กตฺถ	ใน-ไหน
ตตฺถ	ใน-นั้น	กฺุหี	ใน-ไหน
ตฺหี	ใน-นั้น	กฺุหํ	ใน-ไหน
ตฺหํ	ใน-นั้น	กฺุหิณฺจณํ	ใน-ไหน
อตฺร	ใน-นี้	กฺุว	ใน-ไหน

ปัจจัยทั้งหลาย คือ ทา ทานิ รหิ ธุนา ทาจัน
 ชช ชช เป็นเครื่องหมายสัตตมิมิวัดติลงในกาล
 ดังนี้

สพพทา	ในกาลทั้งปวง
สทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที
ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น
กทา	ในกาลไร, เมื่อไร
กทาจิ	ในกาลไหน, บางคราว
อิทานิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
เอตรหิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
กรหจิ	ในกาลไหนๆ, บางครั้ง
อธุนา	ในกาลนี้, เมื่อกี้
กุทาจัน	ในกาลไหน
อชช	ในวันนี้

สชช ในวันนี้อยู่, วันนี้

ปรชช ในวันนี้

อปรชช ในวันนี้อีก

ปัจจัยที่เป็นกิริยาภิตก์ ๕ ตัว คือ ตเว ตฺ ตุน
ตฺวา ตฺวาน กับทั้งปัจจัยที่อาเทสออกจาก ตฺวา เป็น
อพยยะ แยกด้วยวิภตติไม่ได้ อุ. ดังนี้

กตเว เพื่ออันทำ

กตฺ ความทำ, เพื่ออันทำ

กตฺน ทำแล้ว

กตฺวา ทำแล้ว

กตฺวาน ทำแล้ว

จบอภัยยศัพท์แต่เพียงเท่านั้น

อาชยาต

[๑๐๘] ศัพท์กล่าวกิริยา คือ ความทำ เป็นต้น
ว่า ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ชื่อว่า
อาชยาต ในอาชยาตนั้น ท่านประกอบด้วย วิภัตติ
กาล บท วชนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย เพื่อ
เป็นเครื่องหมายเนื้อความให้ชัดเจน

วิภัตติ

[๑๐๙] วิภัตตินั้น ท่านจำแนกไว้เพื่อเป็นเครื่อง
หมายให้รู้ กาล บท วชนะ บุรุษ จัดเป็น ๘ หมวด
ในหมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภัตติ อย่างนี้

[วัต-ปัญ-สัต-ป-หิ-อัช-ภะ-กา]

๑. วัตตมานาวิภक्ति [แปลว่า อยู่, ย่อม, จะ]

ปรสสप्तอตตโนปท

เอก. พหู.

เอก. พหู.

ป. ตี. อนตติ.

เต. อนตเต.

ม. ลี. ถ.

เส. วุเห.

อุ. มิ. ม.

เอ. มุเห.

๒. ปัญจมีวิภक्ति [แปลว่า จง, เกิด, ขอ...จง]

ป. ตุ. อนตตุ.

ตํ. อนตํ.

ม. หิ. ถ.

สสุ. วุโ.

อุ. มิ. ม.

เอ. อามุหเส.

๓. สัตตมีวิภक्ति [แปลว่า ควร, พึง, พึง]

ป. เอยย. เอยยฺ.

เอถ. เอว.

ม. เอยยาลี. เอยยาล.

เอโถ. เอยยวุโ.

อุ. เอยยามี. เอยยาม.

เอยยํ. เอยยามุ.

๔. ปโรกขาวิภคติ [แปลว่า **แล้ว**]

ป.	อ.	อุ.	ตถ.	เว.
ม.	เอ.	ตถ.	ตโถ.	วโห.
อุ.	อ.	มห.	อี.	มฺเห.

๕. หิยตตณีวิภคติ [แปลว่า **แล้ว** ถ้ามี **อ** [อาคม]
อยู่หน้า แปลว่า **ได้...แล้ว**]

ป.	อา.	อุ.	ตถ.	ตถุ.
ม.	โ.	ตถ.	เส.	วห.
อุ.	อ.	มห.	อี.	มฺหเส.

๖. อัชชตตณีวิภคติ [แปลว่า **แล้ว** ถ้ามี **อ** [อาคม]
อยู่หน้า แปลว่า **ได้...แล้ว**]

ป.	อี.	อุ.	อา.	อุ.
ม.	โ.	ตถ.	เส.	วห.
อุ.	อี.	มหา.	อ.	มฺเห.

๗. ภาวิสสันติวิภคติ [แปลว่า **จัก**]

ป.	สฺสติ.	สฺสนฺติ.	สฺสเต.	สฺสนฺเต.
ม.	สฺสลี.	สฺสถ.	สฺสเส.	สฺสวฺเห.
อุ.	สฺสามิ.	สฺสาม.	สฺส.	สฺสามฺเห.

๘. กาลาติปตติวิภคติ [แปลว่า จัก...แล้ว ถ้ามี
อ [อาคม] อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว]

ป.	สฺสา.	สฺสฺสุ.	สฺสถ.	สฺสึสุ.
ม.	สฺเส.	สฺสถ.	สฺสเส.	สฺสวฺเห.
อฺ.	สฺสฺ.	สฺสามฺหา.	สฺสฺ.	สฺสามฺหเส.

กาล

[๑๑๐] ในอาชยาดนั้น แบ่งกาลที่เป็นประธาน
ได้ ๓ กาล คือ

- ◎ กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะข้างหน้า เรียกว่า
ปัจจุบันกาล ๑
  - ◎ กาลที่ล่วงแล้ว เรียกว่า อดีตกาล ๑
  - ◎ กาลที่ยังไม่มาถึง เรียกว่าอนาคตกาล ๑
- กาลทั้ง ๓ นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีก

ปัจจุบันกาล จัดเป็น ๓ คือ

- ◎ ปัจจุบันแท้ ๑
- ◎ ปัจจุบันใกล้เคียงอดีต ๑
- ◎ ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑

อดีตกาล จัดเป็น ๓ เหมือนกัน คือ

- ◎ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ๑
- ◎ ล่วงแล้ววานนี้ ๑
- ◎ ล่วงแล้ววันนี้ ๑

อนาคตกาล จัดเป็น ๒ คือ

- ◎ อนาคตของปัจจุบัน ๑
- ◎ อนาคตของอดีต ๑

กาลทั้ง ๓ นี้ จะรู้ได้ต้องอาศัยวิภัติทั้ง ๘
หมวด ที่กล่าวแล้ว

๑. วัตตมานาวิภัติ บอกปัจจุบันกาล
ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่

อุ. ภิกขุ ธมฺมํ เทเสติ

ภิกษุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม

ปัจจุบันใกล้อดีต แปลว่า ย่อม

อุ. กุโต นุ ตฺวํ อาคจฺฉสิ

ท่าน ย่อมมา แต่ที่ไหน นนอ

ปัจจุบันใกล้อนาคต แปลว่า จะ

อุ. ก็ กโรมิ

[ข้า] จะทำ ซึ่งอะไร

๒. ปัญจมีวิภคติ บอกความบังคับ ความหวัง
ความอ่อนวอน

บอกความบังคับ แปลว่า จง

อุ. เอวํ วเทติ

[เจ้า] จงว่า อย่างนี้

บอกความหวัง แปลว่า เกิด

อุ. สพุเพ สตุตา อเวรา โหนตุ

สัตว์ ท. ทั้งปวง จงเป็นผู้มีเวรหามิได้ เกิด

บอกความอ่อนวอน แปลว่า ขอ...จง

อุ. ปพุพาเซถ มํ ภนฺเต

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอ [ท่าน ท.] จง

ยังข้าพเจ้า ให้บวช

๓. สัตตมีวิภัตติ บอกความยอมตาม

ความกำหนด ความรำพึง

บอกความยอมตาม แปลว่า ควร

อุ. ภเชถ ปุริสูตตเม

[ชน] ควรคบ ซึ่งบุรุษสูงสุด ท.

บอกความกำหนด แปลว่า พึง

อุ. ปุณฺณณฺเจ ปุริโส กยิรา

ถ้าว่า บุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญไซ้ไร

บอกความรำพึง แปลว่า พึง

อุ. ยนฺนุนา-หิ ปพฺพชฺเชยฺยิ

इनहनो रेा पिंगवव

๔. ปโรกขาวิภัตติ

บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว

อุ. เตนา-ท ภควา

ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว

เตนา-หุ ไปราณา

ด้วยเหตุนี้ อาจารย์มีในปางก่อน ท.

กล่าวแล้ว

๕. หิยัตตนิวิภตติ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วานนี้ แปลว่า แล้ว

ถ้ามี อ [อาคม] อยู่หน้าแปลว่า ได้...แล้ว

อุ. ชโณ โว มา อุปัจจคา

ขณะ อย่า ได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.

เอว อวจ

[เข้า] ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้

๖. อัชชัตตนิวิภตติ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ แปลว่า แล้ว

ถ้ามี อ [อาคม] อยู่หน้าแปลว่า ได้...แล้ว

อุ. เถโร คามิ ปิณฑาย ปาวิสสิ

พระเถระ เข้าไปแล้ว สูบ้าน เพื่อก่อนข้าว

เอวรูปี กมฺมํ อกาลิ

[ข้า] ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป

๓. ภาวิสสันติวิภัตติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก

อุ. ธมฺมํ สุนิสฺสาม

[ข้า ท.] จักฟัง ซึ่งธรรม

๔. กาลาติปัตติวิภัตติ

บอกอนาคตกาลของอดีต แปลว่า จัก...แล้ว

ถ้ามี อ [อาคม] อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว

อุ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา อคฺจนิสฺสา

ถ้าว่า เขา จักได้แล้ว ซึ่งยาน ไชร์

[เขา] จักได้ไปแล้ว

บท

[๑๑๑] วิภัตตินั้น แบ่งเป็น ๒ บท คือ

◎ **ปรัสสบท** บทเพื่อผู้อื่น ๑

◎ **อัตตโนบท** บทเพื่อตน ๑

ปรัสสบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็น
กัตตุวากก เหตุกัตตุวากก

อัตตโนบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็น
กัมมวากก เหตุกัมมวากก และภาววากก

แต่จะนิยมลงเป็นแน่ที่เดียวก็ไม่ได้ บางคราว
ปรัสสบทเป็นกัมมวากก และภาววากกก็มี เหมือน
คำบาลีว่า

สทิสโส เม น วิชชติ

คนเช่นกับ ด้วยเรา อันใครๆ ย่อมหาไม่ได้.

น จ ลพฺภติ รูเป

อนึ่ง อันใครๆ ย่อมไม่ได้ ในรูป. เป็นต้น
บางคราวอัตตโนบท เป็นกัตตุวากกก็มี เหมือนคำ
บาลีว่า

ปิยโต ชายเต โสโก

ความโศก ย่อมเกิด แต่ของที่รัก. เป็นต้น

วจนะ

[๑๑๒] วิภัตตินั้น จัดเป็นวจนะ ๒ คือ

๐ เอกวจนะ ๑

๐ พหุวจนะ ๑

เหมือนวิภัตตินาม ถ้าศัพท์นามที่เป็นประธาน เป็นเอกวจนะ ต้องประกอบกิจริยาศัพท์เป็นเอกวจนะตาม ถ้านามศัพท์เป็นพหุวจนะ ก็ต้องประกอบกิจริยาศัพท์เป็นพหุวจนะตาม ให้มีวจนะเป็นอย่างเดียวกันอย่างนี้

โส คจฉติ เขา ไปอยู่

เต คจฉนติ เขา ท. ไปอยู่

ยกไว้แต่นามศัพท์ ที่เป็นเอกวจนะหลาย ๆ ศัพท์ รวมกันด้วย “จ” ศัพท์ ใช้กิจริยาเป็นพหุวจนะ

บุรุษ

[๑๑๓] วิภัตตินั้น จัดเป็นบุรุษ ๓ คือ

- ◎ ปฐมบุรุษ ๑
- ◎ มัชฌิมบุรุษ ๑
- ◎ อุตตมบุรุษ ๑

เหมือนปुरुสัฬพพนาม ถ้าปुरुสัฬพพนามใด เป็นประธาน ต้องใช้กริยาประกอบวิภัตติให้ถูกต้อง ตามปुरुสัฬพพนามนั้น อย่างนี้

โส ยาคี เขา ไป
 ตวั ยาลี เจ้า ไป
 อหิ ยามิ ข้า ไป
 ตวั เอหิ เจ้า จงมา
 มยิ คจฉาม พวกเรา ไป

ธาตุ

[๑๑๔] วิภัตติที่บอก กาล บท วจนะ บุรุษ เหล่านี้ สำหรับประกอบกับธาตุ ธาตุคือกิริยาศัพท์ ที่เป็นมูลราก ท่านจัดรวบรวมไว้เป็น ๘ หมวด ตามพวกที่ประกอบด้วยปัจจัยเป็นอันเดียวกัน

[ภ-ร-ท-ส-ก-ค-ต-จ]

๑. หมวด ภ ธาตุ [ลง อ, เอ ปัจจัย]

*ภ ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น
[ภ+อ = ภว+ติ] สำเร็จรูปเป็น ภวติ
ย่อมี, ย่อมเป็น

*หุ ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น
[หุ+อ = โห+ติ] สำเร็จรูปเป็น โหติ
ย่อมี, ย่อมเป็น

*สี ธาตุ เป็นไปในความนอน
[สี+อ = เส = สย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
เสติ สยติ ย่อมนอน

*อกัมมธาตุ ธาตุไม่เรียกหากรรม

- *มร** ธาตุ เป็นไปในความตาย
[มร+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น **มรติ**
ย่อมตาย
- ปจ** ธาตุ เป็นไปในความหุง, ความต้ม
[ปจ+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น **ปจติ**
ย่อมหุง, ย่อมต้ม
- อิกฺข** ธาตุ เป็นไปในความเห็น
[อิกฺข+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น **อิกฺขติ**
ย่อมเห็น
- ลก** ธาตุ เป็นไปในความได้
[ลก+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น **ลกติ**
ย่อมได้
- คฺม** ธาตุ เป็นไปในความไป
[คฺม+อ = คจฺฉ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
คจฺฉติ ย่อมไป

๒. หมวด รุฐ ฐาตุ [ลง อ, เอ ปัจจัย]

รุฐ ฐาตุ เป็นไปในความกั้น, ความปิด

[รุฐ+อ, เอ+ติ] สำเร็จรูปเป็น

รุฐฐติ รุฐฐติ ย่อมปิด

มุจ ฐาตุ เป็นไปในความปล่อย

[มุจ+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น มุจจติ

ย่อมปล่อย

ภุช ฐาตุ เป็นไปในความกิน

[ภุช+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น ภุชฐติ

ย่อมกิน

ภิท ฐาตุ เป็นไปในความต่อ

[ภิท+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น ภิทฐติ

ย่อมต่อ

ลิป ฐาตุ เป็นไปในความฉาบ

[ลิป+อ+ติ] สำเร็จรูปเป็น ลิปฐติ

ย่อมฉาบ

(ลง อ, เอ ปัจจัย+นิคคหิตอาคมหน้าพยัญชนะที่สุดธาตุ)

๓. ทมวด ทิว ธาตุ [ลง ย ปัจจัย]

- ***ทิว** ธาตุ เป็นไปในความเล่น
 [ทิว+ย = พุพ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
ทิพฺพติ ย่อมเล่น
- สิว** ธาตุ เป็นไปในความเย็บ
 [สิว+ย = พุพ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
สิพฺพติ ย่อมเย็บ
- พฐ** ธาตุ เป็นไปในความตรัสรู้
 [พฐ+ย = ชณฺ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
พฐณฺติ ย่อมตรัสรู้
- ***ชิว** ธาตุ เป็นไปในความลั่น
 [ชิว+ย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
ชียติ ย่อมลั่น
- ***มฺห** ธาตุ เป็นไปในความหลง
 [มฺห+ย = ยห+ติ] สำเร็จรูปเป็น
มฺยหติ ย่อมหลง

มฺสฺ ธาตุ เป็นไปในความลืม
 [มฺสฺ+ย = สฺส+ติ] สำเร็จรูปเป็น
มฺสฺสติ ย่อมลืม

รชฺ ธาตุ เป็นไปในความย่อม
 [รชฺ+ย = ชช+ติ] สำเร็จรูปเป็น
รชฺชติ ย่อมย่อม

*มฺจฺ ธาตุ เป็นไปในความหลุด, ความพ้น
 [มฺจฺ+ย = จจ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
มฺจฺจติ ย่อมหลุด, ย่อมพ้น

*ภิทฺ ธาตุ เป็นไปในความแตก
 [ภิทฺ+ย = ชช+ติ] สำเร็จรูปเป็น
ภิทฺชติ ย่อมแตก

๔. หมวด สฺ ธาตุ [ลง ญฺ, ณา ปัจจย]

สฺ ธาตุ เป็นไปในความพึง
 [สฺ+ณา+ติ] สำเร็จรูปเป็น
สฺณาติ ย่อมพึง

- วृ ธาตุ เป็นไปในความร้อย
 [วृ+ณา+ติ] สำเร็จรูปเป็น
 วृณาติ ย่อมร้อย
- ลี ธาตุ เป็นไปในความผูก
 [ลี+ณฺ = โณ+ติ] สำเร็จรูปเป็น
 ลีโณติ ย่อมผูก

๕. หมวด กิ ธาตุ [ลง นา ปัจจัย]

- กิ ธาตุ เป็นไปในความซื้อ
 [กิ+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น
 กิณาติ ย่อมซื้อ
- ชิ ธาตุ เป็นไปในความชำนะ
 [ชิ+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น
 ชิณาติ ย่อมชำนะ
- ชฺ ธาตุ เป็นไปในความกำจัด
 [ชฺ+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น
 ชฺณาติ ย่อมกำจัด

จิ ธาตุ เป็นไปในความก่อ, ความสั่งสม
[จิ+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น

จินาติ ย่อมก่อ, ย่อมสั่งสม

ลู ธาตุ เป็นไปในความเกี่ยว, ความตัด
[ลู+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น

ลุนาติ ย่อมเกี่ยว, ย่อมตัด

ฌา ธาตุ เป็นไปในความรู้
[ฌา = ชา+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น

ชานาติ ย่อมรู้

มุ ธาตุ เป็นไปในความผิด, ความไปรย
[มุ+นา+ติ] สำเร็จรูปเป็น

มุนาติ ย่อมผิด, ย่อมไปรย

๖. หมวด คหุ ธาตุ [ลง ฌหา ปัจจัย]

คหุ ธาตุ เป็นไปในความถือเอา

[คหุ+ฌหา+ติ] สำเร็จรูปเป็น

คณหาติ ย่อมถือเอา

๗. หมวด ตนุ ธาตุ [ลง โอ ปัจจัย]

ตนุ ธาตุ เป็นไปในความแผ่ไป
[ตนุ+โอ+ติ] สำเร็จรูปเป็น

ตโนติ ย่อมแผ่ไป

กรุ ธาตุ เป็นไปในความทำ
[กรุ+โอ+ติ] สำเร็จรูปเป็น

กโรติ ย่อมทำ

*สกุฑุ ธาตุ เป็นไปในความอาจ
[สกุฑุ+โอ+ติ] สำเร็จรูปเป็น

สกุโกติ ย่อมอาจ

*ชาครุ ธาตุ เป็นไปในความตื่น
[ชาครุ+โอ+ติ] สำเร็จรูปเป็น

ชาคโรติ ย่อมตื่น

๘. หมวด จรุ ธาตุ [ลง เณ, ฌย ปัจจัย]

จรุ ธาตุ เป็นไปในความลัก
[จรุ+เณ, ฌย+ติ] สำเร็จรูปเป็น

โจเรติ โจรยติ ย่อมลัก

- ตกฏ ชาติ** เป็นไปในความตริก
 [ตกฏ+ณ, ฌย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
ตกฏเกติ ตกฏยติ ย่อมตริก
- ลกข ชาติ** เป็นไปในความกำหนด
 [ลกข+ณ, ฌย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
ลกขเขติ ลกขยติ ย่อมกำหนด
- *มนต ชาติ** เป็นไปในความปรักษา
 [มนต+ณ, ฌย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
มนตเตติ มนตยติ ย่อมปรักษา
- จินต ชาติ** เป็นไปในความคิด
 [จินต+ณ, ฌย+ติ] สำเร็จรูปเป็น
จินตเตติ จินตยติ ย่อมคิด

สกัมมธาตุ-อกัมมธาตุ

ในธาตุทั้ง ๘ หมวดนี้ ธาตุบางเหล่าเป็น
 ธาตุมีกรรม ธาตุบางเหล่าเป็นธาตุไม่มีกรรม

ธาตุเหล่านี้ไม่ต้องเรียกหากรรม คือสิ่งอัน
บุคคลพึงทำ ธาตุเหล่านั้น เรียกว่า **อกรรมธาตุ**
ธาตุไม่มีกรรม

ธาตุเหล่านี้เรียกหากรรม ธาตุเหล่านั้น
เรียกว่า **สกรรมธาตุ** ธาตุมีกรรม

วาจก

[๑๑๕] กิริยาคัพธ์ที่ประกอบด้วย **วิภัติ กาล**
บท วชนะ บุรุษ ธาตุ ดังนี้ จัดเป็น **วาจก** คือ
กล่าวบทที่เป็นประธานของกิริยา ๕ อย่างคือ

- ◎ กัตตวาจก ๑
- ◎ กัมมวาจก ๑
- ◎ ภาววาจก ๑
- ◎ เหตุกัตตวาจก ๑
- ◎ เหตุกัมมวาจก ๑

กัตตุวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ทำคือแสดงว่าเป็นกิริยา
ของผู้ทำนั่นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่ากัตตุวาจก
มีอุทาหรณ์ว่า

สุโท โอทนํ ปจติ

พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

กัมมวาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวกรรม สิ่งทีบุคคลพึงทำ
คือแสดงว่าเป็นกิริยาของกรรมนั่นเอง กิริยา
ศัพท์นั้น ชื่อว่า กัมมวาจก มีอุทาหรณ์ว่า

สุเทน โอทโน ปจียเต

ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่

ภาววาจก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวแต่สักว่า ความมี ความ
เป็น เท่านั้น ไม่กล่าวกัตตาและกรรม กิริยาศัพท์

นั่น ชื่อว่า ภาววากก มีอุทาหรณ์ว่า

เตน ภูยเต
อันเขา เป็นอยู่

เหตุกัตตวากก

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ใช้ให้คนอื่นทำ คือ
แสดงว่า เป็นกิริยาของผู้ใช้ให้คนอื่นทำนั้น กิริยา
ศัพท์นั้น ชื่อว่า เหตุกัตตวากก มีอุทาหรณ์ว่า

สามิโก สุตฺ โอทนํ ปาเจติ
นาย ยัง [หรือใช้] พ่อครัวให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก

เหตุกัมมวากก

กิริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ
คือแสดงว่าเป็นกิริยาของสิ่งนั้น กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ
ว่า เหตุกัมมวากก มีอุทาหรณ์ว่า

สามิเกน สุตฺเทน โอทโน ปาจาปิยเต
ข้าวสุก อันนาย ยัง [หรือใช้] พ่อครัว ให้หุงอยู่

ปัจจัย

[๑๑๖] วาจกทั้ง ๕ นี้ กุลบุตรจะกำหนดได้
 แม่นยำ ก็เพราะอาศัยปัจจัยที่ประกอบ ปัจจัยนั้น
 ก็จัดเป็น ๕ หมวดตามวาจก

ปัจจัยใน กัตตวาจก ๑๐ ตัว คือ อ เอ ย ฌ
 ณา นา ฌหา โอ ฌ ฌย.

ปัจจัย ๑๐ ตัวนี้ แบ่งลงในธาตุ ๘ หมวดอย่างนี้
 อ เอ ปัจจัย ลงในหมวด ฐ ธาตุ และหมวด
 รุฐ ธาตุ แต่ในหมวด รุฐ ธาตุ ลงนิคคหิตอาคม
 หน้าพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย

ย	ปัจจัย ลงในหมวด ทิว ธาตุ [ทิพฺพติ]
ฌ ณา	ปัจจัย ลงในหมวด สฺ ธาตุ [สุณฺนาติ]
นา	ปัจจัย ลงในหมวด กิ ธาตุ [กีนฺนาติ]
ฌหา	ปัจจัย ลงในหมวด คหฺ ธาตุ [คณฺหาติ]
โอ	ปัจจัย ลงในหมวด ตนฺ ธาตุ [ตโนติ]
ฌ ฌย	ปัจจัย ลงในหมวด จฺรฺ ธาตุ [โจเรติ โจรยติ]

ในกัมมวาทก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากมหน้า ย
อุ. ดังนี้ ปจียเต ลิวียเต เป็นต้น

ในภาววาทก ลง ย ปัจจัย อุ. ภูยเต เป็นต้น

ในเหตุกัตตวาทก ลง ปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ ฌย
ณาเป ณาปย ตัวใดตัวหนึ่ง อุ. ดังนี้

เณ = ปาเจติ ลิปุเพติ

ฌย = ปาจยติ ลิปุพยติ

ณาเป = ปาจาเปติ ลิปุพาเปติ

ณาปย = ปาจาปยติ ลิปุพาปยติ เป็นต้น

ในเหตุกัมมวาทก ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนั้นด้วย ลง
เหตุปัจจัย คือ ณาเป ด้วย ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ
อากม หน้า ย ด้วย อุ. ดังนี้

ปาจาปียเต ลิปุพาปียเต เป็นต้น

ปัจจัยพิเศษ ๕ ตัว

ยังมีปัจจัยสำหรับประกอบกับธาตุอีก ๓ ตัว คือ ข ฉ ส เป็นไปในความปรารถนา อ. ดังนี้

๑. ภูช ธาตุ เป็นไปในความกิน

ข ปัจจัย [ภูช+ข = พุภุช+ติ] เป็น พุภุชติ
ปรารถนาจะกิน

๒. ฆส ธาตุ เป็นไปในความกิน

ฉ ปัจจัย [ฆส+ฉ = ชิฆฉ+ติ] เป็น ชิฆฉติ
ปรารถนาจะกิน

๓. หร ธาตุ เป็นไปในความนำไป

ส ปัจจัย [หร+ส = ชิหิส+ติ] เป็น ชิหิสติ
ปรารถนาจะนำไป

ปัจจัยที่สำหรับประกอบด้วยนามศัพท์ให้เป็น
กิริยาศัพท์ ๒ ตัว คือ อาย อีย เป็นไปในความ
ประพฤติ อ. ดังนี้

จिरายติ ประพฤติชั่วอยู่ [จिर+อาย+ติ]

ปุตฺตฺยติ ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงดั่งบุตร
[ปุตฺต+อฺย+ติ] เป็นต้น

กัตตุวาก

[๑๑๘] แจก ภู ธาตุเป็นตัวอย่าง

๑. วตฺตมานา

ป. ภวติ.	ภวนฺติ.
ม. ภวลี.	ภวล.
อุ. ภวามิ.	ภวาม.

๒. ปญฺจมี

ป. ภวตุ.	ภวนฺตุ.
ม. ภว, ภวาทิ.	ภवल
อุ. ภวามิ.	ภวาม.

๓. สตุตมี

ป. ภเว, ภเวยฺย, ภเวถ. ภเวยฺยํ.

ม. ภเวยฺยาลิ. ภเวยฺยาลถ.

อุ. ภเวยฺยามี, ภเวยฺยํ. ภเวยฺยาม.

๔. หิยตฺตนิ

ป. อภาว, อภา. อภาว.

ม. อภโว. อภาวตถ.

อุ. อภาวํ. อภาวมห.

๕. อชฺชตฺตนิ

ป. อภาวิ. อภาวํ, อภาวีสุ.

ม. อภโว. อภาวิตถ.

อุ. อภาวี. อภาวิมหา.

๖. ภวิสฺสนติ

ป. ภวิสฺสติ. ภวิสฺสสนติ.

ม. ภวิสฺสสิ. ภวิสฺสถ.

อุ. ภวิสสามิ, ภวิสส์.   ภวิสสาม.

๗. กาลาติปตติ

ป. อภวิสส.   อภวิสส์สุ.

ม. อภวิสเส.   อภวิสสถ.

อุ. อภวิสส์.   อภวิสสามหา.

[๑๑๙] แจก ปจฺ ธาตุ เป็นแบบเทียบ

๑. วตุตมานา

ป. ปจติ.   ปจนติ.

ม. ปจลิ.   ปจถ.

อุ. ปจามิ.   ปจาม.

๒. ปญจมี

ป. ปจตุ.   ปจนตุ.

ม. ปจ, ปจาทิ.   ปจถ.

อุ. ปจามิ.   ปจาม.

๓. สดุดีมิ

ป. ปเล, ปเลยย, ปเลถ. ปเลยยूं.

ม. ปเลยยาลี. ปเลยยาล.

อุ. ปเลยยามี. ปเลยยาม.

๔. หิยตตนิ

ป. อปจา, อปจ. อปจ.

ม. อปโจ. อปจตถ.

อุ. อปจ๋. อปจมห.

๕. อชชตตนิ

ป. อปจิ, อปเจลิ. อปจूं, อปจ็ส.

ม. อปโจ. อปจิตถ.

อุ. อปจ็. อปจิมหา.

๖. ภวิสสนติ

ป. ปจิสสติ. ปจิสสนติ.

ม. ปจิสสลิ. ปจิสสถ.

อุ. ปัจสิสสามิ, ปัจสิสส์.   ปัจสิสสาม.

๗. กาลาติปตติ

ป. อปัจสิสส.   อปัจสิสส์สุ.

ม. อปัจสิสเส.   อปัจสิสสถ.

อุ. อปัจสิสส์.   อปัจสิสสามหา.

[๑๒๑] คำอธิบายในกัตตฺวาก

๑. พฤทธิ อุ ที่สุดแห่งธาตุเป็น โอ บ้าง เอา โอ เป็น อว บ้าง, อุ. โหติ, ภวติ พฤทธิ อี ที่สุดแห่งธาตุ เป็น เอ บ้าง เอา เอ เป็น อย บ้าง, อุ. เสติ, สยติ เอา คม เป็น คจฺฉ บ้าง, อุ. คจฺฉติ เป็นต้น
๒. มิ-ม-วตฺตมามา กิติ หิ-มิ-ม-ปญฺจมี กิติ อยู่ข้างหลังต้องที่มะ อ ที่สุดปัจจัย เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง อุ. คจฺฉาหิ, คจฺฉามิ, คจฺฉาม เป็นต้น

๓. ลบ **หิ ปณฺจมี** เสียบ้างก็ได้ แต่เมื่อลบ
อย่าทิ้ง **อะ อ** เป็น **อา** ในหมวดธาตุทั้งปวง
๔. ลบ **ยุย** ที่สุดแห่ง **เอยฺย สตฺตมี** คงไว้แต่
เอ บ้างก็ได้ ในหมวดธาตุทั้งปวง, และมักใช้
เอถ อัดตโนบทแทน **เอยฺย** บ้าง
๕. **อุตฺตมบุรุษ** **สตฺตมี** **เอกวจนะ** มักใช้ **เอยฺย**
อัดตโนบทแทน **เอยฺยยามิ** โดยมาก ในหมวด
ธาตุทั้งปวง
๖. **อา หิยตฺตนิ** มักรัสสะเป็น **อ** ในหมวดธาตุ
ทั้งปวง
๗. **โอ มัชฌมบุรุษ** **หิยตฺตนิ** และ **อชฺชตฺตนิ** **เอก-**
วจนะ มีที่ใช้บ่อย, ใช้ปฐมบุรุษเสียเป็นพื้น
๘. มักรัสสะ **อิ อชฺชตฺตนิ** เป็น **อิ** และลง **ส** **อาคม**
บ้าง ในหมวดธาตุทั้งปวง
๙. **เอา อุม์** เป็น **อิสฺสุ** ได้บ้างในหมวดธาตุทั้งปวง
๑๐. ลง **อ** **อาคม** หน้าธาตุที่ประกอบ **หิยตฺตนิ**,

อชชตตนิ, และ กาลาติปตติ ได้

๑๑. ลง อิ อากม หลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบด้วย
อชชตตนิ, ภวิสสนติ, และ กาลาติปตติ ใน
หมวดธาตุทั้งปวง
๑๒. อุตตมบุรุษ ภวิสสนติ เอกวจนะใช้ สล์
อัตตโนบท แทน สสามิ ได้บ้าง
๑๓. รัสสะ อา กาลาติปตติ เป็น อ ในหมวดธาตุ
ทั้งปวง
๑๔. ลง นิคคหิต อากมในหมวด รฐ ธาตุ แล้ว
อาเทศนิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุดวรรคตามวิธี
สนธิ
๑๕. เอา ย กับ ว ที่สุดแห่ง ทิว ธาตุ เป็นต้น เป็น พุพ
กับ ฐ ที่สุดแห่ง พุฐ ธาตุ เป็นต้น เป็น ชม
กับ หุ ที่สุดแห่ง มุหุ ธาตุ เป็นต้น เป็น ยห
กับ ส ที่สุดแห่ง มุส ธาตุ เป็นต้น เป็น สส
กับ ช ที่สุดแห่ง รช ธาตุ เป็นต้น เป็น ชช

๑๖. พฤทธิ ญุ ปัจจัยเป็น โณ ในหมวด สุ ธาตุ
 ๑๗. เอา ณา ธาตุ เป็น ชา
 ๑๘. ลบ หุ ที่สุดแห่ง คหุ ธาตุ เสีย
 ๑๙. เมื่อลง เณ, ญย ปัจจัย ต้องพฤทธิสระตัวหน้า
 ธาตุ และ ลบ ญ เหมือนวิธีตัดทิต

กัมมวาจก

[๑๒๒] แจกแต่วัตตมานา ปฐมบุรุษอย่างเดียว

ปจियเต, ปจจเต.   ปจियนเต, ปจจนเต.

รฺนุธิยเต.   รฺนุธิยนเต.

ลิวียเต.   ลิวียนเต.

สุยยเต.   สุยยนเต.

กียเต.   กียนเต.

คหียเต.   คหียนเต.

กรียเต.   กรียนเต.

จฺรียเต.   จฺรียนเต.

[๑๒๓] คำอธิบายในกัมมวาจก

๑. ลง อิ อากม หน้า ย ปัจจัย ในกัมมวาจก
๒. เอา ย ปัจจัย กับ จ ที่สุดแห่ง ปจฺ ชาติ เป็น จจ บ้าง ไม่ต้องลง อิ อากม
๓. ช้อน ย พยัญชนะที่ ย ปัจจัย บ้าง

เหตุกัตตวาจก

[๑๒๔] แจก ปจฺ ชาติ ลง เณ และ ญย ปัจจัย
เป็นตัวอย่าง

๑. วตตมานา

ป. ปาเจติ.	ปาเจนติ.
ม. ปาเจสิ.	ปาเจถ.
อุ. ปาเจมิ.	ปาเจม.

๒. ปญจมี

ป. ปาเจตุ.	ปาเจนตุ.
ม. ปาเจहि.	ปาเจถ.

ม. อปากยิสเส.

อปากยิสสถ.

อุ. อปากยิสส์.

อปากยิสสามหา.

[๑๒๕] แจก ปจ ธาตุ ลง ณาเป ณาปย ปัจจัย
เป็นตัวอย่าง

๑. วตฺตมานา

ป. ปาจาเปติ.

ปาจาเปนฺติ.

ม. ปาจาเปลี.

ปาจาเปถ.

อุ. ปาจาเปมิ.

ปาจาเปม.

๒. ปณฺจมี

ป. ปาจาเปตุ.

ปาจาเปนฺตุ.

ม. ปาจาเปหิ.

ปาจาเปถ.

อุ. ปาจาเปมิ.

ปาจาเปม.

๓. สตฺตมี

ป. ปาจาเปยฺย,

ปาจาเปยฺยํ.

ปาจาเปถ.

ม. ปาจาเปยฺยาลิ.

ปาจาเปยฺยาล.

อุ. ปาจาเปยยามิ,   ปาจาเปยยาม.
           ปาจาเปยยั.

๔. อชชตตนิ

ป. อปาจาเปลี.   อปาจาเปลู่.
 ม. -   อปาจาปยิตถ.
                                       [ฌาปย]

อุ. อปาจาเปลี.   อปาจาปยิมหา.
                                       [ฌาปย]

[หิยตตนิ ไม่ได้ใช้ ไม่ต้องแจก]

๕. ภวิสสนติ

ป. ปาจาเปสสติ.   ปาจาเปสสสนติ.
 ม. ปาจาเปสสลี.   ปาจาเปสสถ.
 อุ. ปาจาเปสสามิ.   ปาจาเปสสาม.

๖. กาลาติปตติ

ป. อปาจาปยิสส.   อปาจาปยิสส์สุ.
 ม. อปาจาปยิสเส.   อปาจาปยิสสถ.
 อุ. อปาจาปยิสส์.   อปาจาปยิสสามหา.

[๑๒๖] แม้ถึงหมวดธาตุอื่นก็พึงเทียบโดยนัยนี้.

จะแจกแต่วัตตมานา ปฐมบุรุษ ลง เณ และ ณาเป
ปัจจัย เป็นตัวอย่างเท่านั้น

เอก.

พหู.

รฺนุเณติ, รฺนุธาเปติ.

รฺนุเณติ, รฺนุธาเปเนติ.

ลฺิพฺเพติ, ลฺิพฺพาเปติ.

ลฺิพฺเพเนติ, ลฺิพฺพาเปเนติ.

สาเวติ.

สาเวเนติ.

กฺินาเปติ.

กฺินาเปเนติ.

คาเหติ, คณฺหาเปติ.

คาเหเนติ, คณฺหาเปเนติ.

ตานาเปติ.

ตานาเปเนติ.

โจราเปติ.

โจราเปเนติ.

ลงปัจจัยที่มี ฌ แล้วพฤทธิสระตัวหน้าที่ไม่ได้มี
พยัญชนะซ้อนอยู่เบื้องหลังแล้ว ลบ ฌ เหมือน
กับที่กล่าวแล้วในโคตตตัทธิต

เหตุกัมมวาทก

[๑๒๓] แลกแต่วัตตมานา ปฐมบุรุษอย่างเดียวง
ลง ณาเป ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

เอก.

พทุ.

ปาจาปิยเต.

ปาจาปิยนฺเต.

รฺนุธาปิยเต.

รฺนุธาปิยนฺเต.

สิพฺพาปิยเต.

สิพฺพาปิยนฺเต.

สาวียเต. [ณฺย]

สาวียนฺเต.

กีนฺนาปิยเต.

กีนฺนาปิยนฺเต.

คฺคาหาปิยเต.

คฺคาหาปิยนฺเต.

ตฺตานาปิยเต.

ตฺตานาปิยนฺเต.

โจราปิยเต.

โจราปิยนฺเต.

คำอธิบายในวาทกนี้ พึงเทียบเคียงดูในวาทกทั้ง ๓

อสุ ธาตุ

[๑๒๘] อสุ ธาตุ ซึ่งเป็นไปในความมี ความเป็น อยู่หน้า แปลงวิภตติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะ ต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้าง อย่างนี้

ติ เป็น ตฤ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฤ
อนติ คงรูป ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น สนติ
สิ คงรูป ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสิ
ถ เป็น ตถ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตถ
มิ เป็น มหิ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมหิ
ม เป็น มห ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อมห
ตุ เป็น ตฤ ลบที่สดุธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตฤ
เอยย เป็น อिया ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น ลिया
เอยย กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสุส
เอยยฺ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสุสฺ
เอยยฺ เป็น อियฺ ลบต้นธาตุ สำเร็จรูปเป็น ลियฺ
เอยยาลี กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสุส

เอยฺยยาถ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสถ

เอยฺยยามิ กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสํ

เอยฺยยาม กับทั้งธาตุ สำเร็จรูปเป็น อสฺสสาม

อี คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิ

อฺอุ คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสุํ

ตุถ คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิตุถ

อี คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสี

มฺหา คงรูป ทีฆะตันธาตุ สำเร็จรูปเป็น อาสิมฺหา

กิตก์

[๑๓๐] กิตก์นั้น เป็นชื่อของคัพท์ที่ท่านประกอบ
ปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความ
ของนามคัพท์ และกิริยาคัพท์ที่ต่างๆ กัน

กิตก์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ก่อน คือ

- ๐ เป็นนามคัพท์อย่าง ๑
- ๐ เป็นกิริยาคัพท์อย่าง ๑

กิตก์ทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนมี ธาตุ เป็นที่ตั้งทั้งสิ้น

นามกิตก์

[๑๓๑] กิตก์ที่เป็นนามกิตี เป็นคุณนามกิตี เรียก
ว่า นามกิตก์ๆ นี้จัดเป็น สาธนะ มีปัจจัยเป็น
เครื่องหมายให้รู้ว่า คัพท์นี้เป็นสาธนะนั้นๆ เพื่อ
จะให้มีเนื้อความแปลกกัน

สาธนะ

[๑๓๒] ศัพท์ที่ท่านให้สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ชื่อ
สาธนะๆ นั้นแบ่งเป็น ๗ คือ

- ◎ กัตตสาธนะ
- ◎ กัมมสาธนะ
- ◎ ภาวสาธนะ
- ◎ กรณสาธนะ
- ◎ สัมปทานสาธนะ
- ◎ อปาทานสาธนะ
- ◎ อธิกรณสาธนะ

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะจัดเป็น ๓ คือ

- ◎ กัตตรูป
- ◎ กัมมรูป
- ◎ ภาवरูป

กัตตุสาธนะ

คัพท์ใดเป็นชื่อของผู้ทำ คือผู้ประกอบกิจยานั้น
เป็นต้นว่า กุมภกาโร ผู้ทำซึ่งหม้อ ทายโก ผู้ให้
โอวาทโก ผู้กล่าวสอน สาวโก ผู้ฟัง คัพท์นั้นชื่อ
กัตตุสาธนะๆ นักปราชญ์ฝ่ายเราบัญญัติให้แปลว่า
ผู้ ถ้างลงในอรรถคือดัสลีละ แปลว่า ผู้...โดยปกติ

กัมมสาธนะ

ผู้ทำๆ ซึ่งสิ่งใด คัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น เป็น
ต้นว่า ปิโย เป็นที่รัก รโส วิสัยเป็นที่ยินดีกิติ คัพท์
ที่เป็นชื่อของสิ่งของที่เขาทำ เป็นต้นว่า กิจจํ กรรม
อันเขาพึงทำ ทานํ สิ่งของอันเขาพึงให้ [มีข้าวน้ำ
เป็นต้น]กิติ ชื่อว่า กัมมสาธนะๆ ที่เป็นกัตตุรูป แปล
ว่า เป็นที่... ที่เป็นกัมมรูปแปลว่า เป็นที่อันเขา...

ภาวสาธนะ

คัพท์บอกกิริยา คือความทำของผู้ทำ เป็นต้น
ว่า คมนํ ความไป จานํ ความยิน นิสชฺชา ความ

นั่ง สยมนํ ความนอน ชื่อว่า ภาวสาธนะ เป็นภาว
รูปอย่างเดียว แปลว่า ความ ก็ได้ การ ก็ได้

กรณสาธนะ

ผู้ทำๆ ด้วยสิ่งใด คัมภที่ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น เป็น
ต้นว่า พนฺธนํ วัตถุเป็นเครื่องผูก [มีเชือกและโซ่
เป็นต้น] ปหฺรณํ วัตถุเป็นเครื่องประหาร [มีดาบ
และจ้าว เป็นต้น] วิชฺฌนํ วัตถุเป็นเครื่องไซ [มี
เหล็กหมาดและส่วาน เป็นต้น] ชื่อว่า กรณสาธนะๆ
ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า เป็นเครื่อง... ก็ได้ แปลว่า
เป็นเหตุ...ก็ได้ ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า เป็น
เครื่องอันเขา...ก็ได้ เป็นเหตุอันเขา....ก็ได้

สัมปทานสาธนะ

ผู้ทำๆ ให้แก่ผู้ใดหรือแก่สิ่งใด คัมภที่ที่เป็นชื่อ
ของผู้นั้น ของสิ่งนั้น เป็นต้นว่า สมฺปทานํ วัตถุ
เป็นที่มอบให้ชื่อว่า สัมปทานสาธนะๆ ที่เป็น

กัตตุรูป แปลว่าเป็นที่.. ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า
เป็นที่อันเขา..

อปาทานสาธนะ

ผู้ทำไปปราศจากสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่ง
นั้น เป็นต้นว่า ปภสฺสโร แदनสรานอกแห่งรัศมี
[กายเทวดาจำพวกหนึ่ง] ปภโว แदनเกิดก่อน [มี
น้ำตกซึ่งเป็นแดนเกิดของแม่น้ำ เป็นต้น] ภิโม แदन
กลัว [ยักษ] ชื่อว่า อปาทานสาธนะๆ เป็นกัตตุ
รูปอย่างเดียว แปลว่า เป็นแดน

อธิกรณสาธนะ

ผู้ทำๆ ในที่ใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของที่นั้น เป็นต้น
ว่า จานํ ที่ตั้ง, ที่ยืน อาสนํ ที่นั่ง สยนํ ที่นอน ชื่อ
ว่า อธิกรณสาธนะๆ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า เป็น
ที่... ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า เป็นที่อันเขา...

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะ จัดเป็น ๓ ตาม
วาทกทั้ง ๓ ที่กล่าวแล้วในอาชยาดนั้น

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัตตฺวาจกกัฏฐิ
เป็นเหตุกัตตฺวาจกกัฏฐิ สาธนะนั้น เป็นกัตตฺรูรูป

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นกัมมวาทก
หรือเหตุกัมมวาทก สาธนะนั้น เป็นกัมมรูป

รูปวิเคราะห์แห่งสาธนะใด เป็นภาววาทก
สาธนะนั้น เป็นภาวรูป

ปัจจัยแห่งนามกิตก์

[๑๓๔] ปัจจัยที่สำหรับประกอบนามกิตก์นั้น มี
๑๔ ตัว จัดเป็น ๓ พวก คือ

- ๑ กิตปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัตตฺรูรูปอย่างเดียว

- ◎ กิจจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็น
กัมมรูป และ ภาवरูป
- ◎ กิตกิจจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์แม่
ทั้ง ๓ เหล่า

กิตปัจจัย   อย่างนี้   ก วิ   ณิ   ณฺว   ตุ   ฐ

กิจจปัจจัย   อย่างนี้   ข   ณฺย

กิตกิจจปัจจัย   อย่างนี้   อ   อิ   ณ   ตเว   ติ   ตุํ   ยุ

[๑๓๕] วิเคราะห์แห่งนามกิตก์
 ในกิตปัจจัย
 กุวิ ปัจจัย

สยัม ภวตีติ สยมกุ

[ผู้ใด] ย่อมเป็นเอง เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้
 เป็นเอง สยัม เป็นบทหน้า กุ ธาตุในความเป็น
 ลบ กุวิ เอานิคคหิตเป็น ม โดยวิธีสนธิ เป็น
 กัตตุรูป กัตตุสาธนะ

อุเรน คจฉตีติ อูรโค

[สัตว์ใด] ย่อมไปด้วยยก เหตุนั้น [สัตว์นั้น]
 ชื่อว่าผู้ไปด้วยยก อูร เป็นบทหน้า คม ธาตุ
 ในความไป ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ คือ ม ด้วย
 อำนาจ กุวิ และลบ กุวิ ด้วย

สํ สฎฺฐจฺ ขนตีติ สงฺโข

[สัตว์ใด] ย่อมขุด [ซึ่งแผ่นดิน] ตี คือว่า ด้วย
 ตี เหตุนั้น [สัตว์นั้น] ชื่อว่า ผู้ขุดตี สํ เป็นบท

หน้า ขน ธาตุ ในความขุด เอานิคคหิตเป็น
ง โดยวิธีสนธิ

ณิ ปัจจัย

ธมฺมํ วทติ สีเลนาติ ธมฺมวาที,

ธมฺมํ วตตุํ สีลมสฺสาติ วา ธมฺมวาที

[ผู้ใด] ย่อมกล่าวซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุนั้น
[ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ

อีกอย่างหนึ่ง ความกล่าว ซึ่งธรรม เป็น
ปกติ ของเขา เหตุนั้น [เขา] ชื่อว่าผู้มีความ
กล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ ธมฺม เป็นบทหน้า วท
ธาตุ ในความกล่าว พฤทธิ อ ที่ ว เป็น อา
ด้วยอำนาจปัจจัยที่เนื่องด้วย ณ แล้วลบ ณ
เหมือนกล่าวแล้วในโคตตตัทธิต

ถ้าเป็นอิทธิลิงค์เป็น ธมฺมวาทีนี้ ถ้าเป็น
นบุสกลิงค์เป็น ธมฺมวาที วิเคราะห์ก่อน เป็น
กัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถแห่งตัสสีละ

วิเคราะห์หลัง เป็นสมาสรูป ตัสมีสลสาธนะ
สมาสรูปตัสมีสลสาธนะนี้ เห็นอย่างไรๆ อยู่จึง
มิได้จัดเข้าในสาธนะ

ปาป กโรติ สีเลนาติ ปาปการี

[ผู้ใด] ย่อมทำ ซึ่งบาป โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้
นั้น] ชื่อว่าผู้ทำซึ่งบาปโดยปกติ ปาป เป็น
บทหน้า กรุ ธาตุ ในความทำ

ธมม จรติ สีเลนาติ ธมมจารี

[ผู้ใด] ย่อมประพฤติ ซึ่งธรรม โดยปกติ เหตุ
นั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ
ธมม เป็นบทหน้า จรุ ธาตุ ในความประพฤติ,
ในความเที่ยว

ณฺหุ ปัจจย

เทตติ ทายโก

[ผู้ใด] ย่อมให้ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ให้ ทา
ธาตุ ในความให้ ย ปัจจยหลังธาตุ มิ อา เป็น

ที่สุด ญวฺ เป็น อก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ
ถ้าเป็นอิตถิลิงค์เป็น ทายิกา

เนติติ นายโก

[ผู้ใด] ย่อมนำไป เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้นำไป
นี ธาตุในความนำไป พกฺทฺธิ อี เป็น เอ แล้ว
เอาเป็น อาย ด้วยอำนาจปัจจัยที่เนื่องด้วย
ณ เหมือนกล่าวแล้วในโคตตตัททิต

อนุสาสตีติ อนุสาสโก

[ผู้ใด] ย่อมตามสอน เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้
ตามสอน อนุ เป็นบทหน้า สาสฺ ธาตุ ใน
ความสอน

สุณาตีติ สาวโก

[ผู้ใด] ย่อมฟัง เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ฟัง
สุ ธาตุ ในความฟัง พกฺทฺธิ อู เป็น โอ แล้ว
เอาเป็น อาว ดังกล่าวแล้ว

ตุ ปัจจัย

กโรตติ กตฺตา, กโรติ สีเลนาติ วา กตฺตา
 [ผู้ใด] ย่อมทำ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ทำ อีก
 อย่างหนึ่ง [ผู้ใด] ย่อมทำ โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้
 นั้น] ชื่อว่าผู้ทำโดยปกติ **กร ธาตุ** ในความทำ
 ลบพยัญชนะที่สวดธาตุ ช้อน **ตุ กตฺตุ** เข้ากับ
 ปรจฺจมาวิภตฺติ เอกวจนะแห่งนามเป็น **กตฺตา**
 เป็นกัตตฺรูป กัตตฺสาธนะ วิเคราะห์หลังลง
 ในตัสสึละ

วทตฺติ วตฺตา

[ผู้ใด] ย่อมกล่าว เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่า ผู้กล่าว
วท ธาตุ ในความกล่าว

ชานาตฺติ ฌาตา

[ผู้ใด] ย่อมรู้ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้รู้ **ฌา ธาตุ**
 ในความรู้

ธาเรตติ ฐาตา

[ผู้ใด] ย่อมทรงไว้ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ทรง-
ไว้ ฐร-ฐา ฐาตุ ในความทรง

ฐ ปัจจย**ปาริ คจฉติ สีเลนาติ ปารคฺ**

[ผู้ใด] ย่อมถึง ซึ่งฝั่ง โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้นั้น]
ชื่อว่าผู้ถึงซึ่งฝั่งโดยปกติ ปาร เป็นบทหน้า
คม ฐาตุ ในความถึง ลบที่สุดฐาตุ ด้วยอำนาจ
ปัจจยที่เนื่องด้วย ฐ แล้วลบ ฐ เสีย เป็น
กัตตุสาธนะ ลงในตัสสีละ

วิชานาติ สีเลนาติ วิญญ

[ผู้ใด] ย่อมรู้วิเศษ โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อ
ว่าผู้รู้วิเศษโดยปกติ วิ เป็นบทหน้า ณา ฐาตุ
ในความรู้ ช้อน ญ

ภิกขุติ สีเลนาติ ภิกขุ

[ผู้ใด] ย่อมขอ โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อว่า
ผู้ขอโดยปกติ ภิกขุ ชาติในความขอ ไม่ลบ
ที่สุดชาติ รัสสะ อุ เป็น อุ

[๑๓๖] วิเคราะห์ในกิจจปัจจัย

ข ปัจจัย

ทุกฺเขน กรียตฺติ ทุกฺกร

[กรรมใด] อันเขาทำได้โดยยาก เหตุนั้น [กรรม
นั้น] ชื่อว่าอันเขาทำได้โดยยาก ทุก เป็น บท
หน้า กร ชาติ ในความทำ ลบ ข ช้อน ก
เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

สุเขน กรียตฺติ สุภโร

[ผู้ใด] อันเขาเลี้ยงได้โดยง่าย เหตุนั้น [ผู้นั้น]
ชื่อว่าอันเขาเลี้ยงได้โดยง่าย สุ เป็นบทหน้า
ภร ชาติ ในความเลี้ยง

ทุกฺเขน รกฺขียตีติ ทฺรฺกฺขํ

[จิตใด] อันเขารักษาได้โดยยาก เหตุนั้น [จิต
นั้น] ชื่อว่าอันเขารักษาได้โดยยาก ทฺ เป็นบท
หน้า รกฺข ธาตุ ในความรักษา

ณฺย ปิจจย**กาทพฺพนฺติ การิยํ**

[กรรมใด] อันเขาพึงทำ เหตุนั้น [กรรมนั้น]
ชื่อว่าอันเขาพึงทำ กรฺ ธาตุ ในความทำ พฤทธิ
อ เป็น อา อิ อาคฺม ลบ ณฺ เสย เป็นกัมมรูป
กัมมสาธนะ

เนตพฺพนฺติ เนยยํ

[สิ่งใด] อันเขาพืงนำไป เหตุนั้น [สิ่งนั้น] ชื่อ
ว่าอันเขาพืงนำไป นิ ธาตุ ในความนำไป
พฤทธิ อี เป็น เอ ลบ ณฺ ช้อน ย

วตฺตพฺพนฺติ วชฺชํ

[คำใด] อันเขาพืงกล่าว เหตุนั้น [คำนั้น] ชื่อ

ว่าอันเขาพึงกล่าว วท ธาตุ ในความกล่าว ลบ
 ญ แล้วเอา ท ที่สุดธาตุ กับ ย ที่สุดปัจจัย
 เป็น ขช

ทमितพุโพิติ ทมโม

[ผู้ใด] อันเขาพึงทราบได้ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อ
 ว่าอันเขาพึงทราบได้ ทม ธาตุ ในความฝึก
 ลบ ญ แล้ว เอา ม ที่สุดธาตุกับ ย เป็น มม

ยุญชิตพุพนฺติ โยคคํ

[สิ่งใด] อันเขาพึงประกอบ เหตุนั้น [สิ่งนั้น] ชื่อ
 ว่าอันเขาพึงประกอบ ยุช ธาตุ ในความ
 ประกอบ ลบ ญ แล้วเอา ช ที่สุดธาตุ กับ ย
 เป็น คค

ครหิตพุพนฺติ คารยหํ

[กรรมใด] อันเขาพึงติเตียน เหตุนั้น [กรรมนั้น]
 ชื่อว่าอันเขาพึงติเตียน ครท ธาตุ ในความติ
 เตียน พฤทธิ อ เป็น อา ลบ ญ แล้วแปร ท
 ไร่เบื้องหลัง ย ไร่เบื้องหน้า

ทาทพพนติ เทยย

[สิ่งใด] อันเขาพึงให้ เหตุนั้น [สิ่งนั้น] ชื่อว่า
 อันเขาพึงให้ ทา ธาตุ ในความให้ ธาตุมี อา
 เป็นที่สุดอยู่หน้า เอา ฌย เป็น เอยย แล้ว
 ลบ อา ด้วยสระสนธิ

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็น
 กิริยาภิตกบ้าง อ. เต จ ภิกขุ คารยหา อนึ่ง
 ภิกษุ ท. เหล่านั้น [อันท่าน] พึงติเตียน

[๑๓๗] วิเคราะห์ในกิตติกิจปัจจัย

อ ปัจจัย

ปฎิ ส ภิชชตติ ปฎิสมภิทา

[ปัญญาใด] ย่อมแตกฉาน ดี โดยต่าง เหตุนั้น
 [ปัญญานั้น] ชื่อว่าแตกฉานดีโดยต่าง ปฎิ ส
 เป็นบทรหน้า ภิท ธาตุในความแตก อิตถิลิงค์

ปฐมาวิภัตติเป็น อา เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ
หิตํ กโรตติ หิตกุกโร

[ผู้ใด] ย่อมทำ ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล เหตุนั้น
 [ผู้นั้น] ชื่อว่าผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล **หิต** เป็น
 บทหน้า **กร** ชาติในความทำ **ช้อน ก**

นิสฺสาย นํ วสตีติ นิสฺสโย

[ศิษย์] อาศัยซึ่งอาจารย์นั้นอยู่ เหตุนั้น
 [อาจารย์นั้น] ชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ [ของศิษย์]
นิ เป็นบทหน้า **สี** ชาติในความอาศัย พฤทธิ
อี เป็น **เอ** แล้วเอาเป็น **อย** แล้วช้อน **สุ** เป็น
 กัตตุรูป กัมมสาธนะ

สิกฺขียตีติ สิกฺขา, สิกฺขณํ วา สิกฺขา

[ธรรมชาติใด] อันเขาศึกษา เหตุนั้น [ธรรมชาตินั้น]
 ชื่อว่าอันเขาศึกษา อีกอย่างหนึ่ง ความ
 ศึกษา ชื่อว่าสิกขา **สิกฺข** ชาติ ในความศึกษา,
 สำเนียงก วิเคราะห์หน้า เป็นกัมมรูป กัมม-

สาธนะ วิเคราะห์หลังเป็นภาวรูป ภาวสาธนะ

วิเนติ เตนาติ วินโย

[บัณทิต] ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เหตุนั้น
[อุบายนั้น] ชื่อว่าเป็นเครื่องแนะนำ [ของ
บัณทิต] วิ เป็นบทหน้า นิ ธาตุ ในความนำ
เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ

ปจมี ภวติ เอตสฺมาติ ปภโว

[แม่น้ำ] ย่อมเกิดก่อน แต่ประเทศนั้น เหตุนั้น
[ประเทศนั้น] ชื่อว่าเป็นแดนเกิดก่อน [แห่ง
แม่น้ำ] ป เป็นบทหน้า ภู ธาตุ พฤทธิ อู เป็น
โอ แล้วเอาเป็น อว เป็นกัตตุรูป อปาทาน-
สาธนะ

อิ ปัจจัย

อุทกํ ทธาตีติ อุทริ

[ประเทศใด] ย่อมทรงไว้ซึ่งน้ำ เหตุนั้น [ประเทศ
นั้น] ชื่อว่าผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ [ทะเล] อุท เป็นบท

หน้า ธา ธาตุในความทรง เป็นกัตตุรูป กัตตุ
 สาธนะ

สนธิยตีติ สนธิ

[วาจาใด อันเขา] ย่อมต่อ เหตุนั้น [วาจานั้น]
 ชื่อว่าอันเขาต่อ ส เป็นบทหน้า ธา ธาตุ ใน
 ความต่อ เอานิคคหิตเป็น น ด้วยนิคคหิตสนธิ
 เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

นิธิยตีติ นิธิ

[สมบัติใด] อันเขาฝังไว้ เหตุนั้น [สมบัตินั้น]
 ชื่อว่าอันเขาฝังไว้ นิ เป็นบทหน้า ธา ธาตุ
 ในความฝังไว้

ณ ปัจจัย

กมุ ม กโรตีติ กมุ มกาโร

[ผู้ใด] ย่อมทำซึ่งกรรม เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อ
 ว่า ผู้ทำซึ่งกรรม กมุ ม เป็นบทหน้า กร ธาตุ
 ในความทำ วิธีพฤทธิ และลบ ณ ปัจจัย

ได้กล่าวแล้วในโคตตัตถิต เป็นกัตตุรูป กัตตุ-
 สาธนะ

รุษชติติ โรโค

[อาพาธใด] ย่อมเสียดแทง เหตุนั้น [อาพาธนั้น]
 ชื่อว่าผู้เสียดแทง รุษ ธาตุ ในความเสียดแทง
 เอา ชฺ เป็น คฺ เพราะ ณ ปัจจัย

วहितพุโหติ วาโท

[ภาระใด] อันเขาพึงนำไป เหตุนั้น [ภาระนั้น]
 ชื่อว่าอันเขาพึงนำไป วหฺ ธาตุ ในความนำไป
 เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

ปจัน ปาโก

ความหุง ชื่อว่าปากะ ปจฺ ธาตุ ในความหุง,
 ตัม เอา จฺ เป็น กฺ เพราะ ณ ปัจจัย เป็น
 ภาวรูป ภาวสาธนะ

ทุสฺสติ เตนาติ โทโส

[ชน] ย่อมประทุษร้าย ด้วยกิเลสนั้น เหตุนั้น
 [กิเลสนั้น] ชื่อว่า เป็นเหตุประทุษร้าย

[แห่งชน] ทุส ธาตุ ในความประทุษร้าย เป็น
กัตตุรูป กรรมสาธนะ

อวารสนุติ เอตถาติ อวาโส

[ภิกษุ ท.] ย่อมอาศัยอยู่ในประเทศนี้ เหตุนั้น
[ประเทศนี้] ชื่อว่าเป็นที่อาศัยอยู่ [แห่งภิกษุ ท.]
อา เป็นบทหน้า ฐ ธาตุ ในความอยู่ เป็น
กัตตุรูป อธิกรรมสาธนะ

ตเว ปัจจัย

กาทเว เพื่อจะทำ กรุ ธาตุ เป็น กา
คนตเว เพื่อจะไป คม ธาตุ เอาที่สุดธาตุ เป็น น
ปัจจัยนี้ลงในจตุตถีวิภัตตินาม

ติ ปัจจัย

มณฺเฑตีติ มติ

[ปัญญาใด] ย่อมรู้ เหตุนั้น [ปัญญานั้น] ชื่อ
ว่าผู้รู้ เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

มถฺยติ เอตายาติ วา มติ

อีกอย่างหนึ่ง [ชน] ย่อมรู้ด้วยปัญญานั้น เหตุ
นั้น [ปัญญานั้น] ชื่อว่าเป็นเหตุรู้ [แห่งชน] เป็น
กัตตุรูป กรณสาธนะ

มนนํ วา มติ

อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ ชื่อว่ามติ มนุ ธาตุ
ในความรู้ ลบที่สุดธาตุ เป็นภาวรูป ภาว-
สาธนะ

สรวตีติ สติ

[ธรรมชาติใด] ย่อมระลึก เหตุนั้น [ธรรมชาติ
นั้น] ชื่อว่าผู้ระลึก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

สรวติ เอตายาติ วา สติ

อีกอย่างหนึ่ง [ชน] ย่อมระลึก ด้วยธรรมชาติ
นั้น เหตุนั้น [ธรรมชาตินั้น] ชื่อว่าเป็นเหตุ
ระลึก [แห่งชน] เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ

สรณํ วา สติ

อีกอย่างหนึ่ง ความระลึก ชื่อว่าสติ สรุ ธาตุ
ในความระลึก เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ

สมปชชิตพุพาทิ สมปตติ

[ธรรมชาติใด อันเขา] พึงถึงพร้อม เหตุนั้น
[ธรรมชาตินั้น] ชื่อว่า อันเขาพึงถึงพร้อม
สํ เป็นบทหน้า ปท ธาตุ ในความถึง เอาที่สุด
ธาตุเป็น ตุ เอานิคคหิตเป็น มุ ด้วยนิคคหิต
สนธิ เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

คจจนฺติ เอตถาติ คติ

[ชน ท.] ย่อมไปในภุมินัน เหตุนั้น [ภุมินัน] ชื่อ
ว่าเป็นที่ไป [แห่งชน ท.] คม ธาตุ ในความไป
ในความถึง ลบที่สุดธาตุ เป็นกัตตรูป อธิกรณ-
สาธนะ

ตุ้ ปัจจัย

กาตุ้ เพื่อจะทำ กร ธาตุ คนตุ้ เพื่อจะไป คม ธาตุ
ปัจจัยนี้ลงในปฐมาและจตุตถีวิภัตตินาม

ยุ ปัจจัย

เจตยตีติ เจตนา

[ธรรมชาติใด] ย่อมคิด เหตุนั้น [ธรรมชาตินั้น]
ชื่อว่าผู้คิด จิต ธาตุในความคิด พฤทธิ อี เป็น
เอ เอา ยุ เป็น อน อิตถิลิงค์ ปฐมาวิภัตตินาม
เป็น อา เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ

กุษมติ สีเลนาติ โภชนโน

[ผู้ใด] ย่อมโภกร โดยปกติ เหตุนั้น [ผู้นั้น] ชื่อ
ว่าผู้โภกรโดยปกติ กุฐ ธาตุในความโภกร พฤทธิ
อุ เป็น โอ เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงใน
ตัสลีละ

ภุชชิตพพนติ โภชนัน

[สิ่งใด] อันเขาพึงกิน เหตุนั้น [สิ่งนั้น] ชื่อว่า

อันเขาพึงกิน ภูษ ชาติในความกิน เป็นกัมมรูป
กัมมสาธนะ

คจฉิยเตติ คมนํ [เฉลยสนามหลวง ๒๕๑๔]

[อันเขา] ย่อมไป เหตุนั้น ชื่อว่า ความไป คม
ชาติ ในความไป เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ

กโรติ เตนาติ กรณํ

[เขา] ย่อมทำ ด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น [สิ่งนั้น] ชื่อ
ว่าเป็นเครื่องทำ [แห่งเขา] กร ชาติ ในความ
ทำ เป็นกัตตรูป กรณสาธนะ

สํวณณียติ เอตายาติ สํวณณนา

[เนื้อความ] อันท่าน ย่อมพรรณนาพร้อม ด้วย
วาจานั้น เหตุนั้น [วาจานั้น] ชื่อว่าเป็นเครื่อง
อันท่านพรรณนาพร้อม [แห่งเนื้อความ] สํ เป็น
บทหน้า วณณ ชาติ ในความพรรณนา เป็น
กัมมรูป กรณสาธนะ

สยนุติ เอตุถาติ สยนํ

[เขา ท.] ย่อมนอนในที่นี้ เหตุนั้น [ที่นี้] ชื่อว่า

เป็นที่นอน [แห่งเขา ท.] สี ธาตุ ในความ
นอน พฤทธิ อี เป็น เอ แล้วเอาเป็น อย
เป็นกัตตรูป อธิกรณสาธนะ

ยุ ปัจจัยนี้ ถ้าธาตุมี ร หรือ ห อยู่ข้างหน้า
แปลง ยุ เป็น อณ แต่ที่มี ห เป็นที่สุด ไม่นิยม
เหมือนที่มี ร เป็นที่สุด

กิริยากิตก์

[๑๓๘] กิตก์ที่เป็นกิริยา เรียกว่ากิริยากิตก์ๆ นี้
ประกอบด้วย วิภัตติ กาล วจนะ ธาตุ วาจก
ปัจจัย เหมือนอาชยาด ต่างแต่ไม่มีบทและบุรุษ
เท่านั้น

วิภัตติและวจนะ

[๑๓๙] วิภัตติแห่งกิริยากิตก์นั้น ไม่มีแผนกหนึ่ง

เหมือนวิภัตติอาชยาด ใช้วิภัตตินาม ถ้านามศัพท์
เป็นวิภัตติและวจนะใด กิริยาภิตกก็เป็นวิภัตติและ
วจนะอันนั้นตาม อย่างนี้

ภิกขุ คามํ ปิณฑาย ปวิฏฺโจะ

ภิกษุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส

[ชน ท.] เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงแล้ว

ซึ่งพระพุทธรเจ้า ว่าเป็นที่ระลึกขี

เอกํ ปุริสํ อดฺตํ คเหตุวา คจฺจนฺตํ ปสฺสามิ

[ข้า] เห็น ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง ถือซึ่งร่ม ไปอยู่

กาล

[๑๔๐] ในภิตกนี้ แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๒ คือ

◎ ปัจจุบันกาล ๑

◎ อดีตกาล ๑

กาลทั้ง ๒ นั้น แบ่งให้ละเอียดได้อีก ดังนี้

ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น ๒ คือ

- ◎ ปัจจุบันแท้ ๑
- ◎ ปัจจุบันใกล้เคียง ๑

อดีตกาล จัดเป็น ๒ เหมือนกัน คือ

- ◎ ล่วงแล้ว ๑
- ◎ ล่วงแล้วเสร็จ ๑

กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูดหรือ
แต่งหนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมายรู้ด้วย ปัจจัย
ที่กล่าวข้างหน้า

[ปัจจุบันกาล]

ปัจจุบันแท้ แปลว่า **อยู่**

อุ. อหํ ฌมมํ สุนนุโต ปีติ ลภามิ

ข้า พังอยู่ ซึ่งธรรม ย่อมได้ ซึ่งปีติ

ปัจจุบันใกล้เคียง แปลว่า **เมื่อ**

อุ. อนุสนธิ ขเวตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ
คาถมาท

[พระศาสดา] เมื่อสืบท่อ ซึ่งอนุสนธิ
แสดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งคาถาอันนี้

[อดีตกาล]

ล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว

อุ. ตโย มาสา อติกุกนฺตา

เดือน ๓ ก้าวล่วงแล้ว

ล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า ครั้น-แล้ว

อุ. เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา

ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่โดยที่ใด

[ภิกษุรูปหนึ่ง] เข้าไปใกล้แล้ว โดยที่นั่น

ครั้นเข้าไปใกล้แล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่ง

พระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ธาดุกิตกันั้นไม่แปลกกับธาดูอาชยาด จึงไม่แสดงไว้ที่นี่

วาก

[๑๔๑] แม้ถึงวากนี้ ก็จัดเป็น ๕ วาก อย่าง
 เดียวกันกับวากในอาชยาด ต่างกันลักรูปแห่ง
 กิริยาศัพท์

๑. กัตตวาก อ. ภิกขุ คามํ ปิณฑาย ปวิฏฺโจะ
 ภิกขุ เข้าไปแล้ว สูบ้าน เพื่อก่อนข้าว
๒. กัมมวาก อ. อธิคโต โข มยายํ ธมฺโม
 ธรรม อันนี้ อันเรา ถึงทับแล้วแล
๓. ภาววาก อ. การณเนตฺถ ภวิตพฺพํ
 อันเหตุ ในสิ่งนี้ ฟังมี
๔. เหตุกัตตวาก อ. สเทวกํ ตารยฺนโต
 [ท่าน] ยังโลกนี้ กับทั้งเทวโลก ให้ข้ามอยู่
๕. เหตุกัมมวาก อ. อยํ ภูโป ปตฺติฏฺฐาปิโต
 พระสฤปนั้ [อันเขา] ให้ตั้งจำเพาะแล้ว

ปัจจัยแห่งกิริยาภิตก

[๑๔๒] ปัจจัยที่สำหรับประกอบกับกิริยาภิตกนั้น จัดเป็น ๓ พวก เหมือนปัจจัยในนามภิตก

- กิตปัจจัย อย่างนี้ อนุต ตวนตุ ตาวี
[กัตตฺวาจก เหตุกัตตฺวาจก]
- กิจปัจจัย อย่างนี้ อนีย ตพฺพ
[กัมมฺวาจก ภาวฺวาจก เหตุกัมมฺวาจก]
- กิตกิจปัจจัย อย่างนี้ มาน ต ตฺน
ตฺวา ตฺวาน [ทั้ง ๕ วาจก]

ในปัจจัยทั้ง ๓ พวกนี้ อนุต มาน บอกรปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่, เมื่อ

ตวนตุ ตาวี ต ตฺน ตฺวา ตฺวาน บอกรอดีตกาล
แปลว่า แล้ว, ครั้น-แล้ว

อนีย ตพฺพ บอกความจำเป็น แปลว่า ควร,
พึง

[๑๔๓] กิตปัจจัย

อนต ปัจจัย

สฺจนฺโต พังอยู่ สฺ ชาติ ในความพัง ณา ปัจจัย

กโรนฺโต ทำอยู่ กร ชาติ ในความทำ โอ ปัจจัย

กถนฺโต กล่าวอยู่ กถ ชาติ ในความกล่าว เอ ปัจจัย

ปัจจัยนี้ถ้าเป็นอดีตลิงค์ ลง อี เป็น สฺจนฺติ
กโรนฺติ กถนฺติ

ตวन्दุ ปัจจัย

สฺตวา พังแล้ว สฺ ชาติ ในความพัง

ภฺตฺตวา กินแล้ว ภฺช ชาติ ในความกิน

วฺลิตฺตวา อยู่แล้ว วสฺ ชาติ ในความอยู่

ถ้าเป็นอดีตลิงค์ เป็น สฺตวตี ภฺตฺตวตี วฺลิตฺตวตี

ดาวี ปัจจย

ปฺ.	อิต.	นปฺ.	คำแปล
สุตาวี	สุตาวินี	สุตาวี	ฟังแล้ว
ภุตตาวี	ภุตตาวินี	ภุตตาวี	กินแล้ว
วุสิตาวี	วุสิตาวินี	วุสิตาวี	อยู่แล้ว

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยกิตปัจจยอย่างนี้
อยู่หน้ากิริยาอาชยาดโดยมาก ฟังเห็นว่าเป็น
เหมือนนบทวิเสสนะ

[๑๔๔] กิจจปัจจย

อนนีย ปัจจย

กรณีย	อันเขาฟังทำ	กร ธาตุ	ในความทำ	เอา
	น	เป็น	ณ	
วจนีย	อันเขาฟังกล่าว	วจ ธาตุ	ในความกล่าว	
โภชนีย	อันเขาฟังกิน	ภุช ธาตุ	ในความกิน	พฤทธิ
	อุ	เป็น	โอ	

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้
เป็นนามกิตก์บ้าง

- อุ. ปณิเตน ขาทนิเยน โภชนิเยน ปรีวลิ
เขาเลี้ยงแล้ว ด้วยของควรเคี้ยว ด้วยของ
ควรบริโภคอันประณีต

ตพพ ปัจจัย

- กตตพพํ อันเขาพึงทำ ลบ รุ ช้อน ต
วตตพพํ อันเขาพึงกล่าว วท ธาตุ เอา ทุ เป็น ต
ภุชิตพพํ อันเขาพึงกิน ลง อิ อากม

[๑๔๕] กิตกัจปัจจัย

มาน ปัจจัย

มาน ปัจจัยนี้ มีคติเหมือน อนุต ถ้าไม่มี ย
ปัจจัยซึ่งลงในกรรม เป็นกัตตุวากก ถ้ามี ย ปัจจัย
นั้น เป็นกัมมวากก อย่างนี้

กัตตฺวาจก คำแปล กัมมวาจก คำแปล
 กุรุมาโน ทำอยู่ กรียมาโน อันเขาทำอยู่
 ภูณฺชมาโน กินอยู่ ภูณฺชียมาโน อันเขากินอยู่
 วทมาโน กล่าวอยู่ วุจฺจมาโน อันเขากล่าวอยู่

ต ปัจจย

๑. ธาตุมี มุ และ นุ เป็นที่สุด ลบที่สุดธาตุ
 คโต ไปแล้ว คม ธาตุ ในความไป, ความถึง
 รโต ยินดีแล้ว รม ธาตุ ในความยินดี
 ขโต อันเขาขุดแล้ว ขนุ ธาตุ ในความขุด
 หโต อันเขาม่าแล้ว หนุ ธาตุ ในความม่า
๒. ธาตุ มี จุ ชุ และ ปุ เป็นที่สุด เอาที่สุดธาตุ
 เป็น ต
 ลิตฺโต อันเขารดแล้ว ลิจ ธาตุ ในความรด
 วิวิตฺโต สงัดแล้ว วิ บทหน้า วิจ ธาตุ
 ในความสงัด
 ภูตฺโต อันเขากินแล้ว ภูช ธาตุ ในความกิน

จตุโต อันเขาสละแล้ว จช ธาตุ ในความสละ

คตุโต อันเขาคุ้มครองแล้ว คขุ ธาตุ ในความ
คุ้มครอง

ตตุโต ร้อนแล้ว ตป ธาตุ ในความร้อน

๓. ธาตุมี อา เป็นที่สุดกิติ ต เป็นกัมมวาจกิติ
ลง อิ อากม

จิโต ยืนแล้ว จา ธาตุ ในความตั้งอยู่

ปีโต อันเขาดීමแล้ว ปา ธาตุ ในความดීම

อภิขุณิโต อันเขาเพ่งจำเพาะแล้ว อภิ บทหน้า
ณา ธาตุ ในความเพ่ง

ภาลีโต อันเขากล่าวแล้ว ภาส ธาตุ
ในความกล่าว

๔. ธาตุมี ทู เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นุน
แล้วลบที่สุดธาตุ

ฉนโน อันเขามุงแล้ว ฉท ธาตุ ในความปิด

สนโน จมแล้ว สท ธาตุหรือ สิท ธาตุ
ในความจม

รุโน ร้องให้แล้ว รุฑ ชาติ ในความร้องให้
 ฉินโน อันเขาตัดแล้ว ฉิท ชาติ ในความตัด
 ภินโน แดกแล้ว ภิท ชาติ ในความแดก
 ทินโน อันเขาให้แล้ว ทา ชาติ ในความให้
 [เอา อา ที ทา เป็น อี]

๕. ชาติผู้มี ร เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฤณ
แล้วลบที่สุดชาติ

ชิณโน แก่แล้ว ชิร ชาติ ในความคร่ำคร่า
 ดิณโน ข้ามแล้ว ตร ชาติ ในความข้าม
 ปุณโน เต็มแล้ว ปุร ชาติ ในความเต็ม

๖. ชาติผู้มี ส เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ฏฐ
แล้วลบที่สุดชาติ

ตฎฐโจ ยินดีแล้ว ตุส ชาติ ในความยินดี
 หฎฐโจ ร่าเริงแล้ว หส ชาติ ในความหัวเราะ
 ปวิฎฐโจ เข้าไปแล้ว ป บทหน้า วิส ชาติ
 ในความเข้าไป

๗. ธาตุมี ฐ และ ฏ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น ทฐ แล้วลบที่สุดธาตุ
 พุฑุโธ รู้แล้ว พุฑุ ธาตุ ในความรู้
 กุฑุโธ โกรธแล้ว กุฑุ ธาตุ ในความโกรธ
 รุฑุโธ ปิดแล้ว รุฑุ ธาตุ ในความกั้น
 ลฑุโธ อันเขาได้แล้ว ลฏ ธาตุ ในความได้
 อารฑุโธ อันเขาปรารภแล้ว อา บทหน้า
 รฏ ธาตุ ในความเริ่ม
๘. ธาตุมี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น นต แล้วลบที่สุดธาตุ
 ปกุกนุโต หลีกไปแล้ว ป บทหน้า กม ธาตุ
 ในความก้าวไป
 ทนุโต ทรมานแล้ว ทม ธาตุ ในความทรมาน
 สนุโต ระวังแล้ว สม ธาตุ ในความสงบ, ระวัง
๙. ธาตุมี ห เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ต เป็น พห แล้วลบที่สุดธาตุ
 รุพูโธ งอกแล้ว รุห ธาตุ ในความงอก

มุทุโท หลงแล้ว มุทุ ธาตุ ในความหลง
 วุทุโท อันน้ำพัดไปแล้ว วุทุ ธาตุ ในความลอย
 บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์บ้าง เหมือนคำว่า
 พุทุโร อ.พระพุทธรเจ้า เป็นต้น

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัยนี้ ถ้างกับสกรรม-
 ธาตุ เป็นกัตตฺวาจก, กัมมวาจก, เหตุกัมมวาจก
 ลงกับอกรรมธาตุ เป็นกัตตฺวาจก หรือภาว
 วาจก (เหตุกัตตฺวาจก ไม่ปรากฏที่ใช้)

คุณาทิ ปัจจัย คือ คุณ ทฺวา ทฺวาน

คุณ	ทฺวา	ทฺวาน	คำแปล
กาทุน	กตฺวา	กตฺวาน	ทำแล้ว
คนฺตุน	คนฺตฺวา	คนฺตฺวาน	ไปแล้ว
หนฺตุน	หนฺตฺวา	หนฺตฺวาน	ฆ่าแล้ว

๑. อุปสัค อยู่หน้าแปลงปัจจัยทั้ง ๓ เป็น ย
 อาทาย ถือเอาแล้ว อา บทหน้า ทา ธาตุ
 ในความถือเอา
 ปทาย ละแล้ว ป บทหน้า ทา ธาตุ
 ในความละ
 นิสุสาย อาศัยแล้ว นิ บทหน้า สี ธาตุ
 ในความอาศัย
๒. ธาตุที่มี ม เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับ
 ที่สุดธาตุ เป็น มม
 อาคมม มาแล้ว อา บทหน้า คม ธาตุ
 ในความไป
 นิกขมม ออกแล้ว นิ บทหน้า ขม ธาตุ
 ในความออก
 อภิรมม ยินดียิ่งแล้ว อภิ บทหน้า รม ธาตุ
 ในความยินดี

๓. ธาตุที่มี ทุ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับ
 ที่สุดธาตุ เป็น ชช

อุปชช เกิดขึ้นแล้ว อุ บทหน้า ปทุ ธาตุ
 ในความเกิด

ปมชช ประมาทแล้ว ป บทหน้า มทุ ธาตุ
 ในความประมาท

อจฉช ชิงเอาแล้ว อา บทหน้า ฉทุ ธาตุ
 ในความชิงเอา

๔. ธาตุที่มี ฐ และ ฎ เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย
 กับที่สุดธาตุ เป็น ทุธา พุภ

วิทุธา แทงแล้ว วิฐ ธาตุ ในความแทง

ลทุธา ได้แล้ว ลฎ ธาตุ ในความได้

อารพุภ ปรารภแล้ว อา บทหน้า รฎ ธาตุ
 ในความเริ่ม

๕. ธาตุที่มี ห เป็นที่สุดอยู่หน้า แปลง ย กับ
 ที่สุดธาตุ เป็น ยห

ปกคฺยห ประคองแล้ว ป บทหน้า คห ธาตุ
 ในความประคอง

สนฺนยห ผูกแล้ว สฺ บทหน้า นห ธาตุ
 ในความผูก

อารฺยห ขึ้นแล้ว อา บทหน้า รห ธาตุ
 ในความขึ้น

๖. แปลง ตฺวา เป็น สุวา ตฺวาน เป็น สุวาน
 เฉพาะ ทิสฺ ธาตุ อย่างเดียว
 อุ. ทิสฺวา, ทิสฺวาน เห็นแล้ว

ศัพท์ที่ประกอบด้วยปัจจัย ๓ ตัวนี้ คือ ตฺน
 ตฺวา ตฺวาน นำหน้ากิริยาอาชยาดเป็นนิตย

สมาส

[๙๔] นามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ท่านย่อเข้า เป็นบทเดียวกัน ชื่อว่าสมาส สมาสนี้บางอย่างก็มีในภาษาของเรา เหมือนคำว่า อย่าทำซึ่งบาป ย่อเข้าสมาสเป็น อย่าทำบาป, สิ่งนี้กำไหล่ด้วยทอง เป็น สิ่งนี้กำไหล่ทอง นายให้รางวัลแก่บ่าว เป็น นายให้รางวัลบ่าว สมุดของใคร เป็น สมุดใคร สัตว์ในน้ำ หรือสัตว์เกิดในน้ำ เป็น สัตว์น้ำ เป็นต้น

สมาสในบาลีภาษา ว่าโดยกิจ มี ๒ อย่าง คือ สมาสที่ลบวิภัตติเสียแล้ว เรียกว่า ลุตตสมาส สมาสที่ไม่ได้ลบวิภัตติ เรียกว่า อลุตตสมาส

ลุตตสมาส มีอุทาหรณ์ว่า

กจिनทุสฺสํ ผ้าเพื่อกจลิน

ราชชนิ ทรัพย์ของพระราชชา เป็นต้น

อลุตตสมาโส มีอุทาหรณ์ว่า

ทูเรนิทานัน วัตถุมนิทานในที่ไกล

อูรลีโลโม พุราหฺมโน พุราหฺมณฺมีชนที่อก

เป็นต้น

สมาสว่าโดยชื่อ มี ๖ อย่าง คือ

◎ กมุขธารโย

◎ ทิคฺ

◎ ตปฺปุริโส

◎ ทวนฺทุโว

◎ อพฺยयीภาโว

◎ พหฺพพิทฺธิ

[กัม-ทฺ-ตฺป-ทะ-อฺพ-พะ]

๑. กัมมธารยสมาส

[๙๕] นามศัพท์ ๒ บท มีวิภัตติและวจนะเป็น
 อย่างเดียวกัน บทหนึ่งเป็นประธาน คือเป็นนามนาม
 บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ คือเป็นคุณนาม หรือเป็น
 คุณนามทั้ง ๒ บท มีบทอื่นเป็นประธาน ที่ท่านย่อ
 เข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า กัมมธารยสมาสฯ นี้ มี
 ๖ อย่าง คือ

- ◎ วิเสสนบุพพบท
- ◎ วิเสสนุตตรบท
- ◎ วิเสสโนภยบท
- ◎ วิเสสโนปมบท
- ◎ สัมภาวนบุพพบท
- ◎ อวธารณบุพพบท

วิเสสนบุพพบท

มีบทวิเสสนะอยู่หน้า บทประธานอยู่หลัง
 อย่างนี้

มหนฺโต ปุริโส มหาปุริโส บุรุษใหญ่
 ขตฺติยา กณฺเฑา ขตฺติยกณฺเฑา นางกษัตริย์
 นีลํ อุปลํ นีลุปปลํ ดอกอุบลเขียว

ในสมาสนี้ เอา มหนฺต คัพทฺ เป็น มหา อย่างนี้

มหารราชา พระราชาผู้ใหญ่

มหาธานี เมืองใหญ่

มหาวนํ ป่าใหญ่ เป็นต้น

บางสมาสท่านก็ย่อบทวิเสสนะ เหลือไว้แต่
 อักษรตัวหน้าอย่างนี้

กฺุจฺฉิตา ทิฏฺฐิ กุทิฏฺฐิ

ทิฏฺฐิอันบังเกิดเกลียด

ปฺรชานํ วจฺนํ ปาวจฺนํ

คำเป็นประธาน

สนฺโต ปุริโส สปฺปุริโส

บุรุษระงับแล้ว

แม้ถึงอย่างนี้ก็เป็นวนิเสสนบุพพบทแท้

วิเสสหนุตรบท

มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า
อย่างนี้

สตโต วิเสโส สตตวิเสโส

ลัตววิเศษ

นโร วโร นรวโร

นระประเสริฐ

มนุโส ทลิตุโท มนุสสทลิตุโท

มนุษย์ขัดสน

วิเสสโนภยบท

มีบททั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ มีบทอื่นเป็นประธาน
อย่างนี้

สิตถจ สมฏจถจ สิตสมฏจ

[จานน์ ที่] ทั้งเย็น ทั้งเกลี้ยง

อนโร จ วธิโร จ อนธวธิโร

[ปุริโส บุรุษ] ทั้งบอด ทั้งหนวก

ขณฺไซ จ ชุชฺไซ จ ขณฺชชุชฺไซ

[ปุริโส บุรุษ] ทั้งกระจอก ทั้งค่อม

วิเสสโนปมบท

มีบทวิเสสนะเป็นอุปมาจัดเป็น ๒ ตามวิเสสนะ
อยู่หน้าและอยู่หลัง

สมาสที่มีอุปมาอยู่หน้า เรียก อุปมาบุพพบโท
มี อุ. อย่างนี้

สงฺขิ อิว ปณฺทริ สงฺขปณฺทริ

[ซีร์ น้านม] ขาว เพียงดั่ง สั่งขี้

กาโก อิว สุโร กากสุโร

[นโร คน] กล้า เพียงดั่ง กา

ทิพฺพํ อิว จกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ

จักขุ เพียงดั่ง ทิพย์

สมาสที่มีอุปมาอยู่หลัง เรียก อุปมานุตตรบโท
มี อุ. อย่างนี้

นโร สीโท อิว นรसीโท

นระ เพียงดั่ง สีหะ

ฌาณํ จกขุ อิว ฌาณจกขุ

ญาณ เพียงดั่ง จักขุ

ปญญา ปาสาโท อิว ปญญาปาสาโท

ปัญญา เพียงดั่ง ปราสาท

สัมภวานบุพพบท

มีบทหน้าอันท่านประกอบด้วย อิติ คัพพ์ บท
หลังเป็นประธาน ดังนี้

ขตติโย [อหัง] อิติ มาโน ขตติยมาโน

มานะ ว่า [เราเป็น] กษัตริย์

สตุโต อิติ สญญา สตุตสญญา

ความสำคัญ ว่า สัตว์

สมโณ [อหัง] อิติ ปฎิณญา สมณปฎิณญา

ปฎิณญาว่า [เราเป็น] สมณะ

อวธารณบุพพบท

มีบทหน้าอันท่านประกอบด้วย เอว คัพท์ [เพื่อจะห้ามเนื้อความอันอื่นเสีย] บทหลังเป็นประธานอย่างนี้

ปณฺญา เอว ปโชโต ปณฺญาปโชโต

[ปทิโป ประทีป] อันโพลงทั่ว คือ ปัญญา

พฺพุโธ เอว รตนํ พฺพุธรตนํ

รัตนะ คือ พระพุทธเจ้า

สทฺธา เอว ธนํ สทฺธาธนํ

ทรัพย์ คือ ศรัทธา

แบบวิเคราะห์ที่ท่านใช้ในคัมภีร์ศัพทศาสตร์ทั้งหลาย ดังนี้

วิเสสนบุพพบท

มหนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ มหฺาปฺริโส

บุรุษ นั้น ด้วย เป็นผู้ใหญ่ ด้วย เหตุนั้น ชื่อ

บุรุษผู้ใหญ่

วิเสสนุคตรบท

สตุโต จ โส วิเสโส จาติ สตุตวิเสโส

ลัตว์ นั้น ด้วย วิเศษ ด้วย เหตุนั้น ชื่อลัตว์
วิเศษ

วิเสสโนภยบท

สิตถจ ตํ สมภูจถจาติ สิตสมภูจ

[จัน ทึ] นั้น เย็น ด้วย เกลี้ยง ด้วย เหตุนั้น
ชื่อว่า ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง [เท่านั้นเป็นตัวอย่าง]

๒. ทิคุสมาส

[๙๖] กัมมธารยสมาสที่มีสังขยาอยู่ข้างหน้า
ชื่อว่า ทิคุสมาสๆ นั้นมี ๒ อย่าง คือ

๐ สมahaโร ๑

๐ อสมahaโร ๑

ทิคุสมาสที่ท่านรวมนามศัพท์ มีเนื้อความ
เป็นพหูวนะ ทำให้เป็นเอกวนะ นบุสกลิงค์ ชื่อ
ว่า สมahaาทิคุ อุ. อย่างนี้

ตโย โลกา ติโลกํ โลก ๓

จตสโส ทิสา จตฺททิสํ ทิศ ๔

ปญจ อินฺทฺริยานิ ปญฺจอินฺทฺริยํ อินฺทฺริย ๕

ทิคุสมาสที่ท่านไม่ได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่า
อสมahaาทิคุ อุ. อย่างนี้

เอโก ปุคฺคโล เอกปุคฺคโล บุคฺคลผู้เดียว

จตสโส ทิสา จตฺททิสา ทิศ ๔ ทั้งหลาย

ปญจ พลานิ ปญฺจพฺลานิ กำลัง ๕ ทั้งหลาย

๓. ตัปปุริสสมาส

[๙๗] นามศัพท์ที่มี อ วิภัติเป็นต้น ในที่สุดท่าน
ย่อเข้าด้วยบทเบื่องปลาย ชื่อ ตัปปุริสสมาสๆ นี้
มี ๖ คือ

- ทุติยัตตปุริโส
- ตติยัตตปุริโส
- จตุตถัตตปุริโส
- ปณจमितตปุริโส
- ฉฏฐัตตปุริโส
- สดตमितตปุริโส

ทุติยัตตปุริสะ อย่างนี้

สุขํ ปตโต สุขปตโต [ปุริโส]

[บุรุษ] ถึงแล้วซึ่งความสุข

คามํ คโต คามคโต [ปุริโส]

[บุรุษ] ไปแล้วสู่บ้าน

สพฺพฺรตฺติ โสภณฺ สพฺพฺรตฺติโสภณฺ [จนฺโท]

[พระจันทร์] งามตลอดราตรีทั้งสิ้น

ตติยาตฺปฺปฺริสะ อย่างนี้

อสุเสน [ยฺตุโต] รโถ อสุสรโถ

รถ [เทียมแล้ว] ด้วยม้า

สลฺเลน วิทฺโธ สลฺลวิทฺโธ [ชนฺตุ]

[สัตว์เกิด] อันลูกศรแทงแล้ว

อลินา กลฺโท อลิกฺลโท

ความทะเลาะเพราะดาบ

จตุตฺตีตฺปฺปฺริสะ อย่างนี้

กจฺฉินฺสฺส ทฺสุสฺสํ กจฺฉินฺทฺสุสฺสํ

ผ้าเพื่อกลิ่น

อาคณฺตฺกฺสฺส ฆตฺตํ อาคณฺตฺกฺฆตฺตํ

ภัตรเพื่อผู้มา

คิลานฺสฺส เภสชฺชํ คิลานฺเภสชฺชํ

ยาเพื่อคนไข้

ปณฺญมิตฺตปฺปฺริสสะ อย่างนี้

โจรมฺหา ภยํ โจรภยํ

ภยํแต่โจร

มรณสฺมา ภยํ มรณภยํ

ความกลัวแต่ความตาย

พนฺธนา มุตฺโต พนฺธนมุตฺโต [สฺตฺโต]

[สัตว์] พ้นแล้วจากเครื่องผูก

หฺนฺฎฐิตฺตปฺปฺริสสะ อย่างนี้

รณฺโฆ ปฺตฺโต ราชปฺตฺโต

บุตรแห่งพระราชา

ธณฺยานํ ราสี ธณฺยราสี

กองแห่งข้าวเปลือก

รฺกฺขสฺส สาขา รฺกฺขสาขา

กิ่งแห่งต้นไม้

สัตตมัตปปุริสะ อย่างนี้

รูเป สณฺญา รูปสณฺญา

ความสำคัญในรูป

สํสาเร ทุกฺขํ สํसारทุกฺขํ

ความทุกข์ในสงสาร

วเน ปฺุปผํ วนปฺุปผํ

ดอกไม้ในป่า

สมาสที่มี น อยู่หน้า อย่างนี้

น พุราหฺมโณ อพุราหฺมโณ

[อัย ชโน ชนนี้] มิใช่พราหมณ์

น วสโล อวสโล

[อัย ชโน ชนนี้] มิใช่คนถ้อย

น อสฺสโ อสฺสโ

[อัย สตฺโต สัตว์นี้] มิใช่ม้า

น อริโย อนริโย

[อัย ชโน ชนนี้] มิใช่พระอริยเจ้า เป็นต้น

เรียกว่า อุกยตปปริสะบั้ง กัมมธาระยะมี น เป็น
 บทหน้าบั้ง

ในสมาสนี้ ถ้าพยัญชนะอยู่หลัง น, เอา น เป็น
 อ เหมือน อพุราหุโมเณ เป็นต้น ถ้าสระอยู่หลังน,
 เอา น เป็น อน เหมือน อนสุโส เป็นต้น

ตปปริสสมาสนี้ ต่างจากกัมมธาระยะอย่างนี้

กัมมธาระยะสมาส มีวิภัตติและวณะเสมอกัน
 บทหนึ่งเป็นประธาน บทหนึ่งเป็นวิเสสนะ หรือ
 เป็นวิเสสนะทั้ง ๒ บท

ส่วนตปปริสสมาส มีวิภัตติและวณะไม่เสมอกัน

๔. ทวันทวสมาส

[๙๘] นามนามตั้งแต่ ๒ คัพท์ขึ้นไปท่านย่อ
เข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า ทวันทวสมาสๆ นี้มี ๒
คือ

○ สมหาโร ๑

○ อสมหาโร ๑ [เหมือนทิกุ]

สมาหารทวันทวสมาส อย่างนี้

สมโถ จ วิปัสสนา จ สมถวิปัสสนา

สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย

ชื่อสมถะและวิปัสสนา

สงฺขโฆ จ ปณโว จ สงฺขปณโว

สังข์ด้วย บัณเฑาะว์ด้วย

ชื่อสังข์และบัณเฑาะว์

ปตฺโต จ จีวรญจ ปตฺตจีวร

บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อบาตรและจีวร

หตถิ จ อสุโส จ รโถ จ ปตติโก จ

หตถิอสุสรถปตติกั

ช้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย

ชื่อช้างและม้าและรถและคนเดิน

อสมอาหารวันทวสมาส อย่างนี้

จนุทิมา จ สุริโย จ จนุทิมสุรียา

พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย

ชื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สมโณ จ พุราหุมนโณ จ สมณพุราหุมนนา

สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย

ชื่อสมณะและพราหมณ์ ท.

สารีปุตโต จ โมคคัลลานโ จ

สารีปุตตโมคคัลลานา

พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย

ชื่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

ปณฺณณฺจ ปุพฺผณฺจ ผลณฺจ ปณฺณปุพฺผผลานิ

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลไม้ด้วย

ชื่อใบไม้และดอกไม้และผลไม้ ท.

ทวันทวสฺมาสนี แปรลกจากวิเสสโนภยบท กัมม-
ธารยสฺมาส อย่างนี้

วิเสสโนภยบท เป็นบทวิเสสนะทั้งสองบท

ส่วนทวันทวสฺมาส เป็นบทประธานทั้งสิ้น

๕. อพยยิภาวสมาส

[๙๙] สมาสที่มีอุปลักหรือนิบาตอยู่หน้า ชื่อว่า
 อพยยิภาวสมาสๆ นี้มี ๒ อย่าง คือ

- อุปสคคบุพพโก
- นิปาตบุพพโก

อุปสคคบุพพกะ มีอุปลักอยู่ข้างหน้า อย่างนี้

นครสฺส สมิปิ อุปนครํ

ทีใกล้เคียง แห่งเมือง ชื่อใกล้เคียง

ทรถสฺส อภาโว นิทุทรถํ

ความไม่มี แห่งความกระวนกระวาย

ชื่อความไม่มีแห่งความกระวนกระวาย

วาทํ อนุวตฺตตติติ อนุวาทํ

[สิ่งใด] ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม เหตุนั้น

[สิ่งนั้น] ชื่อว่าตามลม

วาทสส ปฏิวัตตตติ ปฏิวาท

[สิ่งใด] ย่อมเป็นไปทวนแก่ลม เหตุนั้น

[สิ่งนั้น] ชื่อว่าทวนลม

อตตานํ อธิวตตตติ อชฌตต

[สิ่งใด] ย่อมเป็นไปทับซึ่งตน เหตุนั้น

[สิ่งนั้น] ชื่อว่าทับตน

นิปาทปุพพะกะ มีนิปาทอยู่ข้างหน้า อย่างนี้

วุฑฒานํ ปฏิปภาฏิ ยถาวุฑฒ

ลำดับแห่งคนเจริญแล้ว ท. ชื่อว่า

ตามคนเจริญแล้ว

ชีวสส ยตตโก ปริจฺเฉโท ยาวชีว

กำหนดเพียงไรแห่งชีวิต

ชื่อเพียงไรแห่งชีวิต

ปพฺพตสส ติโร ติโรปพฺพต

ภายนอก แห่งภูเขา

นครสุส พธิ พทินคร

ภายนอก แห่งเมือง

ปราสาทสุส อนุโต อนุโตปราสาท

ภายใน แห่งปราสาท

ภตตสุส ปจฉา ปจฉาภตต

ภายหลัง แห่งภัตตร

สมาสนี้กับตปปริสสมาส ต่างกันดังนี้

ตปปริสสมาส มีบทหลังเป็นประธาน “ไม่ได้
นิยม” ลิงค์และวจนะ

อัพยยิภาวสมาส นี้ มีบทหน้าเป็นประธาน
และเป็นอุปลัก และนิบาต บทหลังเป็นนบุสกลิงค์
เอกวจนะ บางสมาสมีอาการคล้ายกับกัมมธารยะ
เหมือนวิเคราะห์ว่า

เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒิ

ชนเจริญแล้ว ท. ไต ไต ชื่อเจริญแล้วอย่างไร

๖. พหุพพิทิสมาส

[๑๐๐] สมาสอย่างหนึ่ง มีบทอื่นเป็นประธาน
ชื่อว่า พหุพพิทิสมาส

พหุพพิทิสมาส มี ๖ อย่างตามวิภคติ อย่างนี้

- ทุตติยาพหุพพิทิต
- ตตติยาพหุพพิทิต
- จตตติยาพหุพพิทิต
- ปัญจมีพหุพพิทิต
- ฉกฺขสิพหุพพิทิต
- สัตตมีพหุพพิทิต

ทุตติยาพหุพพิทิสมาส

เอาบทที่เป็นทุตติยวิภคติในวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

อาคตา สมณา ยัม โส อาคตสมโณ [อาราโม]
สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด อารามนั้น

ชื่อว่ามีสมณะมาแล้ว

รพฺพหา ลตา ยํ โส รพฺพทลโต [รฺกฺโข]

เครีอวัลย์ ขึ้นแล้ว สู้ต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น

ชื่อว่ามีเครีอวัลย์ขึ้นแล้ว

สมปตฺตา ภิกฺขุ ยํ โส สมปตฺตภิกฺขุ [อาวาโส]

ภิกษุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาสาใด

อวาสนั้น ชื่อว่ามีภิกษุถึงพร้อมแล้ว

คตฺติยาพหุพพิทฺสมาส

เอาบทที่เป็นตติยาวิภัตติในวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โส ชิตินฺทฺริโย [สมฺโณ]

อินทริย์ ท. อันสมณะใด ชนะแล้ว

สมณะนั้น ชื่อว่ามีอินทริย์อันชนะแล้ว

กตฺ ปุณฺณํ เยน โส กตฺปุณฺโณ [ปุริโส]

บุญ อันบุรุษใด กระทำแล้ว บุรุษนั้น

ชื่อว่ามีบุญอันกระทำแล้ว

อาทิต อคฺติ เยน โส อาทิตคฺติ [พฺราหฺมโณ]

ไฟอันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว

พราหมณ์นั้น ชื่อว่ามีไฟอันบูชาแล้ว

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสนะอยู่หลัง อย่างนี้

อคฺติ อาทิต เยน โส อคฺยาทิต [พฺราหฺมโณ]

ไฟอันพราหมณ์ใด บูชาแล้ว

พราหมณ์นั้น ชื่อว่ามีไฟอันบูชาแล้ว

วิส ปิตฺ เยน โส วิสปีโต [สโร]

ยาพิษ อันลูกศรใด ตีแล้ว ลูกศรนั้น

ชื่อว่ามียาพิษอันตีแล้ว

จตุตถิปุพพิทิสมาส

เอาบทที่เป็นจตุตถิปุพพิทิตินวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

ทินฺโน สฺยโก ยสฺส โส ทินฺนสฺยโก [ราชา]

ส่วย [นาคเรติ อันชาวเมือง ท.] ถวายแล้ว

แต่พระราชชาติ พระราชานั้น ชื่อว่า

มีส่วนช่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว
 กตํ ทณฺทกมฺมํ ยสฺส โส กตทณฺทกมฺโม [สิสุโส]
 ทัณฺทกรรม [อาจารย์แอน อ้นอาจารย์]
 กระทำแล้ว แก่ศิษย์ใด ศิษย์นั้น ชื่อว่า
 มีทัณฺทกรรมอันอาจารย์กระทำแล้ว
 สญฺชาโต สํเวโค ยสฺส โส สญฺชาตสํเวโค [ชโน]
 ความสังเวช เกิดพร้อมแล้วแก่ชนใด ชนนั้น
 ชื่อว่าผู้มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว

ปัญจมีพหุพพิทิสมาส

เอาบทที่เป็นปัญจมีวิภัตติในวิเคราะห์เป็นประธาน
 แห่งบทสมาส อย่างนี้

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา โส นิคฺคตชโน [คาโม]
 ชน ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด บ้านนั้น
 ชื่อว่ามีชนออกไปแล้ว
 ปตฺตานิ ผลานิ ยสฺมา โส ปตฺตผลโ [รุกฺโข]
 ผลไม้ ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด

ต้นไม้ นั้น ชื่อว่ามีผลหล่นแล้ว
 วิโต ราโค ยสุมา โส วิตราโค [ภิกษุ]
 รากะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด
 ภิกษุนั้น ชื่อว่ามีรากะไปปราศแล้ว

ฉัฏฐีพหุพพิหิสมาส

เอาบทที่เป็นฉัฏฐีวิภัตติ ในวิเคราะห์เป็นประธาน
 แห่งบทสมาส อย่างนี้

ชีณา อาสวา ยสุส โส ชีณาสโว [ภิกษุ]
 อาสวะ ท. ของภิกษุใด ลั่นแล้ว
 ภิกษุนั้น ชื่อว่ามีอาสวะลั่นแล้ว
 สนตํ จิตตํ ยสุส โส สนตจิตโต [ภิกษุ]
 จิต ของภิกษุใดระงับแล้ว ภิกษุนั้น
 ชื่อว่ามีจิตระงับแล้ว

ฉินฺนา หตฺถา ยสุส โส ฉินฺนหตฺถโ [ปุริโส]
 มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น
 ชื่อว่ามีมือขาดแล้ว

อีกอย่างหนึ่ง บทวิเสสนะอยู่หลัง อย่างนี้

หตถา ฉินฺนา ยสฺส โส หตถจฺฉินฺโน [ปุริโส]

มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว บุรุษนั้น

ชื่อว่ามีมือขาดแล้ว

สัตตมปีพหุพพิหิสมาส

เอาบทที่เป็นสัตตมปีวิภักติ ในวิเคราะห์เป็นประธาน
แห่งบทสมาส อย่างนี้

สมปนฺนานิ สสฺसानิ ยสฺมี โส สมปนฺนสฺสโส
[ชนบท]

ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว

ชนบทนั้น ชื่อว่ามีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว

พหู นทีโย ยสฺมี โส พหุนทีโก [ชนบท]

แม่น้ำ ท. ในชนบทใด มาก ชนบทนั้น

ชื่อว่ามีแม่น้ำมาก

จิตา ลิริ ยสฺมี โส จิตลิริ [ชน]

ครี ตั้งอยู่แล้ว ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า

มีครีตั้งอยู่แล้ว

ในวิเคราะห์แห่งสมาสทั้งหลายเหล่านี้ บท
ประธานและบทวิเสสนะ มีวิภัตติและลิงค์เสมอกัน
แปลกแต่บทสัพพนาม ที่เป็นประธานแห่งบทสมาส
ท่านจึงเรียกสมาสทั้งหลายเหล่านี้ว่า **ตุลยาธิกรณ-
พหูพพิหิสมาส**

พหูพพิหิสมาส มี ๕ อย่างตามลักษณะ อย่างนี้

- ◎ ตุลยาธิกรณพหูพพิหิสมาส
- ◎ ฉัญฐีอุปมาพหูพพิหิสมาส
- ◎ น บุพพบทพหูพพิหิสมาส
- ◎ ภินนาธิกรณพหูพพิหิสมาส
- ◎ สหบุพพบทพหูพพิหิสมาส

ตุลยาธิกรณพหูพพิหิ คือสมาสที่แบ่งตาม
วิภัตติ ๖ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น [ทุติยา-ลัตตมิ]

ฉัญฐีอุปมาพหูพพิหิสมาส

สฺวณฺณสฺส วณฺเณ อิว วณฺเณ ยสฺส โส

สวณฺณวณฺโณ [ภควา]

วรรณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดั่ง
วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ชื่อว่ามีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง
พฺรหฺมโน สโร อิว สโร ยสฺส โส พฺรหฺมสฺสโร
[ภควา] เสียงของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด
เพียงดั่งเสียงแห่งพฺรหฺม พระผู้มีพระภาคเจ้า
นั้น ชื่อว่ามีเสียงเพียงดั่งเสียงแห่งพฺรหฺม

น บุปฺพบทพฺหุพฺพิทฺสมาส

พหุพพิทฺที่แสดงมาแล้วเหล่านี้ มีเนื้อความไม่
ปฏฺิเสธ พหุพพิทฺที่มีเนื้อความปฏฺิเสธ มีวิเคราะหฺ
อย่างนี้

นตฺถิ ตสฺส สโมติ อสโม [ภควา]

ผู้เสมอ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า
มีผู้เสมอหาไม่ได้ หรือไม่มีผู้เสมอ

นตถิ ตสฺส ปฏฺฐิบุคคลโลติ อปฺปฏฺฐิบุคคลโล [ภควา]
 บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่ท่าน เหตุนั้น [ท่าน]
 ชื่อว่ามีบุคคลเปรียบหาไม่ได้ หรือไม่มี
 บุคคลเปรียบ

นตถิ ตสฺส ปุตฺตาทิ อปุตฺตโก [ชโน]
 บุตร ท. ของชนนั้น ไม่มี เหตุนั้น ชนนั้น
 ชื่อว่ามีบุตรหาไม่ได้ หรือไม่มีบุตร

ภินนาธิกรณพหุพพิหิ

ในวิเคราะห์แห่งสมาสใด บททั้งหลายมีวิภัตติต่าง
 กัน ท่านเรียกสมาสนี้ว่า ภินนาธิกรณพหุพพิหิ
 อุทาหรณ์อย่างนี้

เอกรตฺติ วาโส อสฺสาติ เอกรตฺติวาโส
 ความอยู่ ของชนนั้น ล้นคินเดียว เหตุนั้น
 ชนนั้น ชื่อว่ามีความอยู่ล้นคินเดียว
 อฺรฺลฺสิ โลมานิ ยสฺส โส อฺรฺลฺสิโลโม [พฺรฺราหฺมฺโณ]
 ขน ท. ที่อก ของพราหมณ์ใด มีอยู่

พราหมณ์นั้น ชื่อว่ามีขนที่อก
 อสิ หตุเถ ยสฺส โส อสิหตุเถ [โยโย]
 ดาบ [มี] ในมือของทหาร [คนรบ] ไต
 ทหารนั้น ชื่อว่ามีดาบในมือ
 ฉตฺตํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส ฉตฺตปาณิ [ปุริโส]
 รม [มี] ในมือ ของบุรุษใด บุรุษนั้น
 ชื่อว่ามีรมในมือ
 มณิ กณฺเฑ ยสฺส โส มณิกณฺโจ [นาคราชา]
 แก้วมณี [มี] ที่คอของนาคราชใด
 นาคราชนั้น ชื่อว่ามีแก้วมณีที่คอ

ตัวอย่างพหูพหิตที่เป็นพหูวงนะ

กตํ กุสลํ เยหิ เต กตกุสลา [ชนา]
 กุสล อันชน ท. เหล่าใด กระทำแล้ว
 ชน ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีกุสลอันกระทำแล้ว

อาวุธา หตฺถสฺ เยสฺ เต อาวุธฺหตฺถา [โยธา]
 อาวุธ ท. [มี] ในมือ ท. ของทหาร ท. เหล่า
 ไต ทหาร ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีอาวุธในมือ

สหบุพพบทพหุพพิหิสมาส

คือ สมาสที่มี สห เป็นบพหน้า เมื่อเป็นบพ
 สำเร็จแล้วเหลือไว้แต่อักษรตัวหน้า คือ ส แปลว่า
 เป็นไปกับด้วย อย่างนี้

สห ปุตุเตน โย วตฺตตฺติ สปุตุโต [บิดา]
 ชนใด ย่อมเป็นไป กับด้วยบุตร เหตุนั้น
 ชนนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วยบุตร [คือบิดา]
 สห รณฺญา ยา วตฺตตฺติ สราชิกา [ปรีษา]
 บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับด้วยพระราชา
 เหตุนั้น บริษัทนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วย
 พระราชา

สท มจฺเฉเรน ยํ วตฺตตีติ สมจฺเฉรํ [จิตฺตํ]
 จิตฺโต ย่อมเป็นไปกับด้วยความตระหนี่
 เหตุนั้น จิตนั้น ชื่อว่าเป็นไปกับด้วย
 ความตระหนี่

สมาสทอง

พหุพพิทฺธิที่แสดงมานี้เป็นแต่ชั้นเดียว พหุพพิทฺธิ
 บางอย่าง มีสมาสอื่นเป็นทอง อ. อย่างนี้

ธมฺโม เอว จกุกํ ธมฺมจกุกํ จักรคือธรรม
 เป็นอวธารณบุพพท กัมมธารยสมาส
 ปวริ ธมฺมจกุกํ ปวริธมฺมจกุกํ

จักรคือธรรมอันบวร เป็นวิเสสนบุพพท
 กัมมธารยสมาส

ปวตฺติตฺตํ ปวริธมฺมจกุกํ เยน โส ปวตฺติตฺตป-
 ปวริธมฺมจกุกโก [ภควา]

จักรคือธรรมอันบวรอันพระผู้มีพระภาค-
 เจ้าใด ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาค-

เจ้านั้น ชื่อว่ามีจักรคือธรรมอันบวร
อันให้เป็นไปทั่วแล้ว

สมาสนี้เรียกว่า ตติยาดุลยาริกรณพหุพพิทิสมาส
มีอวธารณบุพพท กัมมธารยสมาส และ
วิเสสนบุพพท กัมมธารยสมาสเป็นท้อง

คนุโร จ มาลา จ คนุธมาลา

ของหอมด้วยระเบียบด้วย ชื่อว่าของหอม
และระเบียบ ท. เป็นอสมอาหาร ทวันทวสมาส

ตา อาทโย เยสํ ตานิ คนุธมาลาทีนิ วัตถุณี

มัน ท. [ตา คนุธมาลา ของหอมและระเบียบ
ท. นั้น] เป็นต้น ของวัตถุ ท. เหล่าใด วัตถุ ท.

เหล่านั้น ชื่อว่ามีของหอมและระเบียบ เป็นต้น

สมาสนี้เรียกว่า ฉัญฐิตุลยาริกรณพหุพพิทิสมาส มี
ทวันทวสมาส เป็นท้อง

คนุธมาลาทีนิ ทตุเถสุ เยสํ เต

คนุธมาลาทีทตุธา [มนุสสุสา]

[วัตถุ ท.] มีของหอมและระเบียบ เป็นต้น
 มีในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่าใด
 มนุษย์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่ามีวัตถุมีของ
 หอมและระเบียบ เป็นต้นในมือ

สมาสนี้เรียกว่า **ฉัฐฐิภินนาธิกรณพหุพพิติ** มี
 อสมาหารทวันทวสมาส และฉัฐฐิพหุพพิติ เป็น
 ท้อง

สรุปสมาสทั้ง ๖ ดังนี้

๑. เป็นนามนามล้วน มี ๒ คือ

ทิกุสสมาส และ ทวันทวสมาส

๒. เป็นคุณนามล้วน มี ๑ คือ พหุพพิติสมาส

๓. เป็นได้ทั้งนามทั้งคุณ มี ๓ คือ

กัมมธารยสมาส ตัปปริสสมาส และอภัยยิภาวสมาส

ตัทธิต

[๑๐๒] ปัจจัยหมู่หนึ่ง เป็นประโยชน์เกี่ยวกุลแก่เนื้อความย่อ สำหรับใช้แทนศัพท์ ย่อคำพูดให้สั้นลง เรียกว่า ย่อ เหมือนคำว่า สยามเม ชาโต เกิดในสยาม ลงปัจจัยแทน ชาต เอาไว้แต่ สยาม เป็น สยามิโก เรียกว่า ตัทธิต

ตัทธิตนั้น โดยสังเขปแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ

- สามัญญตัทธิต
- ภาวตัทธิต
- อพยยตัทธิต

[๑๐๓] สามัญญตัทธิต

สามัญญตัทธิต แบ่งออกเป็น ๑๓ อย่าง คือ

- โคตตตัทธิต

- ตรีตยาทิต্তทริต
- ราคาทิต্তทริต
- ชาดาทิต্তทริต
- สมุหัตถทริต
- ฐานัตถทริต
- พหุลัตถทริต
- เสฏฐัตถทริต
- ตทิสลัตถิตถทริต
- ปกตัตถทริต
- สังขยาตถทริต
- ปุรณัตถทริต
- วิภาคัตถทริต

ในคัมภีร์คัพพศาสตร์ทั้งหลาย ท่านแบ่งเป็น ๑๕
เต็ม อุปมาตถทริต, และ นิสิตตถทริต

[โค ต รา ชา / ส จา พ เส / ต ป ส ฺ ปู วิ]

โคตตัตถิต

ในโคตตัตถิต มีปัจจัย ๘ ตัว คือ ฌ ฌายน
ฌาน ฌนุย ฌิ ฌิก ฌว ฌนร [ใช้ลงแทน โคตต
คัพท์ หรือ อปจจ คัพท์ แปลว่า เหล่ากอ]

ผู้ศึกษาพึงทราบว่า เมื่อลงปัจจัยที่มี ฌ ถ้า
สระอยู่หน้าคัพท์เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะ
สังโยคอยู่เบื้องหลัง ต้องพฤทธิ คือ ทีฆะ อ เป็น
อา วิการ อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ เว้นไว้แต่สระที่
อยู่หน้าคัพท์เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้อง
หลัง หรือเป็นทีฆะ ไม่ต้องพฤทธิ และพยัญชนะคือ
ฌ นั้นต้องลบเสีย คงไว้แต่สระที่ ฌ อาศัยอยู่ และ
พยัญชนะอื่นๆ

คัพท์ที่ลง ฌ ปัจจัย อย่างนี้

วสิฏฺฐสฺส อปจจํ วาสิฏฺฐโ

เหล่ากอ แห่งวสิฏฐะ ชื่อวสิฏฐะ

โคตมสฺส อปจํ โคตโม

เหล่ากอ แห่งโคตมะ ชื่อโคตมะ

วสุเทวสฺส อปจํ วาสุเทโว

เหล่ากอ แห่งวสุเทวะ ชื่อวาสุเทวะ

คัมพทีลน ฌายน ปัจจย อย่างนี้

กจฺจสฺส อปจํ กจฺจายโน

เหล่ากอ แห่งกัจจะ ชื่อกัจจายนะ

วจฺจนสฺส อปจํ วจฺจนายโน

เหล่ากอ แห่งวัจฉะ ชื่อวัจจายนะ

โมคฺคฺลฺลียา อปจํ โมคฺคฺลฺลายนโน

เหล่ากอ แห่งนางโมคคัลลี ชื่อโมคคัลลายนะ

คัมพทีลน ฌาน ปัจจย อย่างนี้

กจฺจโน, วจฺจโน, โมคฺคฺลฺลายนโน

วิเคราะห์และคำแปลเหมือน ฌายน ปัจจย

ศัพท์ที่ลง เณยฺย ปัจจัย อย่างนี้

ภคินิยา อปจํ ภาคินเณยโย

เหล่ากอ แห่งพี่น้องหญิง ชื่อภาคินเณยยะ

วินตาย อปจํ เวนเตยโย

เหล่ากอ แห่งนางวินตา ชื่อเวนเตยยะ

โรหิณิยา อปจํ โรหิเณยโย

เหล่ากอ แห่งนางโรหิณี ชื่อโรหิเณยยะ

ศัพท์ที่ลง ณิ ปัจจัย อย่างนี้

ทกขสฺส อปจํ ทกฺขิ

เหล่ากอ แห่งทักษะ ชื่อทักษิ

วสวสฺส อปจํ วาสวิ

เหล่ากอ แห่งวสวะ ชื่อวาสวิ

วรฺณสฺส อปจํ วารฺณิ

เหล่ากอ แห่งวรฺณะ ชื่อวารฺณิ

ศัพท์ที่ลง ณิก ปัจจัย อย่างนี้

สกุยฺยปฺตฺตสฺส อปจํ สากุยฺยปฺตฺติโก

เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งลักยะ ชื่อสากุยฺยปฺตฺติกะ

นาฏปุตตส อปจํ นาฏปุตติโก

เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งชนรำ ชื่อนาฏปุตติกะ
ชินทตตส อปจํ เชนทตติโก

เหล่ากอ แห่งชินทตตะ ชื่อเชนทตติกะ

คัพททีลง ณว ปัจจย อย่างนี้

อุปกุสส อปจํ โอปกโว

เหล่ากอ แห่งอุปกุ ชื่อโอปกวะ

มนุโน อปจํ มานโว

เหล่ากอ แห่งมนุ ชื่อมานวะ

ภคคฺโน อปจํ ภคคโว

เหล่ากอ แห่งภคคฺ ชื่อภคควะ

คัพททีลง เณร ปัจจย อย่างนี้

วิธวาย อปจํ เวธเวโร

เหล่ากอ แห่งหญิงแม่หม้าย ชื่อเวธเวระ

สมณสฺส อปจํ สามเณโร

เหล่ากอ แห่งสมณะ ชื่อสามเณระ

ตรีตยาทิตฺตธิ

ในตรีตยาทิตฺตธิ ลง ณิก ปัจจัย อย่างนี้

นาวาย ตรีตติ นาวิกอ [โย ชโน]

ชนใด ย่อมข้าม ด้วยเรือ เหตุุนั้น [โส ชโน
ชนนั้น] ชื่อนาวิกะ [ผู้ข้ามด้วยเรือ]

ติเลหิ สํสฏฺจํ โภชนํ เตลิกํ

โภชนะ ระคนพร้อมแล้ว ด้วยเมล็ดงา ท.
ชื่อเตลิกะ [ระคนแล้วด้วยงา]

สภฺเณน จรตฺติ สากฏฺวิโก [ชโน]

ชนใด ย่อมเที่ยวไปด้วยเกวียน เหตุุนั้น
[ชนนั้น] ชื่อสากฏิกะ [ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน]

ราชคฺเท ชาโต ราชคฺหิโก [ชโน]

ชนเกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อราชคหิกะ
[ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์]

ตสฺมึ วสฺติ วา ราชคฺหิโก [ชโน]

อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมอยู่ในเมือง
ราชคฤห์ นั้น ชนนั้น ชื่อราชคหิกะ

[ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์]

กาเยน กตัม กมฺมํ กายิกัม

กรรมอันชนทำแล้วด้วยกาย ชื่อกายิกะ

[กรรมอันชนทำแล้วด้วยกาย]

ตสฺมี วา วตฺตตฺตีติ กายิกัม [ยัม กมฺมํ]

อีกอย่างหนึ่ง กรรมใด ย่อมเป็นไป

ในกายนั้น เหตุนั้น [ตัม กมฺมํ] กรรมนั้น

ชื่อกายิกะ [เป็นไปในกาย]

ทฺวาเร นียฺตุโต โทวาริโก [ชโน]

ชน ประกอบแล้ว ในประตุ ชื่อโทวาริกะ

[ผู้ประกอบในประตุ]

สกุณฺเณ หนฺตฺวา ชีวตฺตีติ สากุณฺนิโก [ชโน]

ชนใด ฆ่าซึ่งนกทั้งหลายเป็นอยู่ เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อสากุณิกะ [ผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่]

สงฺขมฺสฺส สนฺตฺกัม สงฺขมิกัม [ยัม วตฺตุ]

ของใด เป็นของมีอยู่แห่งสงฆ์ [ตัม วตฺตุ]

ของนั้น ชื่อสังฆิกะ [ของมืออยู่แห่งสงฆ์]
 อุกฺเขน ทิพฺพตฺติ อุกฺโข [ชโน]
 ชนใด ย่อมเล่น ด้วยสะกา เหตุนั้น
 ชนนั้น ชื่ออุกฺโขกะ [ผู้เล่นด้วยสะกา]

ราคาติตัทธิต

ในราคาติตัทธิต ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

กสาเวน รตฺตํ วตฺถํ กาสาวํ

ผ้า [อันบุคคล] ย่อมแล้ว ด้วยรสผาด ชื่อ

กาสาวะ [ผ้าอันบุคคล ย่อมแล้ว ด้วยรสผาด]

มหิสฺสฺส อิทํ มํสํ มาหิสี

เนื้อนี้ ของกระบือ ชื่อมาหิสะ [ของกระบือ]

มคฺเช ชาโต มาคฺโธ [ชโน]

ชน เกิดแล้ว ในแวนแคว้นมคธ ชื่อมาคระ

[ผู้เกิดในแวนแคว้นมคธ]

ตสฺมี วสฺตฺติ วา มาคฺโธ [ชโน]

อีกอย่างหนึ่ง ชนใด ย่อมอยู่ ในแวนแคว้น

มคธนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อมาคระ

[ผู้อยู่ในแคว้นแคว้นมคธ]

ตตฺร วา อิสฺสโร มาโคโธ [ชโน]

อีกอย่างหนึ่ง ชนเป็นอิสระในแคว้นแคว้นมคธ

นั้น ชื่อมาคระ[เป็นอิสระในแคว้นแคว้นมคธ]

กตฺติกา ย นียตฺโต มาโส กตฺติโก

เดือน ประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา ชื่อกัตติกา

[เดือนประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา]

วฺยากรณํ อธิเตติ เวยฺยากรโณ [ชโน]

ชนใด ย่อมเรียนซึ่งพยากรณ์ เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อเวยยากรณะ [ผู้เรียนซึ่งพยากรณ์]

ชาตาทิตฺทธิต

ในชาตาทิตฺทธิต มีปัจจัย ๓ ตัวคือ อิม อีย กิย

ศัพท์ที่ลง อิม ปัจจัย อย่างนี้

ปุเร ชาโต ปุริโม [ชโน]

ชน เกิดแล้วในก่อน ชื่อปุริมะ [เกิดแล้วในก่อน]

มชฺฌเม ชาโต มชฺฌิมโ [ชโน]

ชน เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อมชฺฌิมะ
[เกิดแล้วในท่ามกลาง]

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิมโ [ชโน]

ชน เกิดแล้วในภายหลัง ชื่อปจฺฉิมะ
[เกิดแล้วในภายหลัง]

ปฺตุโต อสฺส อตฺถิติ ปฺตุติโ

บุตร ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีบุตร

อนฺเต นียฺตุโต อนฺติโ [ชโน]

ชนประกอบ ในที่สุด ชื่ออันติมะ
[ผู้ประกอบในที่สุด]

ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจย อย่างนี้

มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย [ชโน]

ชน เกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย์ ชื่อ
มนุสฺสชาติยะ [เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย์]

อสุสชาติยา ชาโต อสุสชาติโย [สตุโต]

ลัตว์ เกิดแล้ว โดยชาติแห่งม้า ชื่อ

อัสสชาติยะ [เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า]

ปณฺฑิตชาติยา ชาโต ปณฺฑิตชาติโย [ชโน]

ชน เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต ชื่อ

ปณฺฑิตชาติยะ [เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต]

ปณฺฑิตชาติ อสุส อตฺถิติ วา ปณฺฑิตชาติโย

อีกอย่างหนึ่ง ชาติแห่งบัณฑิต ของชนนั้น

มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่าผู้มีชาติแห่งบัณฑิต

ศัพท์ที่ลง กิย ปัจจัย อย่างนี้

อนุเช นียตุโต อนุชกโย [ชโน]

ชน ประกอบแล้ว ในความมืด ชื่ออณฺชกยะ

[ประกอบในความมืด]

สมุหัตถิต

ในสมุหัตถิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณฺ ฌ ตา
ศัพท์ที่ลง กณฺ ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺसानํ สมฺโห มานุสโก

ประชุม แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อ มานุสกะ
[ประชุม แห่งมนุษย์ หรือหมู่แห่งมนุษย์]

มยฺหรานํ สมฺโห มายฺรโก

ประชุม แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อ มายฺรกะ
[ประชุมแห่งนกยูง หรือฝูงแห่งนกยูง]

กโปตานํ สมฺโห กาโปตโก

ประชุม แห่งนกพิราบทั้งหลาย ชื่อกาโปตกะ
[ประชุมแห่งนกพิราบ หรือฝูงแห่งนกพิราบ]

ศัพท์ที่ลง ฌ ปัจจัย อย่างนี้

มนุสฺसानํ สมฺโห มานุสโส

ประชุม แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อมานุสสะ

มยุรานี สมุโห มายูโร

ประชุม แห่งนกยูงทั้งหลาย ชื่อมายูระ

กโปตานี สมุโห กโปโต

ประชุม แห่งนกพิราบทั้งหลาย ชื่อกโปตะ

ศัพท์ที่ลง คา ปัจจัย อย่างนี้

คามานี สมุโห คามตา

ประชุม แห่งชาวบ้านทั้งหลาย ชื่อคามตา

ชนานี สมุโห ชนตา

ประชุม แห่งชนทั้งหลาย ชื่อชนตา

สหายานี สมุโห สหายตา

ประชุม แห่งสหายทั้งหลาย ชื่อสหายตา

ฐานตัทธิต

ในฐานตัทธิต ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

มทนสฺส จานํ มทนียํ

ที่ตั้ง แห่งความเมา ชื่อมทนียะ

[ที่ตั้งแห่งความเมา]

พนฺธนสฺส จานํ พนฺธนียํ

ที่ตั้ง แห่งความผูก ชื่อพฺธนียะ

[ที่ตั้งแห่งความผูก]

โมจนสฺส จานํ โมจนียํ

ที่ตั้ง แห่งความแก้ ชื่อโมจนียะ

[ที่ตั้งแห่งความแก้]

อีย, เอยฺย ปัจจัย ๒ ตัวนี้ ลงในอรรถคือ อรท
[ควร] อย่างนี้

ทสฺสนํ อรทตฺติ ทสฺสนียํ [ชโน]

ชนใด ย่อมควร ซึ่งความเห็น เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อทสสนียะ

[ผู้ควรซึ่งความเห็น หรือนำดู]

ปุชนํ อรหตฺติ ปุชฌิโย ปุชฌเณโย วา [ชโน]

ชนใด ย่อมควร ซึ่งบูชา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อ

ปุชฌิยะ ชื่อปุชฌเณยยะบ้าง [ผู้ควรซึ่งบูชา]

ทกฺขิณํ อรหตฺติ ทกฺขิณเณโย [ชโน]

ชนใด ย่อมควร ซึ่งทักษิณา เหตุนั้น

ชนนั้น ชื่อทักษิณเณยยะ [ผู้ควรซึ่งทักษิณา]

ในลัทธิที่ว่า อีย ปัจจัย ลงในอรรถอันอื่นได้
บ้างอย่างนี้

อุปาทานานํ หิตํ อุปาทานียํ

เกื้อกูล แก่อุปาทานทั้งหลาย ชื่อ

อุปาทานียะ [เกื้อกูลแก่อุปาทาน]

อุทฺเท ภวํ อุทฺธียํ [โกชนํ]

โกชนะ มีในท้อง ชื่ออุทฺธียะ [โกชนะมีในท้อง]

พหุลัตถิต

ในพหุลัตถิต ลง อาลู ปัจจัย อย่างนี้

อภิขณา อสุส ปกติ อภิขณาสุ

อภิขณา เป็นปกติ ของชนนั้น ชนนั้น

ชื่อว่ามีอภิขณาเป็นปกติ

อภิขณา อสุส พหุลา วา อภิขณาสุ

อีกอย่างหนึ่ง อภิขณา ของชนนั้นมาก

ชนนั้น ชื่อว่ามีอภิขณามาก

สีตํ อสุส ปกติ สีตาสุ

หนาว เป็นปกติ ของประเทศนั้น

ประเทศนั้น ชื่อว่ามีหนาวเป็นปกติ

สีตํ เอตุถ พหุลํ วา สีตาสุ

อีกอย่างหนึ่ง หนาว ในประเทศนั้นมาก

ประเทศนั้น ชื่อว่ามีหนาวมาก

ทया อสุส ปกติ ทयाสุ

ความเอ็นดู เป็นปกติของชนนั้น ชนนั้น

ชื่อว่ามีความเอ็นดูเป็นปกติ

ทया อสุส พหุลา วา ทयाลु

อีกอย่างหนึ่ง ความเอ็นดู ของชนนั้นมาก

ชนนั้น ชื่อว่ามีความเอ็นดูมาก

เสฏฐัตถิต

ในเสฏฐัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ทร ตม

อียิสสก อีย อิกุจ

ศัพท์ที่ลง ทร ปัจจัย อย่างนี้

ปาปตโร เป็นบาปกว่า ปณติตตโร เป็นบัณฑิตกว่า

ทินตโร เลวกว่า ปณิตตโร ประณีตกว่า

ศัพท์ที่ลง ตม ปัจจัย อย่างนี้

ปาปตโม เป็นบาปที่สุด ปณติตตโม เป็นบัณฑิต-

ที่สุด ทินตโม เลวกที่สุด ปณิตตโม ประณีตที่สุด

ศัพท์ที่ลง อียิสสก ปัจจัย อย่างนี้

ปาปียิสสโก เป็นบาปกว่า

ศัพท์ที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิโย เป็นบาปกว่า กนิโย น้อยกว่า
 เสยโย ประเสริฐกว่า เชยโย เจริญกว่า

ศัพท์ที่ลง อิกฺวฺจ ปัจจัย อย่างนี้

ปาปิฏฺโจ เป็นบาปที่สุด กนิฏฺโจ น้อยที่สุด
 เสฏฺโจ ประเสริฐที่สุด เชฏฺโจ เจริญที่สุด

ในปัจจัยทั้ง ๕ นี้ **ตฺร** และ **อีย** ปัจจัย ลงใน
 วิเสสคุณศัพท์ **ตม** และ **อิกฺวฺจ** ปัจจัย ลงในอติวิเสส-
 คุณศัพท์ ตามนัยที่กล่าวแล้วในคุณนาม

แต่ท่านแสดงวิเคราะห์ไว้เป็นแบบเดียวไม่ต่าง
 กันอย่างนี้

สพฺเพ อิเม ปาปา อยมิเมสฺ วิเสเสน
ปาปฺติ, ปาปฺโตร, ปาปฺตโม

ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบาป ชนนี้เป็น
 บาปโดยวิเศษ แห่ง [กว่า] ชน ท. เหล่านี้
 เหตุนั้น ชนนี้ ชื่อ ปาปฺตร, ปาปฺตม

ตทัตถัตถิตตัตถิต

ในตทัตถัตถิตตัตถิต ลงปัจจัย ๙ ตัว คือ วิ ส สิ
 อิก อี ร วนตุ มนตุ ณ

ศัพท์ที่ลง วิ ปัจจัย อย่างนี้

เมธา อสฺส อตฺถิติ เมธาวิ

เมธา [ปัญญา] ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
 ชนนั้น ชื่อว่ามีเมธา

มายา อสฺส อตฺถิติ มายาวิ

[มายา] ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
 ชื่อว่ามีมายา

ศัพท์ที่ลง ส ปัจจัย อย่างนี้

สุเมธา อสฺส อตฺถิติ สุเมธโส

เมธาดี ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
 ชื่อว่ามีเมธาดี

ศัพท์ที่ลง สี ปัจจัย อย่างนี้

ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสี

ตปะ [ความเพียรอันเผาบาป] ของชนนั้น
มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีตปะ

เตโช อสฺส อตฺถิติ เตชสี

เดช ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีเดช

ศัพท์ที่ลง อิก ปัจจัย อย่างนี้

ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺทโก

ไม้เท้าของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีไม้เท้า

อตฺถโถ อสฺส อตฺถิติ อตฺถโก

ความต้องการของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีความต้องการ

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺทฺ

ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีไม้เท้า

สุขํ อสฺส อตฺถิติ สุขี

สุข ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีสุข

โภโค อสฺส อตฺถิติ โภคี

โภคะ [สมบัติ] ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีโภคะ

ศัพท์ที่ลง ร ปัจจัย อย่างนี้

มธฺ อสฺส อตฺถิติ มธฺโร

น้ำผึ้ง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีน้ำผึ้ง [มีรสหวาน]

มุขํ อสฺส อตฺถิติ มุขโร

ปากของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีปาก [คนมีปากกล้า]

ศัพท์ที่ลง วนฺตฺ ปัจจย อย่างนี้

คุโณ อสฺส อตฺถิติ คุณฺวา

คุณ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีคุณ

ธนํ อสฺส อตฺถิติ ธนฺวา

ทรัพย์ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีทรัพย์

ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ ปญฺญฺวา

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีปัญญา

บุญฺญํ อสฺส อตฺถิติ บุญฺญฺวา

บุญ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีบุญ

ศัพท์ที่ลง มนฺตฺ ปัจจย อย่างนี้

อายุ อสฺส อตฺถิติ อายุสฺมา

อายุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีอายุ

สติ อสฺส อตฺถิติ สติมา

สติ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีสติ

จกฺขุ อสฺส อตฺถิติ จกฺขุมา

จักขุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีจักขุ [คนตาดีหรือคนมีญาณ]

ชฺหติ อสฺส อตฺถิติ ชฺหติมา

ความโพล่ง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่ามีความโพล่ง

ในลัทธินิติ คัพท์คือ ปุตุติมา ชนมีบุตร ปาปิมา
ชนมีบาป [มาร] ลง อิมนตุ ปัจจัย วิเคราะห์เหมือน
มนตุ ปัจจัย

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

สทฺธา อสฺส อตฺถิติ สทฺโธ

ศรัทธา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่ามีศรัทธา

มจฺเฉรํ อสฺส อตฺถิติ มจฺเฉโร

ความตระหนี่ของคนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
คนนั้น ชื่อว่ามีความตระหนี่

ปกตัตถิต

โนปกตัตถิต ลจ มย ปัจจย อย่างนี้

สฺวณฺณณ ปกตํ โสวณฺณมยํ [ภาชนํ]

ภาชนะ อันบุคคลทำแล้วด้วยทอง ชื่อ
โสวณฺณมยะ [อันบุคคลทำแล้วด้วยทอง]

สฺวณฺณสฺส วิกาโร วา โสวณฺณมยํ [ภาชนํ]

อีกอย่างหนึ่ง ภาชนะเป็นวิการ แห่งทอง
ชื่อ โสวณฺณมยะ [เป็นวิการแห่งทอง]

มตฺติกาย ปกตํ มตฺติกามยํ [ภาชนํ]

ภาชนะ อันบุคคลทำแล้ว ด้วยดิน ชื่อ
มตฺติกามยะ [อันบุคคลทำแล้วด้วยดิน]

มตฺติกาย วิกาโร วา มตฺติกามยํ

อีกอย่างหนึ่ง [ภาชนะ] เป็นวิการ แห่งดิน

ชื่อ มัตติคามยะ [เป็นวิหารแห่งดิน]

อยสา ปกตํ อโยมยํ

[ภาชนะ] อันบุคคลทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่อ

อโยมยะ [อันบุคคลทำแล้วด้วยเหล็ก]

อยโส วิกาโร วา อโยมยํ

อีกอย่างหนึ่ง [ภาชนะ] เป็นวิหาร แห่งเหล็ก

ชื่อ อโยมยะ [เป็นวิหารแห่งเหล็ก]

ปุรณัตถิต

ในปุรณัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ดิย ถ จ ม อี

ศัพท์ที่ลง ดิย ปัจจัย อย่างนี้

ทวินนํ ปุรโณ ทุตติโย

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๒ ชื่อว่าที่ ๒

ติณณํ ปุรโณ ตติโย

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๓ ชื่อว่าที่ ๓

คัพท์ที่ลง ถ ปัจจัย อย่างนี้

จตุนนํ ปุรโณ จตตุโถ

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๔ ชื่อว่าที่ ๔

คัพท์ที่ลง จ ปัจจัย อย่างนี้

ฉนนํ ปุรโณ ฉนุโโจ

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๖ ชื่อว่าที่ ๖

คัพท์ที่ลง ม ปัจจัย อย่างนี้

ปณฺจนนํ ปุรโณ ปณฺจโม

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๕ ชื่อว่าที่ ๕

สตตฺตุนนํ ปุรโณ สตตฺตโม

[ชน] เป็นที่เต็ม แห่งชนทั้งหลาย ๗ ชื่อว่าที่ ๗

ในอดีตถิลิงค์ ตั้งแต่ เอกาทส จน ถึง อฏฺฐารส
ลง อี ปัจจัย อย่างนี้

เอกาทสนนํ ปุรณิ เอกาทสี [อิตฺถิ]

[หญิง] เป็นที่เต็ม แห่งหญิงทั้งหลาย ๑๑

ชื่อว่าที่ ๑๑

ทวาทสนัน ปุรณิ ทวาทสี [อิติ]

[หญิง] เป็นที่เต็ม แห่งหญิงทั้งหลาย ๑๒ ชื่อ
ว่าที่ ๑๒

อทฺเณน ทฺติโย ทิวทฺโธ ทิยทฺโธ

ที่สอง ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อ ทิวทฺธะ และทียทฺธะ
[หนึ่งกับครึ่ง]

อทฺเณน ตฺติโย อทฺตฺติโย อทฺตฺเตยโย

ที่ ๓ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อ อทฺตฺติยะและ
อทฺตฺเตยยะ [สองกับครึ่ง]

อทฺเณน จตฺตฺโถ อทฺตฺทฺโธ

ที่ ๔ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อว่า อทฺตฺทฺธะ
[สามกับครึ่ง]

สังขยัตถิต

ในสังขยัตถิต ลง ก ปัจจัย อย่างนี้

เทว ปริมาณานิ อสุสาติ ทฺวิกํ

ปริมาณทั้งหลาย ของวัตถุนั้น ๒ เหตุนั้น

[วัตถุนั้น] ชื่อว่ามีปริมาณ ๒

ติณิ ปริมาณานิ อสุสาติ ติกํ

ปริมาณทั้งหลาย ของวัตถุนั้น ๓ เหตุนั้น

[วัตถุนั้น] ชื่อว่ามีปริมาณ ๓

วิภาคัตถิต

ในวิภาคัตถิต มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ธา โส

ศัพท์ที่ลง ธา ปัจจัย อย่างนี้

เอเคน วิภาเคน เอกธา

โดยส่วนเดียว ชื่อ เอกธา

ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา

โดยส่วนทั้งหลาย ๒ ชื่อ ทฺวิธา

ศัพท์ที่ลง โส ปัจจัย อย่างนี้

ปเทน วิภาเคน ปทโส

โดยความจำแนก โดยบท ชื่อ ปทโส

สุดเตน วิภาเคน สุดตโส

โดยความจำแนก โดยสูตร ชื่อ สุดตโส

[๑๐๔] **ภาวตัทธิต**

ในภาวตัทธิตมีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต ญย ตตฺน ตา
ณ กณ

ศัพท์ที่ลง ตต ปัจจัย อย่างนี้

[ในชื่อ] จนฺทสฺส ภาโว จนฺทตฺตํ

ความเป็น แห่งพระจันทร์ ชื่อ จันท์ตตะ

[ในชาติ] มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตฺตํ

ความเป็น แห่งมนุษย์ ชื่อ มนุสส์ตตะ

[ในทัพพะ] ทณฺฑิโน ภาโว ทณฺฑิตฺตํ

ความเป็น แห่งคนมีไม้เท้า ชื่อ ทณฑิตตะ

[ในกิริยา] ปาจกสฺส ภาโว ปาจกตฺตํ

ความเป็น แห่งคนหุง ชื่อ ปาจกัตตะ

[ในคุณ] นิลสฺส ภาโว นิลตฺตํ

ความเป็น แห่งของเขียว ชื่อ นิลัตตะ

ศัพท์ที่ลง ฌย ปัจจัย อย่างนี้

ปณฺทิตสฺส ภาโว ปณฺทิจจํ

ความเป็น แห่งบัณฑิต ชื่อ ปันฑิจจะ

กุสลสฺส ภาโว โกสลลํ

ความเป็น แห่งคนฉลาด ชื่อ โกลัลละ

สมณสฺส ภาโว สามณญํ

ความเป็น แห่งสมณะ ชื่อ สามัญญะ

สุทฺทสฺส ภาโว โสทฺทชฺชํ

ความเป็น แห่งเพื่อน [คนมีใจดี] ชื่อ โสทัชชะ

ปุริสสฺส ภาโว โปริสสํ

ความเป็น แห่งบุรุษ ชื่อ โปริสสะ

นิปกสส ภาโว เนปกุํ

ความเป็น แห่งคนมีปัญญา [รักษาไว้ซึ่งตน]

ชื่อ เนปิกกะ

อุปมาย ภาโว โอปมมํ

ความเป็น แห่งอุปมา ชื่อ โอปัมมะ

ผู้ศึกษาพึงสังเกต **ณ** ย ปัจจัยนี้ พฤทธิสระตัว
หน้าที่เป็นรัสสะล้วน และต้องลบพวกปัจจัยที่มี **ณ**
อักษร เมื่อลบ **ณ** แล้ว เหลืออยู่แต่ **ย ลบ อ สระ**
ที่สุดศัพท์ข้างหน้าเสีย เหมือนศัพท์คือ ปัณทิตะ ลบ
อ เสีย คงแต่ ปัณทิต แล้วเอาพยัญชนะที่สุดศัพท์
ซึ่งมีสระอันลบเสียแล้วนั้น กับ **ย ปัจจัย อาเทส**
ตามสถานที่ควร อย่างนี้

เอา **ตย** เป็น **จจ**

เอา **ลย** เป็น **ลล**

เอา **ณย** เป็น **ณณ**

เอา **ทย** เป็น **ชช**

นอกนั้น เอาเป็นเหมือนพยัญชนะหน้า ย ทั้ง
๒ ตัว หรือคงไว้อย่างเดิม ไม่อาเทศ

ในลัททนีติว่า คัพทคือ วิริย ความเป็นผู้กล้า
[ความเพียร] และ อาลลีย ความเป็นผู้เกียจคร้าน
ลง ฌย ปัจจย โสเจยย ความเป็นของสะอาด
ลง เณยย ปัจจย ทาสพย ความเป็นทาส ลง
พย ปัจจย

คัพทที่ลง ดุตน ปัจจย อย่างนี้

ปุถุชชนสฺส ภาโว ปุถุชชนตฺตณํ

ความเป็น แห่งปุถุชน ชื่อ ปุถุชชนัตตณะ

เวทนาย ภาโว เวทนตฺตณํ

ความเป็น แห่งเวทนา ชื่อ เวชนัตตณะ

คัพทที่ลง ตา ปัจจย อย่างนี้

มฺหฺทโน ภาโว มฺหฺทตา

ความเป็น แห่งคนอ่อน [คนใจอ่อน]

ชื่อ มฺหฺทตา

นิทุทธารามสุส ภาโว นิทุทธารามตา

ความเป็น แห่งคนมีความหลับเป็นที่มายินดี

ชื่อ นิทุทธารามตา

สหายสุส ภาโว สหายตา

ความเป็น แห่งสหาย ชื่อ สหายตา

คัพพทีทลง ณ ปัจจัย อย่างนี้

วิสมสุส ภาโว เวสม

ความเป็น แห่งของเสมอปราศ [ไม่เสมอ]

ชื่อ เวสมะ

สุจโน ภาโว โสจ

ความเป็น แห่งของสะอาด ชื่อ โสจะ

มุตฺตโน ภาโว มุตฺตว

ความเป็น แห่งคนอ่อน ชื่อ มัททวะ

ศัพท์ที่ลง กณฺ ปัจจัย คือ

รมณียสฺส ภาโว รามณียกั

ความเป็น แห่งของอันบุคคลพึงยินดี

ชื่อ รามณียกะ

มनुญฺยสฺส ภาโว มานูญญกั

ความเป็น แห่งของที่เป็นที่พอใจ

ชื่อ มานูญญกะ

[๑๐๕] **อภัยยัตถิต**

อภัยยัตถิต มี ปัจจัย ๒ ตัว คือ **ธา ถ** ใช้ลงแทน
 ปการ คัพท์ แปลว่า **ประการ** ดังนี้

ดา ปัจจัย ลงหลังศัพท์นามอย่างนี้

เยน ปกาเรน ยธา โดยประการใด

เตน ปกาเรน ตธา โดยประการนั้น

สพฺพเพน ปกาเรน สพฺพธา โดยประการทั้งปวง

ถ ปัจจัย ลงหลัง **กิ** และ **อิม** อย่างนี้

เกน ปกาเรน กถ โดยประการไร,
 อย่างไร

อิมินา ปกาเรน อิตถ โดยประการนี้,
 อย่างนี้

ศัพท์นอกแบบ มี ๒ คือ

๑. อุปมาศัพท์

ลง อียิตคุด ปัจจัย แทน วีย ศัพท์ อย่างนี้

ธฺโม วีย ทิสฺสตีติ ธฺมายิตตุดฺ [วตฺถุ]

[วตฺถุใด] ย่อมปรากฏ ดุจควน เหตุนั้น

[วตฺถุนั้น] ชื่อ ธฺมายิตตุดฺ [ปรากฏดุจควน]

ติมิรํ วีย ทิสฺสตีติ ติมิรายิตตุดฺ [วตฺถุ]

[วตฺถุใด] ย่อมปรากฏ ดุจหมอก เหตุนั้น

[วตฺถุนั้น] ชื่อ ติมิรายิตตุดฺ [ปรากฏดุจหมอก]

๒. นิสฺสิดศัพท์

ลง ล ปัจจัย แทน นิสฺสิด ศัพท์อย่างนี้

ทฺฏจํ นิสฺสิดํ ทฺฏจลลํ [กมฺมิ]

[กรรม] อาศัยแล้ว ซึ่งวตฺถุอันชั่ว ชื่อ ทฺฏจลล

เวทํ นิสฺสิดํ เวทลลํ [สาสนํ]

[ศาสนา] อาศัยแล้ว ซึ่งเวท ชื่อ เวทลล

ทุฏฺฐโน จานํ ทุฏฺฐลลํ [กมฺม]

[กรรม] เป็นที่ตั้ง แห่งวัดอุอันซัว ชื่อ ทุฏฺฐลละ
เวทสฺส จานํ เวทลลํ [สาสน]

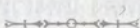
[ศาสนา] เป็นที่ตั้ง แห่งเวท ชื่อ เวทลละ

บทสรุปตัตถิต

๑. โคตตตัตถิต สมุหตัตถิต ภาวตัตถิต เป็นนามนาม
ไม่ต้องมีอัญญบท นอกนั้นเป็นคุณนาม
๒. วิภาคตัตถิต อพยยตัตถิต เป็นอพยยศัพท์ พวก
นิบาต แจกด้วยวิภัตติไม่ได้
๓. บทตัตถิตส่วนใหญ่เป็นนามศัพท์ จึงมีองค์ประกอบ
เหมือนนามศัพท์ คือ ลิงค์ วจนะ วิภัตติ และการันต์

อักขรวิธี

สัทสนธิวิทยา

[๑] เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้กันด้วยอักขระ เมื่ออักขระวิบัติแล้ว ก็เข้าใจเนื้อความยาก เพราะฉะนั้นความเป็นผู้ฉลาดในอักขระจึงมีอุปการะมาก

คำว่าอักขระนั้น ว่าตามที่นักปราชญ์ท่านประสงค์ ก็เป็น ๒ อย่าง

- ๑ เป็นเสียงอย่าง ๑
- ๑ เป็นตัวหนังสืออย่าง ๑

เพราะฉะนั้น เสียงก็ดี ตัวหนังสือก็ดี ชื่ออักขระ

อักขระ แปลว่า

- ๑ ไม่รู้จักสิ้นอย่าง ๑
- ๑ ไม่เป็นของแข็งอย่าง ๑

[๒] อักขระที่ใช้ในภาษาบาลีนั้น มี ๔๑ ตัว คือ
 อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ ๘ ตัว นี้ชื่อ สระ
 ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ
 ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น
 ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห พ ิ [อ]
 ๓๓ ตัวนี้ ชื่อ พยัญชนะ

สระ

[๓] อักขระ ๔๑ ตัวนี้ อักขระเบื้องต้น ๘ ตัว
 ตั้งแต่ อ จนถึง โอ ชื่อว่า สระ ออกเสียงได้ตาม
 ลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ สระ
 ๘ ตัวนี้ ชื่อว่า นิสสัย เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ
 บรรดาพยัญชนะต้องอาศัยสระจึงออกเสียงได้

ในสระ ๘ ตัวนั้น สระมีมาตราเบา ๓ ตัว คือ
 อ อิ อุ ชื่อว่า รัสสะ มีเสียงสั้น เหมือนคำว่า อติ
 ครุ เป็นต้น

สระอีก ๕ ตัว คือ **อา อี อุ เอ โอ** ชื่อว่า **ทิมะ** มีเสียงยาว เหมือนคำว่า **ภาควิ ฐุ เสโซ** เป็นต้น

เอ โอ ๒ ตัวนี้ ที่มีพยัญชนะสังโยค [ตัวสะกด] ซ่อนอยู่เบื้องหลัง จัดเป็น **รัสสะ** เหมือนคำว่า **เสยโย โสตุถิ** เป็นต้น

สระที่เป็นทิมะล้วน และสระที่เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิต อยู่เบื้องหลัง ชื่อว่า **ครุ** มีเสียงหนัก เหมือนคำว่า **ภูปาโล เอสิมนุสสินุโท โโกเสยยัม** เป็นต้น

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะสังโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อ **ลหุ** มีเสียงเบา เหมือนคำว่า **ปติ มุณี** เป็นต้น

สระนั้นจัดเป็น ๓ คู่ คือ

อ อา เรียกว่า **อ วัณโณ**

อิ อี เรียกว่า **อิ วัณโณ**

อุ อุ เรียกว่า **อุ วัณโณ**

เอ โอ ๒ ตัวนี้ เป็นสังยุดตสระ ประกอบ
เสียงสระ ๒ ตัว เป็นเสียงเดียวกัน

อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ

อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ

เพราะฉะนั้น สระ ๒ ตัวนี้ จึงเกิดใน ๒ ฐาน

พยัญชนะ

[๔] อักษรที่เหลือจากสระ ๓๓ ตัว มี ก
เป็นต้น มี นิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อว่า พยัญชนะ คำ
ว่าพยัญชนะนั้น แปลว่า ทำเนื้อความให้ปรากฏ

อักษรเหล่านี้ เป็น นิสลิต เพราะต้อง
อาศัยสระจึงออกเสียงได้

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ

วรรณ ๑

อวรรณ ๑

วรรคจัดเป็น ๕ อย่างนี้

ก ข ค ฆ ง ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรค

จ ฉ ช ฌ ญ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรค

ฎ ฏ ท ฒ ณ ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรค

ด ถ ท ธ น ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ด วรรค

ป ผ พ ภ ม ๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรค

พยัญชนะ ๒๕ ตัวนี้ เป็นพวกๆ กันตามฐาน-
กรณ์ที่เกิด จึงชื่อว่า วรรค

พยัญชนะ ๘ ตัวนี้ คือ ย ร ล ว ส ห พ อ
เรียกว่า อวรรค เพราะไม่เป็นพวกเป็นหมู่กัน
ตามฐานกรณ์ที่เกิด

[๕] พยัญชนะ คือ อ เรียกว่า นิคคหิต ตาม
สาสนโวหาร

เรียกว่า อนุสาร ตามคัมภีร์คัพทศาสตร์

นิคคหิต แปลว่า กดสระ หรือ กรณ์ คือ อวัยวะ
ที่ทำให้เสียง

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ คือ พยัญชนะตัว
นี้ ต้องไปตามหลังสระ คือ อ อี อุ เสมอ เหมือน
คำว่า อหิ เสด์ อกาลี เป็นต้น

ฐานกรณ์ของอักขระ

[๖] ฐาน คือ ที่ตั้งที่เกิดของอักขระมี ๖ คือ

- ◎ กณฺโฐ คอ
- ◎ ตาลุ เพดาน
- ◎ มุฑธา ศีรษะก็ว่า ปุ่มเหงือกก็ว่า
- ◎ ทนฺโต ฟัน
- ◎ โอฏฺโฐ ริมฝีปาก
- ◎ นาลิกา จมูก

อักขระบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิด
ใน ๒ ฐาน อักขระที่เกิดในฐานเดียว อย่างนี้

อ อา, ก ข ค ฆ ง, ห ฅ ตัวนี้

เกิดที่คอ เรียกว่า กณฺจชา

อิ อี, จ ฉ ช ฌ ญ, ย ๘ ตัวนี้

เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชา

ฏ จ ท ฒ ณ, ร พ ๗ ตัวนี้

เกิดที่คิรีระกัว่า ที่ปุ่มเหงือกก็ว่า

เรียกว่า มุทุชา

ต ถ ท ฐ ฑ, ล ส ๗ ตัวนี้

เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนุชา

อุ อู, ป ผ พ ภ ม ๗ ตัวนี้

เกิดที่ริมฝีปาก เรียกว่า โอฏุชา

นิคคหิต เกิดในจมูกเรียกว่า นาสิกฏุชานชา

อักขระเหล่านี้ ยกเสียแต่พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว

คือ ง ญ ฌ น ม เกิดในฐานเดียวกัน

เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและเพดาน

เรียกว่า กณฺจตาลุไซ

โอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก

เรียกว่า กณฺโจฏุไซ

พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว เกิดในสองฐาน คือ
ตามฐานของตนๆ และจมุก

เรียกว่า สกฏฐานนาสิกฏฐานชา

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ฟันและริมฝีปาก เรียกว่า
ทนโตฏฐโช

ห พยัญชนะที่ประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ
ณ ฌ น ม ย ล ว พ เกิดแต่อก
เรียกว่า อรุชา ถ้าไม่ได้ประกอบเกิดในคอตาม
ฐานเดิมของตน เรียกว่า กณฺชชา

[๗] กรรม คือ ฐานที่ทำอักขระ มี ๔ คือ

- ชิวฺหามชฺฌํ ท้ามกลางลิ้น
- ชิวฺโหปคฺคํ ถัดปลายลิ้นเข้ามา
- ชิวฺหคฺคํ ปลายลิ้น
- สกฏฐานํ ฐานของตน

ท้ามกลางลิ้น เป็นกรรมของอักขระ
ที่เป็นतालुชะ

ถดปลายลิ้นเข้ามา เป็นกรณ์ของอักษร

ที่เป็น มุทธชะ

ปลายลิ้น เป็นกรณ์ของอักษรที่เป็นทันตชะ

ฐานของตน เป็นกรณ์ของอักษรที่เหลือนจากนี้

เสียงของอักษร

[๘] มาตราที่จะว่าอักษรนั้น ดังนี้

- ◎ สระสั้นมาตราเดียว
- ◎ สระยาว ๒ มาตรา
- ◎ สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง
๓ มาตรา
- ◎ พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรา

[๙] สระ ๘ ตัวนั้นย่อลงเป็น ๒ คือ

- ◎ มีเสียงสั้นอย่าง ๑
- ◎ มีเสียงยาวอย่าง ๑

[๑๐] แม้ถึงพยัญชนะก็มีเสียงไม่ต่างกันนัก ที่ต่าง

กันคือ ค ช ท ท พ ๕ ตัวนี้
พยัญชนะแบ่งเป็น ๒ ตามที่มีเสียงก้องและไม่ก้อง

○ พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า โฆสะ

○ พยัญชนะที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ

ก ข, จ ฉ, ฎ ฏ, ต ถ, ป ผ และ ส

๑๑ ตัวนี้ เป็น อโฆสะ

พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ

ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ท ฒ ณ, ท ธ น, พ ภ

ม และ ย ร ล ว ห พ ๒๑ ตัวนี้ เป็น
โฆสะ

นิคคหิต

นักปราชญ์ผู้รู้คัพทศาสตร์ประสงค์เป็นโฆสะ

ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ประสงค์เป็น

โฆสาโฆสวิมุตติ คือพ้นจากโฆสะและอโฆสะ

[๑๑] พยัญชนะวรรคที่เป็นโฆสะและอโฆสะ ก็แบ่ง

เป็น ๒ ตามเสียงหย่อนและหนัก

◎ พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหย่อนๆ

ชื่อ **ลิลิต**

◎ พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหนัก

บันลือเสียงดัง ชื่อ **ธนิต**

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕

[คือ ก ค จ ช ฎ ท ต ท ป พ]

เป็น **ลิลิต**

พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕

[คือ ข ขม ฉ ฉม ฐ ฒ ฑ ฒ ผ ภ]

เป็น **ธนิต**

ในคัมภีร์กัจจายนเมทแสดงไว้ว่า พยัญชนะ
ที่สุตวรรค ๕ ตัว เป็น **ลิลิต** แต่ในคัมภีร์ทั้งหลาย
อื่นท่านมิได้กล่าว

[๑๒] พยัญชนะที่เป็นลิลิตอโฆสะ [ก จ ฎ ต ป]

มีเสียงเบาว่าทุกพยัญชนะ

ธนิตอโฆสะ [ข ฉ จ ฎ ผ]

มีเสียงหนักกว่า ลีถิลอโฆสะ

ลีถิลโฆสะ [ค ช ฌ ท ท พ]

มีเสียงดังกว่า ธนิตอโฆสะ

ธนิตโฆสะ [ฆ ฌ ฌ ฐ ภ]

มีเสียงก้องกว่า ลีถิลโฆสะ เป็นชั้นๆ ดังนี้

พยัญชนะสังโยค

[๑๓] ลักษณะที่จะประกอบพยัญชนะซ้อนกันได้ดังนี้
ในพยัญชนะวรรคทั้งหลาย

- ◎ พยัญชนะที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และ
ที่ ๒ ในวรรคของตนได้ [สกุโก อกขร]
- ◎ พยัญชนะที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และ
ที่ ๔ ในวรรคของตนได้ [อคคิ สทุธา]
- ◎ พยัญชนะสุดท้ายวรรค ๕ ตัว ซ้อนหน้าพยัญชนะ
ในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเสียแต่ตัว

ง ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว มิได้มีสำเนียง
ในภาษาบาลี ซ่อนหน้าตัวเองไม่ได้
ในพยัญชนะอรรคทั้งหลาย

○ ย ล ส ซ่อนหน้าตัวเองได้

[๑๔] พยัญชนะ ๔ ตัวคือ ย ร ล ว ถ้าอยู่หลัง
พยัญชนะตัวอื่นออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า
ตัว ส มีสำเนียงเป็นอุสุมะ แม้ถึงเป็นตัว
สะกดของสระตัวหน้าแล้ว ก็ยังมีเสียงปรากฏ
น้อยหนึ่ง

ตัว ท นั้น ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะตัวอื่นก็ทำให้
สระที่อยู่ข้างหน้าตนออกเสียงมีลมมากขึ้น เหมือน
คำว่า พุทฺทม

ถ้าพยัญชนะ ๔ ตัว ฅ ฌ ฎ ม, ย ล ว พ
นำหน้ามีสำเนียงผสมกับพยัญชนะนั้น

อัทธมสระ

[๑๕] พยัญชนะวรรคทั้งปวงเป็นมูคะพยัญชนะไม่มีมาตราเลย เพราะจะรวมเข้ากับพยัญชนะวรรคตัวใดตัวหนึ่งลงในสระเดียวกัน ออกเสียงผสมกันไม่ได้ เป็นได้อยู่แต่ตัวสะกดอย่างเดียว

ส่วนพยัญชนะคือ ย ร ล ว ส ห พ ๓ ตัวนี้ เป็น อัทธมสระ มีเสียงกึ่งสระ คือกึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะเหล่านี้บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันด้วยพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คงออกเสียงหน้อยหนึ่งพอให้รู้ว่าตัวนั้นเป็นตัวสะกด

ลำดับอักษร

[๑๖] ในคัมภีร์मुखमकसारतिपनी ท่านแสดงลำดับอักษรไว้ดังนี้ อักษร ๔๑ ตัวแตกต่างกันโดยฐานที่เกิดเป็นต้น ก็เป็น ๒ อย่าง คือ

◎ เป็นนิสสัยอย่าง ๑

◎ เป็นนิสสิตอย่าง ๑

สระ ที่เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ ชื่อ นิสสัย

พยัญชนะ อันอาศัยสระ ชื่อ นิสสิต

[๑๗] ส่วนพยัญชนะก็เป็น ๒ อย่าง

◎ เป็นวรรค ๑

◎ เป็นอวรรค ๑

ท่านเรียงพยัญชนะวรรคไว้ก่อน พยัญชนะ
ที่มีไวัวรรคไว้หลัง เพราะพยัญชนะวรรคมากกว่า
พยัญชนะที่ไม่ไวัวรรค ให้รู้จักลำดับของพยัญชนะ
วรรคทั้ง ๕ ตามลำดับฐาน

แม้อักษราก็แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

◎ โฆสะ ๑

◎ อโฆสะ ๑

ควรจะเรียงโฆสะไว้ก่อน เพราะมากกว่า แต่
พยัญชนะที่เป็นอโฆสะมีเสียงเบากว่า ท่านจึงได้

เรียงอโฆสะไว้ก่อน โฆสะไว้ภายหลัง

ลำดับการเรียงอักขระ มีดังนี้

๑. เรียงสระไว้ก่อน
๒. ในสระเหล่านั้น ก็เรียงสระที่มีฐานเดียวไว้ก่อน
๓. เรียงพยัญชนะวรรคไว้ก่อน
๔. เรียงพยัญชนะอวรรคไว้หลัง
๕. ในพยัญชนะวรรคนั้น ต้องเรียงพยัญชนะที่มีเสียงเบาไว้ก่อน
๖. แม้พยัญชนะอวรรค ก็ต้องเรียงโฆสะไว้ก่อน เพราะโฆสะมีมากกว่าอโฆสะ
๗. นิคคหิต ท่านเรียงไว้ในที่สุดของพยัญชนะทั้งปวง เพราะไม่มีเสียง ไม่มีพวง และพ้นจากโฆสะและอโฆสะ

สนธิ

[๑๘] **สนธิ** คือ การต่อศัพท์และอักขระให้เนื่องกัน
ด้วยอักขระ

- ◎ เพื่อจะย่ออักขระให้น้อยลง
- ◎ เป็นอุปการะในการแต่งฉันท
- ◎ ทำคำพูดให้สละสลวย

การต่อมี ๒ อย่าง คือ

- ◎ ต่อศัพท์ที่มีวิภัติให้เนื่องด้วยศัพท์ที่มีวิภัติ
เช่น จตตารอ-อิเม เป็น จตตารอเม เป็นต้น
- ◎ ต่อบทสมาส ย่ออักขระให้น้อยลง เช่น
กต-อุปกาโร ต่อเป็น กโตปกาโร

การต่ออักขระจัดเป็น ๓

การต่ออักขระด้วยอักขระนั้น จัดเป็น ๓ ตาม
 ความเป็นประธานก่อนคือ สระสนธิ [ต่อสระ] ๑
 พยัญชนะสนธิ [ต่อพยัญชนะ] ๑ นิคคหิตสนธิ
 [ต่อนิคคหิต] ๑

สนธิกริโยปกรณ

วิธีเป็นอุปการะแก่การทำสนธิ ชื่อว่า สนธิ-
 กริโยปกรณ มี ๘ อย่าง คือ

- โลโป   ลป
- อาเทโส   แปลง
- อาคโม   ลงอักษรตัวใหม่
- วิกาโร   ทำให้ผิดจากของเดิม
- ปกติ   ปรกติ
- ทีโม   ทำให้ยาว
- รสุล   ทำให้สั้น
- สณโฆโค   ซ่อนตัวอักษร

สระสนธิ

[๑๙] ในสระสนธิ ได้สนธิกิริโยปกรณ์เบื้องต้นครบ
ทั้ง ๘ ขาดแต่ สมโยโค อย่างเดียว

โลปะสระสนธิ

โลโปที่ต้นมี ๒ คือ

○ ลบสระหน้า ๑

○ ลบสระหลัง ๑

สระที่สุดของศัพท์หน้า เรียก สระหน้า
สระหน้าของศัพท์หลัง เรียก สระเบื้องปลาย
หรือ สระหลัง

ลบสระหน้า อย่างนี้

สระหน้าเป็นรัสสะ สระหลังเป็นที่ชะ หรือสระหลัง
อยู่หน้าพยัญชนะสังโยค ลบสระหน้า อุ. ว่า

ยสุส-อินุฑุรียานิ	เป็น	ยสุลินุฑุรียานิ
โนทิ-เอตัม	เป็น	โนเทตัม
สเมตฺ-อายสุมา	เป็น	สเมตายสุมา

สระทั้งสองเป็นรัสสะ มีรูปเสมอกัน ลบสระหน้า
แล้ว ทีฆะสระหลัง อ.ว่า

ตตฺร-อยํ เป็น ตตฺรายํ

ครุ-อุปกาโร เป็น ครูปกาโร

สระทั้งสองเป็นรัสสะ มีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหน้า
อย่าทีฆะสระหลัง อ.ว่า

จตุติ-อปาเยติ เป็น จตุหปาเยติ

ยสฺส-อิมานิ เป็น ยสฺสิมานิ

สระหน้าเป็นทีฆะ สระหลังเป็นรัสสะ ลบสระหน้า
ทีฆะสระหลัง อ.ว่า

สทฺฐา-อิธ เป็น สทฺฐีธ

ลบสระหลัง อย่างนี้

สระทั้งสองมีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหลัง อ.ว่า

จตุตาโร-อิเม เป็น จตุตาโรเม

กิณฺนุ-อिमा เป็น กิณฺนุมา

ถ้ามีนิคคหิตอยู่หน้า ลบสระหลัง อ.ว่า

อกินนทุ-อิตี เป็น อกินนทุนฺติ

อาเทศสระสนธิ

[๒๐] อาเทโสมี ๒ คือ

๑ แปลงสระหน้า ๑

๑ แปลงสระหลัง ๑

แปลงสระหน้า อย่างนี้

ถ้า อิ เอ และ อุ โอ อยู่หน้า มีสระอยู่หลัง แปลง
อิ ตัวหน้าเป็น ย ถ้าพยัญชนะข้างหน้าอยู่ ๓ ตัว ลบ
พยัญชนะที่มีรูปเสมอกันเสียตัวหนึ่ง อ.ว่า

ปฏิสณฺจรวฺตฺติ-อสุส เป็น ปฏิสณฺจรวฺตฺยสฺส

อคฺคิ-อาคารํ เป็น อคฺยาคารํ

เอา เอ เป็น ย อ.ว่า

เต-อสุส เป็น ตฺยสฺส

เม-อยํ เป็น มฺยายํ

เต-อหํ เป็น ตฺยาทํ

เอา อุ , โอ เป็น ว อุ.ว่า

อทฺโข-อสุส เป็น อทฺชวสุส

พทุ-อาพาโธ เป็น พทฺวาพาโธ

จกฺขุ-อาปาถํ เป็น จกฺขวาปาถํ

แปลงสระเบื้องหลัง อย่างนี้

ถ้ามีสระอยู่ข้างหน้า แปลง เอ ตัวหน้าแห่ง เอว
คัพทเป็น ริ แล้วรัสสระหน้าให้สั้น อุ.ว่า

ยธา-อิว เป็น ยถริว

ตธา-เอว เป็น ตถริว

อาคมสระสนธิ

[๒๑] อากโม ลงอักษรตัวใหม่นั้น อย่างนี้

ถ้าสระ โอ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ลบ โอ แล้ว
ลง อ อาคมได้บ้าง อุ.ว่า

โส-สีลวา เป็น สสีลวา

โส-ปญฺณวา เป็น สปญฺณวา

เอโส-ธมุโม   เป็น   เอสธมุโม

พยัญชนะอยู่เบื้องปลาย ลบ อ ที่สุดแห่งสระ
เบื้องหน้าเสีย แล้วลง โอ อาคมได้บ้าง อุ.ว่า

ปร-สหสฺส   เป็น   ปโรสหสฺส

สรท-สต   เป็น   สรโทสต

vikaraḥ saṁhitiḥ

[๒๒] विकारो मी २ คือ

○ विकारिणी १

○ विकारिणी १

विकारिणी १   อย่างนี้

เมื่อลบสระเบื้องปลายแล้ว เอาสระเบื้องหน้าคือ อิ
เป็น เอ เอา อุ เป็น โอ อุ.ว่า

मुनि-आलौ   เป็น   मुनेलौ

सु-उत्ति   เป็น   सुत्ति

vikaraṇaṃ in phraṅ phlaya oṅ-āng-nī

lobhāraṇā vikāraṇā saraṅhāṅgā o-ū-wā

ma-lu-t-ō-ri-tā	phēn	ma-lu-tē-ri-tā
phā-nu-tu-sū-sā-ō-w	phēn	phā-nu-tu-sū-sē-w
n-o-pē-ti	phēn	no-pē-ti
o-tu-kā-o-mi-khā-tā	phēn	o-tu-ko-mi-khā-tā

pak-ti-sa-ra-sa-ni

[๒๓] tō-tā-ma-pak-ti o-āng-nī

ko-ō-mī phēn ko-ō-mī

thi-ma-sa-ra-sa-ni

[๒๔] thī-mā mī ๒ kī-o

- thī-ma-sa-ra-sa-nā ๑
- thī-ma-sa-ra-sa-nāṅgā ๑

ทิมะสระหน้า อย่างนี้

เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้ทิมะสระหน้า อ.ว่า

กิสฺ-อิธ   เป็น   กิสฺฐ

สาธฺ-อิติ   เป็น   สาธฺติ

ถ้าพยัญชนะอยู่ข้างหลัง ให้ทิมะสระหน้า อ.ว่า

มุณิ- จเร   เป็น   มุณิจเร

ทิมะสระเบื้องปลาย อย่างนี้

ลบสระหน้าแล้ว ให้ทิมะสระหลัง อ.ว่า

สทฺฐา-อิธ   เป็น   สทฺฐิธ

จ-อุภยฺ   เป็น   จุภยฺ

รัสสะสระสนธิ

[๒๕] รสฺสํ นั้นอย่างนี้ ถ้าพยัญชนะกิติ เอ แห่ง
เอว คัพทกิติ อยู่เบื้องหลัง รัสสะสระข้างหน้าให้มี
เสียงสั้นได้บ้าง อ.ว่า

โกวาที-นาม   เป็น   โกวาทินาม

ยถา-เอว   เป็น   ยถริว

พยัญชนะสนธิ

[๒๖] ในพยัญชนะสนธิ ได้สนธิกิริโยปกรรม ๕ อย่าง
คือ โลโป ๑ อาเทโส ๑ อากโม ๑ ปกติ ๑
สณโฆโค ๑

โลปะพยัญชนะสนธิ

ในโลปะที่ต้นนั้นอย่างนี้

เมื่อลบสระเบื้องต้นปลายที่มีนิคคหิตอยู่หน้าแล้ว ถ้า
พยัญชนะซ้อนเรียงกัน ๒ ตัว ลบเสียตัวหนึ่ง อ.ว่า

เอว-อสฺส	เป็น	เอวฺส
ปฺปฬ-อสฺสา	เป็น	ปฺปฬฺสา

อาเทสพยัญชนะสนธิ

[๒๗] อาเทสพยัญชนะนั้น อย่างนี้

ถ้าสระอยู่หลัง แปลง ติ ที่ทำเป็น ตฺย ให้เป็น จฺจ
อ.ว่า

อิติ-เอวํ เป็น อิจุเจวํ

ปติ-อุตฺตริตฺวา เป็น ปจฺจตฺตริตฺวา

มี เอก อยู่หน้า ให้แปลง ฐ เป็น ท อุ.ว่า

เอกํ-อิธ-อิทํ เป็น เอกมิตาทํ

การแปลงที่ไม่นิยมสระหรือพยัญชนะเบื้องปลาย
อุ.ว่า

ฐ เป็น ท สาธุ-ทสฺสนํ เป็น สาหุทสฺสนํ

ท เป็น ต สุกโท เป็น สุกโต

ต เป็น ฏ ทุกกตํ เป็น ทุกกฏํ

ต เป็น ฐ คนฺตพฺโพ เป็น คนฺตพฺโโพ

ต เป็น ตฺร อตฺตไซฺ เป็น อตฺรไซฺ

ค เป็น ก กุลฺปโค เป็น กุลฺปโก

ร เป็น ล มหาสโร เป็น มหาสโร

ย เป็น ช คฺวโย เป็น คฺวไซฺ

ว เป็น พ กฺวโต เป็น กฺพฺพโต

ย เป็น ก สยํ เป็น สกํ

ช เป็น ย นิช เป็น นิช
 ต เป็น ก นิชโต เป็น นิชโก
 ต เป็น จ ภาโต เป็น ภาโจ
 ป เป็น ผ นิปฺปตฺติ เป็น นิปฺผตฺติ

แปลง อภิ เป็น อพฺภ อ.ว่า
 อภิ-อุคฺคจฺฉติ เป็น อพฺภุคฺคจฺฉติ

แปลง อธิ เป็น อชฺฌ อ.ว่า
 อธิ-โอกาโส เป็น อชฺฌโฌกาโส
 อธิ-อคฺมา เป็น อชฺฌคฺมา

แปลง อว เป็น โอ อ.ว่า
 อว-นทฺธา เป็น โอนทฺธา

อาคมพยัญชนะสนธิ

[๒๘] พยัญชนะอาคม ๘ ตัว คือ ย ว ม ท น ต ร
 ห ถ้าสระอยู่หลัง ลงพยัญชนะอาคมได้บ้าง อย่าง
 นี้

ย อากม เช่น ยถา-อิทํ เป็น ยถายิทํ
 ว อากม เช่น อุ-ทิกฺขติ เป็น วุทิกฺขติ
 ม อากม เช่น ครุ-เอสฺสติ เป็น ครุเมสฺสติ
 ท อากม เช่น อตฺต-อตฺโถ เป็น อตฺตทตฺโถ
 น อากม เช่น อิโต- आयति เป็น อิโตนายติ
 ต อากม เช่น ตสฺมา-อิท เป็น ตสฺมาติท
 ร อากม เช่น สพุภิ-เอว เป็น สพุภิเรว
 พ อากม เช่น ฉ- आयตน์ เป็น ฉพายตน์

ในลัททนีติว่า ลง ท อากมได้บ้าง อุ.ว่า

สุ-อุชฺ เป็น สุหุชฺ
 สุ-อุฏฺจติ เป็น สุหุฏฺจติ

ปกติพยัญชนะสนธิ

[๒๙] ต่อแบบปกติ อย่างนี้

สาธฺ-ทสฺสนํ เป็น สาธฺทสฺสนํ

สัณฺฑโยคพยัญชนะสนธิ

[๓๐] สณฺโฆโค มี ๒ คือ

○ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกันอย่าง ๑

○ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกันอย่าง ๑

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน อ.ว่า

อิธ-ปโมทติ เป็น อิธปฺปโมทติ

จาดฺ-ทลี เป็น จาดฺทุทลี

ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน อย่างนี้

เอาอักขระที่ ๑ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๒

เอาอักขระที่ ๓ ซ้อนหน้าอักขระที่ ๔ อ.ว่า

จตฺตาริ-จานานิ เป็น จตฺตาริฏฺจานานิ

เอโสวจ-ฉมานผล เป็น เอสวจชฺฉมานผล

นิคคหิตสนธิ

[๓๑] ในนิคคหิตสนธิ ได้สนธิกริโยปกรรม ๔ อย่าง
คือ โลโป ๑ อาเทโส ๑ อากโม ๑ ปกติ ๑

โลปะนิคคหิตสนธิ

ในโลปะที่ต้นนั้น อย่างนี้

เมื่อมีสระหรือพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง ลปน
นิคคหิต ซึ่งอยู่เบื้องหน้าได้บ้าง อุ.ว่า

ตาส์-อหฺ เป็น ตาสาหฺ

วิทฺฐนฺ-อคฺคํ เป็น วิทฺฐนคฺคํ

อริยสจฺจจํ-ทสฺสนํ เป็น อริยสจฺจจาทสฺสนํ

พฺพุทฺธานํ-สํสํ เป็น พฺพุทฺธานสํสํ

อาเทสนิคคหิตสนธิ

[๓๒] อาเทสนิคคหิตนั้นอย่างนี้

เมื่อมีพยัญชนะอยู่หลัง นิคคหิตอยู่หน้า แปลง
นิคคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรคได้ทั้ง ๕ ตัว ตาม

สมควรแก้พยัญชนะวรรคที่อยู่เบื้องหลัง อ.ว่า

เป็น ง อ.ว่า เอว-โช เป็น เอวงโช

เป็น ฌ อ.ว่า ธมม-จเร เป็น ธมมฌจเร

เป็น จ อ.ว่า ส-จิตติ เป็น สณฺหจิตติ

เป็น น อ.ว่า ต-นิพพุต เป็น ตนฺนิพพุต

เป็น ม อ.ว่า จิร-ปวาสี เป็น จิรมฺปวาสี

ถ้า เอ และ ท อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตเป็น ฌ
อ.ว่า

ปัจจตต-เอว เป็น ปัจจตตตญเฆว

ต-เอว เป็น ตตญเฆว

เอว-หิ เป็น เอวตฺหิ

ต-หิ เป็น ตตฺหิ

ถ้า ย อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตกับ ย เป็น จจ
อ.ว่า

ส-โยโค เป็น สณฺหโยโค

ในลัททนีติว่า ถ้า ล อยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิต
เป็น ล อย่างนี้

ปุ-ลึงค์ เป็น ปุลลึงค์

ส-ลกฺขณา เป็น สลลฺกฺขณา

ถ้าสระอยู่เบื้องหลัง แปลงนิคคหิตเป็น ม และ ท
อุ.ว่า

ต-อหฺ เป็น ตมหฺ

เอต-อไวจ เป็น เอตทไวจ

อาคมนิคคหิตสนธิ

[๓๓] อาคมนิคคหิตนั้น อย่างนี้

เมื่อสระกิติ พยัญชนะกิติ อยู่เบื้องหลัง ลงนิคคหิต
ได้บ้าง อุ.ว่า

จกฺขุ-อุทปาติ เป็น จกฺขุอุทปาติ

อว-สิโร เป็น อวสิโร

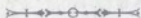
ปกตินิคคหิตสนธิ

[๓๔] ต่อแบบปกติ อย่างนี้

ธมฺมํ-จเร เป็น ธมฺมํจเร

หลักสัมพันธ์

บทคุณ

๑. แปลว่า ผู้, มี, อัน เรียกว่า วิเสสน
๒. แปลว่า เป็น หน้าธาตุ ว่ามี, ว่าเป็น
หรือ ชนุ ธาตุ เรียกว่า วิกติกตดา
๓. แปลว่า ให้เป็น หน้า กรุ ธาตุ
หรือ กัมมวาจก เรียกว่า วิกติกมม

ปฐมวิภักติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง

๑. เป็นประธานในประโยคที่ไม่มีกิริยาคุมพากย์
เรียกว่า **ลึงคตถ**
๒. เป็นประธานในประโยคกัตตวาจก
เรียกว่า **สยกตตธา**
๓. เป็นประธานในประโยคเหตุกัตตวาจก
เรียกว่า **เหตุกตตธา**
๔. เป็นประธานในประโยคกัมมวาจก
หรือเหตุกัมมวาจก เรียกว่า **วุตตกมม**
๕. เป็นประธานในประโยคกิริยาประธานนัย
[ตฺวา ปัจจัยคุมพากย์] เรียกว่า **ปกตีกตตธา**
๖. เป็นประธานในประโยคเปรียบเทียบ
ควบด้วย **วีย** หรือ **อิว** คัพท์
เรียกว่า **อุปมาลึงคตถ**

ทศยาวิภคตีใช้ในอรรด ๖ อย่าง [เข้ากับกริยาอย่างเดียว]

๑. แปลว่า **ซึ่ง** เป็นที่ให้ทำคือ **กรรม**
เรียกว่า **อวุตตกมม**
๒. แปลว่า **สู่** เป็นที่ไปถึง
เรียกว่า **สมุปาปุณยกมม**
๓. แปลว่า **ยัง** เป็นที่ใช้ให้ทำ คือ **ผู้ถูกใช้**
เรียกว่า **การิตกมม**
๔. แปลว่า **สิ้น, ตลอด** เป็นที่ลุล่วง
เรียกว่า **อจจนุตส์โยค**
๕. แปลว่า **กะ, เฉพาะ** เป็นที่รับรู้
เรียกว่า **อกถิตกมม**
๖. แปลไม่ออกสำเนียงอายตนิบาต เป็น
วิเสสนของกริยา เรียกว่า **กริยาวิเสสน**

ตติยาวิภัตติใช้ในอรรถ ๖ อย่าง
[เข้ากับนามบ้าง กิริยาบ้าง อพยยศัพท์บ้าง]

๑. แปลว่า **ด้วย** เป็นวัตถุเครื่องทำ เรียกว่า **กรณ**
๒. แปลว่า **โดย, ตาม, ข้าง** เป็นทางเครื่อง
 แผลก เรียกว่า **ตติยาวิเสสน**
๓. แปลว่า **อัน** เป็นที่ใช้ให้ผู้อื่นทำ คือ ผู้ใช้
 เรียกว่า **อนภิตกตตดา**
๔. แปลว่า **เพราะ** เป็นเหตุ เรียกว่า **เหตุ**
๕. แปลว่า **มี, ด้วยทั้ง** เป็นอาการ
 เรียกว่า **อิตถมมุต**
๖. แปลว่า **กับ, ด้วย** เข้ากับ **สท** หรือ **สทฐี**
 ศัพท์ เป็นเครื่องประกอบ เรียกว่า **สทตถตติยา**

จตุตถีวิภัตติเข้ากับกิริยาอย่างเดียว

๑. แปลว่า แก่ เป็นที่มอบให้ ๒. แปลว่า เพื่อ เป็นที่ส่งไป ๓. แปลว่า ต่อ เป็นที่ประทุษร้าย	}	เรียกว่า สมปทาน

ปัญจมีวิภัตติเข้ากับกิริยา

๑. แปลว่า แต่, จาก เป็นแดนออกไป } เรียกว่า
๒. แปลว่า กว่า เป็นแดนเปรียบเทียบ } อุปาทาน
๓. แปลว่า เหตุ, เพราะ เป็นเหตุ เรียกว่า เหตุ

ัญญูวิภัตติใช้ในอรรด ๖ อย่าง เข้ากับนามและกิริยานาม

๑. แปลว่า แห่ง, ของ เรียกว่า สามีสมฺพนุช
๒. แปลว่า แห่ง เข้ากับภาวศัพท์ และความมี, ความเป็น เรียกว่า ภาวาทิสมฺพนุช
๓. แปลว่า แห่ง เนื่องในหมู่ เรียกว่า สมุทสมฺพนุช
๔. แปลว่า แห่ง...หนา เป็นที่รวมกันอยู่
เรียกว่า นิทุธารณ [มี นิทุธารณีย รัับ]
๕. แปลว่า เมื่อ ในประโยคอนุาทร
เรียกว่า อนุาทร [มี อนุาทรกิริยา รัับ]
๖. แปลว่า ซึ่ง เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์
เรียกว่า ฉญจิกมม

สัตตมีวิภคติใช้ในอรรถ ๑๒ อย่าง เข้ากับนามและกิริยา

๑. แปลว่า ใน เป็นที่กำบัง หรือ เป็นที่ปกปิด
เรียกว่า ปฏิจจนนารธาร
๒. แปลว่า ใน เป็นที่ซึ่มซาบ หรือรวมกันอยู่
เรียกว่า พุยาปิการธาร
๓. แปลว่า ใน เป็นที่อาศัยอยู่ เรียกว่า วิสยาธาร
๔. แปลว่า ใน เข้ากับกิริยา ไม่ลงอรรถไหน
[มาตรฐาน] เรียกว่า อารธาร
๕. แปลว่า ใน เข้ากับนาม ไม่ลงอรรถไหน
เรียกว่า ภินนารธาร
๖. แปลว่า ใน, ณ กาลเวลา เรียกว่า กาลสตุตตมิ
๗. แปลว่า ในเพราะ เป็นเครื่องหมาย หรือเหตุ
เรียกว่า นิमितตสตุตตมิ
๘. แปลว่า ใน..หนา เรียกว่า นิทุธารณ
[มี นิทุธารณีย รับ]

๙. แปลว่า **ครั้นเมื่อ** เป็นประธานในประโยค
ลักษณะ เรียกว่า **ลักษณ** หรือ **ลักษณวन्द**
[มี ลักษณกิริยา รับ]
๑๐. แปลว่า **เหนือ, บน, ที่** เป็นที่รองรับไว้
เรียกว่า **อุปสิเลสิกาทาร**
๑๑. แปลว่า **ใกล้, ณ** เป็นที่ใกล้เคียง
เรียกว่า **สมิปาทาร**
๑๒. แปลว่า **อันว่า [อ.] ลงในอรรถปฐมาวิภัตติ**
เป็นประธาน เรียกว่า **สตุตมีปจจตุต**

ประธานพิเศษไม่แจกวินัดตินาม

๑. **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น เรียกว่า **ลึงคตถ**
๒. **เอว** อ.อย่างนั้น เรียกว่า **สจจวากลึงคตถ**
๓. **อล** อ.อย่าเลย, อ.พอละ
เรียกว่า **ปฐิสเรลึงคตถ, ลึงคตถ**
๔. **อชช** อ.วันนี้ เรียกว่า **สตุตมีปจจตุต**
๕. **อิทานิ** อ.บัดนี้, อ.กาลนี้ เรียกว่า **สตุตมีปจจตุต**

๖. **ตุ้** ปัจจัย ใช้เป็นประธาน เช่น กเถตุ้

อ.การกล่าว เรียกว่า **ตุ้**ตุ้

๗. **กิมงค์** ปน ก็ อ.องค์อะไรเป็นเหตุเล่า

กิมงค์ เรียกว่า **ลึงคตุ้**

ปน คัพท์ ปุจฉนตุ้

๘. **สาธุ** อ.ดีละ เรียกว่า **ลึงคตุ้**

กิริยาคุมพากย์ และกิริยาในระหว่าง

๑. กิริยาอาชยาด เรียกว่า **อาชยาดบท**

๒. กิริยากิตก์ คือ **ต, อนีย, ตพพ** ปัจจัย

ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ เรียกว่า **กิตบท, กิตตบท**

๓. **ต, อนีย, ตพพ** เป็นวิเสสนของนาม

เรียกว่า **วิเสสน**

๔. **ต, อนีย, ตพพ** อยู่หน้าธาตุ ว่ามี, ว่าเป็น

หรือ **ชน** ธาตุ เรียกว่า **วิกติกตุ้**

๕. **ต, อนีย, ตพพ** อยู่หน้า **กร** ธาตุ

หรือกัมมวาจก เรียกว่า **วิกติกมม**

๖. **อนุต, มาน** เป็นกิริยาในระหว่างประกอบด้วย
 ปฐมวิภัตติ อยู่หลังตัวประธาน สัมพันธ์เข้า
 กับตัวประธาน เรียกว่า **อพฺภนฺตฺรกิริยา**
๗. **อนุต, มาน** เป็นกิริยาในระหว่าง อยู่หน้า
 ประธาน หรือประกอบด้วยวิภัตติอื่นจากปฐม
 วิภัตติจะอยู่หน้าหรือหลังก็ตาม
 เรียกว่า **วิเสสน**
๘. **อนุต, มาน** ประกอบด้วยสัตตมวิภัตติเป็นกิริยา
 รับรอง **ลกฺขณ** เรียก **ลกฺขณกิริยา**
 หรือ **ลกฺขณวนฺตฺกิริยา**
๙. **อนุต, มาน** ประกอบด้วยฉฐฐวิภัตติเป็นกิริยา
 รับรอง **อนาทร** เรียกว่า **อนาทรกิริยา**
- ตฺน, ตฺวา, ตฺวาน** ปัจจัย
๑. ตฺนาทิจปัจจัย แปลว่า **แล้ว** แปลตามลำดับกิริยา
 เรียกว่า **ปฺพฺพกาลกิริยา**
๒. ตฺนาทิจปัจจัย แปลไม่ออกสำเนียงปัจจัย ตาม

ลำดับกิริยา เรียกว่า **สมานกาลกิริยา**

๓. ตูนาทิปัจจัจย แปลว่า **แล้ว** แปลหลังกิริยา
 คุมพากย์ เรียกว่า **อปรกาลกิริยา**
๔. ตูนาทิปัจจัจย แปลว่า **เพราะ** แปลหลังกิริยา
 คุมพากย์ เรียกว่า **เหตุกาลกิริยา** หรือ **เหตุ**
๕. ตูนาทิปัจจัจย แปลไม่ออกสำเนียงปัจจัจยหลัง
 กิริยา เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๖. ตูนาทิปัจจัจย แปลว่า **ครั้ง...แล้ว** แปลก่อน
 กิริยาอื่นถัดกิริยาคุมพากย์ประโยคหน้า เรียก
 ว่า **ปรีโยสานกาลกิริยา**
๗. ตูนาทิปัจจัจย แปลไม่ออกสำเนียงปัจจัจยหลัง
 นาม เรียกว่า **วิเสสน**

อติ ศัพท์เรียกชื่อสัมพันธ์ได้ ๙ อย่าง

๑. แปลว่า **ว่า...ดั่งนี้** อมความไว้เต็มที่เข้ากับกิริยา
 เรียกว่า **อาการ**
๒. แปลว่า **ว่า...ดั่งนี้** อมความไว้เต็มที่เข้ากับนาม

เรียกว่า **สรูป**

๓. แปลว่า **มีว่า...ดังนี้** เป็นต้น อมความไว้บาง
ส่วนเข้ากับนาม เรียกว่า **อาทฺยตฺถ**
๔. แปลว่า **ชื่อว่า** ใช้บอกชื่อ เข้ากับกิริยาศัพท์
ภายใน อิติ เรียกว่า **สมฺญาโชตก**
๕. แปลว่า **เพราะเหตุนี้** วางไว้เป็นตัวอย่างไม่
เข้าสัมพันธ์ เรียกว่า **นิทฺสฺสน**
๖. แปลว่า **เพราะเหตุนั้น** ในรูปวิเคราะห์ที่ไม่เข้า
สัมพันธ์ เรียกว่า **เหตุวตฺถ**
๗. แปลว่า **ด้วยประการดังนี้** สรูปเนื้อความไม่
เข้าสัมพันธ์ เรียกว่า **ปการตฺถ**
๘. แปลว่า **คือ** อมความข้างในแต่สัมพันธ์เข้าข้าง
นอก เรียกว่า **สรูป**
๙. แปลว่า **แล, ดังนี้แล** เมื่อจบเรื่อง ถ้ามี อิติ
ศัพท์ๆ เดียว เรียกว่า **สมาปนฺน**
ถ้ามี อิติ ๒ ศัพท์

เรียกว่า **สมาปนฺน, ปริสมาปนฺน**

ประมวลชื่อสัมพันธ์นิบาตหมวดต่างๆ

๑. นิบาตบอกอาลปน เรียกว่า **อาลปน**
๒. นิบาตบอกกาล เรียกว่า **กาลสตตฺถมี**
๓. นิบาตบอกที่ เรียกว่า **อาธาร**
๔. นิบาตบอกปริจเฉท เรียกว่า **ปริจเฉทนตฺถ**
๕. นิบาตบอกความถาม เรียกว่า **ปุจฉนตฺถ**
๖. นิบาตบอกความรับ เรียกว่า **สมปฏฺฐฉนตฺถ**
๗. นิบาตบอกความเตือน เรียกว่า **อุยฺโยชนตฺถ**
๘. นิบาตบอกความไต่ถามแล้วลือ
เรียกว่า **อนุสุสวนตฺถ**
๙. นิบาตบอกประการ เรียกว่า **ปการตฺถ**
๑๐. นิบาตบอกอย่างอื่นแปลผิดจากปกติเดิม
หลังกิริยา เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**

นิบาต ทิ, จ, ปน, ตุ

๑. แปลว่า ก็, แล, ก็แล เริ่มต้นข้อความ
เรียกว่า วากุยารมุก หรือ วากุยารมุกโชตก
๒. แปลว่า อนึ่ง กล่าวอีกนัยหนึ่ง
เรียกว่า สมุปิณฑนตล
๓. แปลว่า ถึงอย่างนั้น อยู่หลัง กิณฺจาปิ
หรือ กามิ์ เรียกว่า อรุจิสฺจนตล
๔. แปลว่า เหมือนอย่างว่า อยู่หลัง ยถา
เรียกว่า ตปฺปาฎิกรณโชตก
๕. แปลว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า กล่าวแย้งต่าง
ประธานกัน เรียกว่า ปกฺขนฺตรโชตก
๖. แปลว่า แต่ว่า กล่าวแย้ง ตัวประธานเดียวกัน
เรียกว่า วิเสสโชตก
๗. แปลว่า เพราะว่า, เหตุว่า แสดงผลยียดยาว
เรียกว่า เหตุโชตก
๘. แปลว่า ด้วยว่า แสดงผลโดยย่อ

เรียกว่า ผลโชตก

๙. แปลว่า **จริงอยู่, แท้จริง** กล่าวรับรองความ
จริง เรียกว่า **ทพฺพทีकरणโชตก**

๑๐. แปลว่า **อัน** ตอนต้นปฏิเสธ ตอนหลังอนุโลม
เรียกว่า **อนวยโชตก**

๑๑. แปลว่า **อัน** ตอนหลังกึ่งปฏิเสธตอนต้นอนุโลม
เรียกว่า **พฺยาติเรกโชตก**

นิบาต ๒๐ ตัวนี้ สัมพันธ์ว่า กิริยาวิเสสน

๑. อทฺธา	แน่แท้	๒. อวสฺส	แน่แท้
๓. นฺน	แน่	๔. นานา	ต่างๆ
๕. ปฏฺจาย	จำเต็ม	๖. ปฏฺติ	จำเต็ม
๗. ปฺน	อีก	๘. ปฺนปฺนํ	บ่อยๆ
๙. ภฺยโย	ยิ่ง	๑๐. ภฺยโยโส	โดยยิ่ง
๑๑. อาวี	แจ้ง	๑๒. กฺวจิ	บ้าง
๑๓. มิจฺฉา	ผิด	๑๔. มฺธา	เปล่า
๑๕. มฺสา	เท็จ	๑๖. สกิ	คราวเดียว

๑๗. สตกฺขตตุํ ร้อยคราว ๑๘. สนิกัํ ค่อยๆ

๑๙. สยั เอง ๒๐. สามั เอง

ชื่อสัมพันธ์นิบาตเบ็ดเตล็ด

ทิ ดังจะกล่าวโดยพิสดาร เรียกว่า **วิตุถารโชตก**

ดั่งจะกล่าวโดยย่อ เรียกว่า **สงฺเขปโชตก**

จ ด้วย [ควบพากยั] เรียกว่า **วากฺยสมุจฺจยตฺถ**

ด้วย [ควบบท] เรียกว่า **ปทสมุจฺจยตฺถ**

วา หรือ, หรือว่า [ควบพากยั]

เรียกว่า **วากฺยวิกปฺปตฺถ**

หรือ, หรือว่า [ควบบท] เรียกว่า **ปทวิกปฺปตฺถ**

วีย, อิว, เสยฺยถา, ยถา

ราวกะ, เพียงดั่ง, ฉันใด เรียกว่า **อุปมาโชตก**

ตถา, เอว

ฉันนั้น เรียกว่า **อุปเมยฺยโชตก**

น, โน, มา

ไม่, อย่า เรียกว่า **ปฏฺิเสธ**

ตถา, เอว, กถ

ด้วยประการนั้น, ด้วยประการไร

เรียกว่า ปการตถ

ว, เอว, ทิ

เทียว, นั้นเทียว, แล เรียกว่า อวธารณ

กิริ, ขล, สุก

ได้ยินว่า, ทราบมาว่า เรียกว่า อนุสสวนตถ

เจ, ยทิ, สเจ, อถ, อปเปว นาม, ยนุหน

หากว่า, ผิดว่า, ถ้าวว่า, ชื่อแม่ไหน, กระไรหนอ

เรียกว่า ปริกปตถ

ปน, กิ, กถ, กจจิ, นุ, นนุ, อุทาทุ, อาฑู, เสยยถิ

ก็ [กิมจฺค] หรือ, อะไร, อย่างไร, แลหรือ,

หนอ, มิใช่หรือ, หรือว่า, อย่างไรนี่

เรียกว่า ปุจจนตถ

อาม, อามนุตตา

เออ, ขอรับ, จ๊ะ เรียกว่า สมปฏิจจนตถ

อิงฆ, ตคฺฆ, หนฺท

เชิญเถิด, เอาเถิด เรียกว่า **อุยโยชนตถ**

นุ, วต, สุ, โข, เว, ทเว, โว

หนอ, สิ, แล, เว้ย, ้วย อยู่ในคาถา

เรียกว่า **ปทปุรณ**

อยู่นอกคาถา เรียกว่า **วจนาลงฺการ**

อณฺณทตฺถ, กามํ, กามณฺจ, กิณฺจปิ, ยทิปิ

โดยแท้, แม้หน้อยหนึ่ง, แม้โดยแท้

เรียกว่า **อนุคฺคหตฺถ**

จ, อโ

อนึ่ง เรียกว่า **สมฺปิณฺทตถ**

อโ โอ, ตาย ฯลฯ [ดีใจ] เรียกว่า **อจฺฉริยตถ**

[เสียใจ] เรียกว่า **สํเวคตถ**

นิจํ, อจฺจํ

ต่ำ, สูง เรียกว่า **วิเสสน**

ปจฉา

ในภายหลัง เรียกว่า กาลสตุตตี

สทุธี, สห

พร้อม, กับ เข้ากับนามเรียกว่า ทพฺพสมวาย
 เข้ากับกิริยาเรียกว่า กิริยาสมวาย

ปน, จ, ตถาปิ, อถโข

ถึงอย่างนั้น, แม้ถึงอย่างนั้น, โดยแท้แล,
 โดยที่แท้ เรียกว่า อรุจิสูจนตุถ

ปิ, อปิ

แม้, ถึงแม้ [เพ่งนาม, เข้ากับนาม]
 เรียกว่า อเปกฺขตุถ

ปิ, อปิ

แม้, ถึงแม้ [ใช้ชม] เรียกว่า สมุภาวนตุถ
 [ใช้ตำหนิ] เรียกว่า ครหตุถ

อถวา, อปิจ

อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า อปรนัย

จ ปน

ก็แล [นิบาตใช้แปลรวมกันทุกๆ ประเภท แม้
กลุ่มอื่น] เรียกว่า **นิบาตสมุห**

ชื่อสัมพันธ์เบ็ดเตล็ดพิเศษ

๑. วา, อถวา, อปิจ อีกอย่างหนึ่ง
เรียกว่า **อปรนัย**
๒. ปุนปฺปุนํ บ่อยๆ เรียกว่า **ปุนปฺปุนตถ**
๓. ก็การณา เพราะเหตุไร เรียกว่า **เหตุ**
๔. อิติ ฅาปนเหตุกํ มีอันให้รู้ว่า.....ดังนี้ เป็นเหตุ
อิติ คัพท์ เรียกว่า **สรูป** ใน ฅาปน-
ฅาปนเหตุกํ เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
[ในกิริยาหลัง]
๕. เหวํ อย่างนี้ เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๖. ยาว ก็ดี อณฺณตฺร ก็ดี [อยู่ตัวเดียว]
เรียกว่า **กิริยาวิเสสน**
๗. ยทิทํ ก็ดี เสยฺยถิทํ ก็ดี เรียกว่า **ทสฺสนนิปาต**

๘. สกุกา อาจ, อลั ควร [ใช้เป็นกิริยา]
 เรียกว่า กิริยาบทภาววาจก
๙. ตฺวา ปัจจัยคุณพากย์ เรียกว่า กิริยาประธานนัย
๑๐. ยญฺเจ เสยฺโย [แปลรวมกัน]
 เรียกว่า กิริยาวิเสสน
๑๑. ยํ ไต [ที่ไม่ใช้วิเสสนะ อยู่และแปลตัวเดียว]
 เรียกว่า กิริยาปรามาส
๑๒. ยสฺมา เหตุใด เรียกว่า กิริยาปรามาส
๑๓. ทิ เหตุใด เรียกว่า กิริยาปรามาส
๑๔. ตํ ปัจจัย เพื่ออัน เรียกว่า ตุมตถสมุปทาน
๑๕. ชื่อว่า [เช่น ติสฺโส ชื่อว่า ติสสะ]
 เรียกว่า สญญาวิเสสน
๑๖. ชื่อว่า [นามศัพท์ เช่น อิมาย นาม]
 เรียกว่า สญญาโชตก
๑๗. ชื่อว่า [บทอธิบายอยู่หน้าตัวมีในคาถา]
 เรียกว่า สญญา [สญญี]

๑๘. คือว่า [บทอธิบายอยู่หลังตัวมีในคาถา]
เรียกว่า **วิวริย** [วิวรรณ]
๑๙. **มณฺเษ** เห็นจะ เรียกว่า **สํสยตถ**
๒๐. **สาธ** ดังข้าพเจ้าขอโอกาส
เรียกว่า **อายาจนตถ**
๒๑. **เตนทิ** ถ้าอย่างนั้น เรียกว่า **วิภตฺติปฏฺฐูปก**
๒๒. ว่าเป็น [เช่น พุราหมณ์ ว่าเป็นพราหมณ์]
เรียกว่า **สมุภาวน**
๒๓. คือ [คุณนามที่มีวิภตฺติและวจนะเสมอด้วย
นาม] เรียกว่า **วิเสสลาภี**
๒๔. คือ [คุณนามที่มีวิภตฺติและวจนะไม่เสมอด้วย
นาม] เรียกว่า **สรูป**
๒๕. **คุณนามเป็นวิเสสนะของนาม** ที่ต่างลิงค์กัน
เรียกว่า **วิเสสนลิงฺควิปลลาส**
๒๖. สัมพันธ์ผสม วิภตฺตินามใดแปลด้วยสำเนียง
อายตนิบาตของวิภตฺติหมวดอื่น เมื่อเวลา

สัมพันธ์ให้บอกชื่อหมวดวิกัตติไว้ข้างหน้า แล้ว
เติมสำเนียงวิกัตติที่แปลไว้ข้างหลัง เช่น

อิทธิมยรูปิ ทิฏฐกาลโต แปลว่า แต่กาล
แห่งรูปอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ อันตนเห็นแล้ว
[ทุตติยาวิกัตติ แปลเป็นฉัญฉฐวิกัตติ] **อิทธิมยรูปิ**
สัมพันธ์ว่า “**ทุตติยาสามีสมฺพนฺธ**” เป็นต้น ฯ

หลักการแปลมคธเป็นไทย

มี ๙ อย่าง ต้องดำเนินการแปลไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. อาลปนะ
๒. นิบาตต้นข้อความ
๓. บทกาลสัตตมี
๔. บทประธาน
๕. บทที่เนื่องด้วยประธาน
๖. กิริยาในระหว่างของประธาน
และประโยคแทรก
๗. บทที่เนื่องด้วยกิริยาในระหว่าง
และประโยคแทรก
๘. กิริยาคุมพากย์
๙. บทที่เนื่องด้วยกิริยาคุมพากย์

กลอนขั้วขำ

กลอนสังขยา

หนึ่งถึงสี่	ใช้กับ	ลัทธิพนาม
อีกห้าตาม	เก้าสิบแปด	แผดเป็นคุณ
เก้าสิบเก้า	เข้าถึง โกฎิ	ขอโปรดจำ
ให้แม่นยำ	เป็นนามนาม	อย่าถามจน
หนึ่งถึงสิบแปด	เป็นสามลึงค์	จริงดอกคุณ
สิบเก้าจน	เก้าสิบแปด	อิตถิลึงค์
เก้าสิบเก้า	ขึ้นล้านหนา	เป็นนบู้
ส่วน โกฎิ ยุง	เป็นอิตถิ	นี้ผู้หญิง
เอกะหนึ่ง	เป็นเอกะ	ว่าสมจริง
ทวิ วัง	สิบแปดจุ	พหุพจน์
สิบเก้าจรด	เก้าสิบแปด	เป็นเอกะพินลึงค์
เก้าสิบเก้า	ขึ้นล้วน	ท่านไม่ปด

ท่านบรรยาย ไว้ว่า เป็น ๒ พจน์
 ควรท่องจำ จดจำ คำอธิบาย ฯ

ภาพยวิภตติอาชยาด

อนฺติ แปลงเป็น เร แล้วใช้ เต มาแทน ติ
 ใช้ เอ มาแทน มิ ส่วน อนฺติ อนฺเต แทน
 ใช้ ตฺ มาแทน ตฺ ส่วน สฺสฺ ยังกลับมั่น
 ใช้ ทิ นั้นมาแทน ตามแบบแผนที่มีมา
 ส่วน ทิ และ มิ ม ต้องที่ฆะท้ายธาตุหนา
 แต่ ทิ ตามตำรา ลบทิ้งเสียได้เหมือนกัน
 แปลง อา ที่ ทา ธาตุ เป็นนิคคหิตไม่ผิดผัน
 ลง มิ และ ม พลัน แล้วแปลงมาเป็น ม แทน
 เอยฺย ลบเหลือ เอ เป็น อียา ตามแบบแผน
 เอา ยา และ อา แทน ไม่เหมือนมั่นศัพท์บางอัน
 เอถ แทน เอยฺย เอยฺยาม ยังกลับผัน
 เป็น เอมุ ได้เหมือนกัน เอยฺยามิ นั้น เอยฺยํ แทน

ส่วน อี มักรัสสะ	แล้วลง อ ไปตามแผน
เรียกว่าอาคมแทน	ลงหน้าธาตุอย่าขาดเลย
หิยตุ, อชฺชตุ, กาลา	ทั้ง ๓ หน้า ถ้าจะเผยแพร่
ลง อ หน้าธาตุได้เลย	ตามเฉลยที่มีมา
แต่ว่า อชฺชตุนี้	อันหมวดนี้นี้แหละหนา
เอา ส อาคมมา	คงเพิ่มไว้ท้ายธาตุตน
ส่วน อี อาคม นั้น	เรียงตามชั้นไม้สับสน
วางไว้ท้ายหมวดตน	ไม่ปะปนหมวดธาตุนา
ใช้ลงที่ท้ายธาตุ	หมวด อชฺช และ กาลา
ภวิสฺสนฺติ หนา	รวมลงมา ๓ พอดี
ยังมี ห อาคม	ที่นิยมตามที่มี
ลงท้าย จา ธาตุนี้	มิได้มีวิภัตติเลย
แปลง อฺ เป็น อีสฺ	ที่ระบุตามเฉลย
อฺสุ ก็ได้เอย	ตามที่เคยเรียนกันมา
ส่วน โอ ใช้ อี แทน	มีแบบแผนมากนักหนา
แปลง อี เป็น อฺ นา	ใช้กันมาอย่างมากมาย

หมวด ภวิสฺส คิดทั้งหมดปรสฺสพท ตามมุ่งหมาย
 หากนำมาลงไว้ กรุ ทำยธาตุนี้เอย
 ให้ลบทุก สฺส แปลง กรุ เสียเฉยๆ
 แปลงเป็น กาทฺ เลย เหลือลงไว้ทำยธาตุตน
 วฺขามิ วฺขาม คื่อ วฺจ แปลงอีกหน
 แปลงกับวิภตฺติตน ไม่ปะปนตามตำรา
 วฺจนามิ วฺจนาม คื่อ วฺสฺ ธาตุนั้นหนา
 แปลงวิภตฺติกับธาตุมา เป็นดั่งว่านี้เหมือนกัน
 สฺสา มฺกริสฺสะ แล้วลง อ เพียงเท่านั้น
 สฺสฺ ไม่ใช้กัน แต่แปรผันใช้ตัวแทน
 ให้ใช้ สฺสามิ ฟังดูชิตตามแบบแผน
 ควรรู้อย่าดูแคลน เร่งพากเพียรเรียนท่องจำ

กาพย์จำนวนธาดู ๙ หมวด

ปจฺโม วคฺโค [ที่ลง อ, เอ ปัจจัย]

ภู ธาดู มี และ เป็น	เฟ่ง ดู เห็น ใช้ ทิส
หุ ธาดู เกิด, เป็น, มี	ธาดูยินดี ใช้ รุม
สี ธาดู อาศัย, นอน	ธาดูล้างสอน ใช้ สาส
มรุ ละชีพ ตาย	ธาดูร้องไห้ ใช้ รุฑ
ปจฺ หุง, ต้ม, แกง	เสาะ, แสวง ใช้ อิส
อิกฺขุ เฟ่ง, เห็น, ดู	ในความรู้ ใช้ มนุ
ลภฺ ในความได้	แสวงใส่ไคล้ ใช้ ลิส
คม ในความไป	รัก, เยื่อใย ใช้ มิท

ทฺติโย วคฺโค [ที่ลง อ, เอ นิคคหิตอาคม]

รุฑฺ กั้นและปิด	ไหว, พลาด, ผิด ใช้ ขล
มฺจฺ เปลื้อง, ปลด, ปล่อย	ถ้าธาดุลอย ใช้ วุฑ
ภฺชฺ ในความกิน	เปลี่ยน, แปลง, ลั่น ใช้ พุยย
ภฺทฺ ต่อย, ทำลาย	เจาะ, ถาก, ใส่ ใช้ ตจฺฉ

ลิปฺ ฉาบ, ไล่, ทา   ประหาร, ฆ่า ใช้ หนุ

ตติโย วคฺโค [ที่ลง ย ปัจจัย]

ทิว ในความเล่น   ฟ้อน, รำ, เดิน ใช้ นฏ

สิว ในความเย็บ   ป่วย, ไข้, เจ็บ ใช้ ชร

พฐฺ ตรัสรู้   ใจหดหู่ ใช้ กุจ

ซี ธาตุ เลว, เสื่อม, ลิ่น   ธาตุเคี้ยว, กิน ใช้ ชาท

มฺหฺ ธาตุ หลงไหล   เจริญ, ใหญ่ ใช้ มห

มฺสฺ ในความลืม   ถ้าธาตุตีม ใช้ ปิว

รชฺ ย่อม, กำหนด   พุดไม่ขัด ใช้ มิเลณ

จตุตฺโถ วคฺโค [ที่ลง ณฺ, ณา ปัจจัย]

สฺ ธาตุในความฟัง   ฉุด, คร่า, รัง ใช้ กทฺต

วฺ ธาตุ ในความร้อย   ขบ, กัด, ต่อย ใช้ ทฺส

สิ ธาตุ ผูก และ พัน   ต่อสู้กัน ใช้ ยฺฐ

ปณฺจโม วคฺโค [ที่ลง นา ปัจจัย]

กิ ธาตุ ในความซื้อ   เคารพ, นับถือ ใช้ มห

ชิ ธาตุ ในความชนะ, มีชัย อ้วน, ลำ่า, ใหญ่ ใช้ มิ
 ฐ ธาตุ ในความกำจัด เจียบ, สงัด ใช้ วิ
 จิ ธาตุ ก่อ, ลังสม ถ้าธาตุจม ใช้ สิ
 ลุ ธาตุ ตัด และ เกี้ยว โศก, แห้ง, เทียว ใช้ สุ
 ญา ธาตุ ในความรู้ ถ้า ลาด, ปู ใช้ ทร
 ผุ ธาตุ ฝืด และ ไพรย ลัก, ขโมย ใช้ มุ

ฉฐโฆ วคฺโค [ทีลง ฌหา ปัจจย]

คหุ ธาตุ ยึด, ถือเอา โง่ และ เวลา ใช้ ขุ

สตุตโม วคฺโค [ทีลง โอ ปัจจย]

ตนุ ความแผ่ไป แดกสลาย ใช้ รูป
 กร ในความทำ เหยียบ, ขยำ ใช้ ม
 สกฺก ในความอาจ ดำ, บริภาษ ใช้ ช
 ซาคร ในความตื่น เปียก, ชุ่ม, ชื่น ใช้ ต

อฏฺฐโม วคฺโค [ทีลง ฌ, ฌย ปัจจย]

จรุ ในความลัก ทำให้ลำบาก ใช้ เท

ตกทุก ในความตริก	ค่านึงนิก ใช้ สร
ลกขุ นับ, กำหนด	ไหล, ราว, วด ใช้ ลิจ
มนตุ ในความปรึกษา	เคารพ, บุษา ใช้ ปุข
จินตุ ในความคิด	จวบ, จุมพิต ใช้ จุมพ

นวมโ ม วคโค [ที่ลงด้วยปัจฉัยรวม]

ภี ธาตุ ในความกลัว	เปลอ, เมามัว ใช้ มท
ปุปผุ บาน, เพล็ดดอก	เกิด, ไหล, ออก ใช้ ปุส
วิสุ พราก, จากกัน	ฟ้าร้อง, ลั่น ใช้ คท
กมป ลั่น, ห้วน, ไหว	ธาตุเข้าไป ใช้ วิสุ
ขนุ ในความขุด	กล่าว และ พุด ใช้ วท
รุข งอก, เสียดแทง	ประดับ, ตกแต่ง ใช้ ภูส
กท ครวญ, ร้องไห้	ถึง, เป็นไป ใช้ ปท
กัท เบิกบานใจ	กระแอม, ไอ ใช้ กาส ๑

นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา แสงสว่าง เสมอด้วยปัญญา ไม่มี

(นตฺถิปรุตตสมสูตร ส. ส. ๑๕/๑๓/๑๒)

โรงเรียนพระปริยัติธรรม

วัดพระธรรมกาย ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี

www.kalyanamitra.org